

N Á R O D O P I S N Á

Reviewe

4 / 2007

AUTOŘI STUDIÍ A ČLÁNKŮ NR 1/2008:

Doc. PhDr. ALENA KŘÍŽOVÁ, Ph.D. (*1956) vystudovala dějiny umění, historii a etnografii na Filozofické fakultě brněnské univerzity, v letech 1985 – 2000 pracovala v Moravské galerii v Brně, od roku 2000 působí v Ústavu evropské etnologie na FF MU. Specializuje se na umělecké řemeslo, užité umění, lidové a zlidovělé umění a lidový oděv.

PhDr. PETR JANEČEK (*1978) pracuje v Národním muzeu v Praze a externě přednáší v Ústavu etnologie Filozofické fakulty a na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Badatelsky se zaměřuje především na výzkum současného slovesného folkloru (současné pověsti, fámy, dětský folklor).

PhDr. MARTA ŠRÁMKOVÁ (*1935) pracovala do roku 1993 v Etnologickém ústavu AV ČR v Brně. Zabývala se materiálově i teoreticky slovesným folklorem, texty balad a lidových písní, tradičním i současným vyprávěním. Sleduje nové formy slovesného folkloru, fámy, současné legendy, oral history a jevy společenské komunikace.

Mgr. MARTINA VYZIBLOVÁ (*1980) absolvovala sociální pedagogiku na Pedagogické fakultě a pedagogiku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Během studia se začala věnovat jako dobrovolnice práci s romskými dětmi. Od roku 2005 působí v Muzeu romské kultury jako lektorka se zaměřením na individuální doučování.

PhDr. Eva VEČERKOVÁ, CSc. (*1945) vystudovala etnografii a folkloristiku na Filozofické fakultě brněnské univerzity. Od roku 1967 pracuje v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Badatelsky se orientuje zejména na lidovou obyčejovou tradici a obřadní artefakty. Zabývá se také nábytkem tradičního interiéru.

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2007, ročník XVII

(XLIV. ročník Národopisných aktualit),

VYDÁVÁ Národní ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR (IČ 094927)

Národopisná revue je odborný recenzovaný časopis, vychází čtyřikrát ročně vždy na konci příslušného čtvrtletí, pravidla recenzního řízení i veškeré informace pro autory příspěvků jsou zveřejněny na internetových stránkách www.nulk.cz/revue.

REDAKČNÍ RADA: Mgr. Jan Blahůšek, PhDr. Hana Dvořáková, doc. PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, PhDr. Vlasta Ondrušová, PhDr. Martina Pavlicová, CSc., PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., PhDr. Jana Pospíšilová, doc. Mgr. Daniela Stavělová, CSc., Mgr. Martin Šimša, PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., Mgr. Lucie Uhlíková, Ph.D., PhDr. Marta Ulrychová, Ph.D., PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Šéfredaktor: Jan Krist

Redaktorka: Martina Pavlicová

Výkonná redaktorka a tajemnice redakce: Lucie Uhlíková

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

Datum vydání: 28. prosince 2007

ISSN 0862-8351

N Á R O D O P I S N Á

revue

4/2007

OBSAH

Studie a články

Šperk jako znak (<i>Alena Křížová</i>)	219
Komunikační role slovesného folkloru v moderní společnosti: městští fantómové druhé světové války (<i>Petr Janeček</i>)	224
Nové výzkumné pole folkloristiky – mediální komunikace (<i>Marta Šrámková</i>)	231
Práce s romskými dětmi aneb Víc než jen doučování (<i>Martina Vyziblová</i>)	237
Štědrovečerní „honění ovcí do Betléma“ na jihozápadní Moravě (<i>Eva Večerková</i>)	242

Proměny tradice

Pouť u svatého Antonínka. (Dojmy novodobého poutníka) (<i>Blanka Petráková</i>)	249
---	-----

Společenská kronika

Elán a temperament na rozdávání. (K jubileu Věry Kovářů) (<i>Romana Habartová</i>)	252
K životnímu jubileu Bohuslava Beneše (<i>Hana Hlôšková</i>)	254
Hanácký svět Marie Pachtové. K životnímu jubileu nositelky lidových tradic (<i>Miroslav Válka</i>)	255
Zemřel Zdeněk Lukáš (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	255
Tanečníci do posledního dechu. Jana Rychtová (14. 11. 1946 – 24. 9. 2007) (<i>Daniela Stavělová</i>)	256
Smutek ve Strážnici (<i>Karel Pavlišťík</i>)	257

Výstavy

O výstavě Krasohled (<i>Jana Koštuříková</i>)	258
Výstavka „Lidová kultura německého Vyškovského jazykového ostrůvku“ (<i>Jarmila Pechová</i>)	259

Festivally, koncerty

Myjava 2007 (<i>Alena Schauerová</i>)	260
Dancing Europe Olomouc 2007 (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	261
Lužica 2007 (<i>Jan Krist</i>)	262
Festivalová Kokava nad Rimavicou (<i>Hana Hlôšková</i>)	263
V Bohuslavicích u Kyjova se roztočilo „Mlýnské kolo“ (<i>Eva Pavlíková Abramuszkinová</i>)	265

Recenze

P. Janeček: Černá sanitka a jiné děsivé příběhy (<i>Marta Ulrychová</i>)	266
J. Holcman: Hýlom, hálom aneb Kyjov v jízdě králů (<i>Jan Krist</i>)	267
M. Brtník: Zpěvník horáckých písní po lidech sebraných (<i>Marta Toncrová</i>)	268
Museum vivum 2005 (<i>Karel Pavlišťík</i>)	268

Zprávy

Musaion (<i>Barbora Čumpelíková</i>)	270
Rok Františka Bartoše (<i>Karel Pavlišťík</i>)	270
Nositelé tradice lidových řemesel v roce 2007 (<i>Martin Šimša</i>)	271

Ročníkový obsah

274

Resumé

276

Jak je zřejmé, název tohoto příspěvku je parafrází teze Petra Bogatyreva, kterou uvedl svůj článek *Kroj jako znak* z roku 1936.¹ Dovolili jsme si tuto výpůjčku jednak proto, že chceme prokázat aplikovatelnost funkčního strukturalismu na různé formy zdobení lidského těla a rozmanité podoby šperku, jednak proto, že jde o lapidární vyjádření skutečnosti, že stejně jako oděv je též ozdoba a šperk prostředkem mimoslovní komunikace.

Zdobení a šperky stojí z badatelského hlediska stále na okraji zájmu, neboť jsou většinou považovány za příležitostný doplněk těla nebo oděvu. Pro archeology, historiky umění, popř. etnology jsou podstatné stylové rysy, materiál a způsob výroby, podle nichž lze určit stáří a provenienci. Jen antropologové a etnologové zabývající se mimoevropskými kulturami zkoumají významovou roli zdobení těla, která souvisí většinou s magickou funkcí. Z vnějšího pohledu se zdá, že tyto projevy jsou natolik rozdílné, že mezi nimi neexistuje žádná spojitost. Co může mít společného indiánská péřová čelenka a empírový briliantový diadém? Jaký může být vztah mezi skarifikací obyvatelky subsaharské Afriky a snubním prstenem současné Evropanky? Na tyto otázky se pokusíme odpovědět s využitím metody funkčního strukturalismu vedení příkladem Petra Bogatyreva a jeho následovníků.

Na počátku obecnějších úvah a nakonec i této studie stála snaha o sjednocující pohled na způsoby zdobení lidského těla v různých kulturních prostředích a v různých dobách, takže bez ohledu na horizontální (prostorové) a vertikální (časové) dimenze. Při studiu vnějškově tak odlišných jevů byla pochopitelně nutná abstrakce, která pomíjela konkrétní vzhled jednotlivých ozdob a šperků. Otázka zněla, jakou roli v životě člověka zastávaly, jakému účelu sloužily, jaká byla jejich funkce v dané společnosti.

Z dosavadních zkušeností při dílčím řešení jednotlivých okruhů příbuzných témat se pro klasifikaci šperku ukázalo jako nejvhodnější východisko aplikace funkčně strukturální metody prověřené v díle Petra Bogatyreva. Tento badatel nakládá se dvěma základními pojmy a těmi jsou funkce a struktura. Podle Bogatyreva má každý fakt nebo jev určitý náboj nebo energii, která je dána nějakými funkcemi. Ty mohou být proměnné v průběhu času nebo při přemístění jevu do jiného prostředí. Avšak cel-

ková energie je konstantní; jestliže jev ztrácí jednu nebo několik ze svých funkcí a přitom si zachovává životnost, rostou ostatní jeho funkce přímo úměrně k mizejícím.²

Metodu funkčního strukturalismu uplatnil Petr Bogatyrev při studiu různých oblastí lidové kultury, zvláště slovesnosti, divadla a písně. Detailně zpracoval tímto způsobem lidový oděv na Slovácku,³ když využil materiálového základu od Josefa Klvani, s přihlédnutím k pracím Josefa Húska a Antonína Václavíka. Stanovil konkrétní kategorie lidového oděvu, a to všední, sváteční neboli slavnostní a obřadní. V rámci těchto kategorií rozlišil jednotlivé funkce: praktickou, estetickou, erotic-kou, magickou, věkovou, sociálně-pohlavní, morální, obřadní, popř. smuteční, profesionální či stavovskou, regionalistickou a náboženskou. Doložením příkladů z konkrétního prostředí ukázal na proměnlivost jednotlivých funkcí, postupné zeslabování jednoho významu a nárůst jiného. Na základě tohoto rozlišení považuje Bogatyrev všední oděv za věc, sváteční a obřadní za *znak*. Podle něj je „funkce kroje výrazem snah jeho nositele. Ve funkcích kroje se zrcadlí estetické, morální, nacionální názory jeho nositelů a intenzita těchto názorů.“ Forma kroje a jeho funkce, tedy struktura funkcí se vzájemně podmiňuje.

Podle Bogatyreva platí některé funkce pro oděv obecně, některé pouze pro lidový oděv, tedy kraj. Kraj považuje na jedné straně za věc a na druhé straně za znak, čímž míní vlastní znak, symbol nebo signál: „Libovolná věc přírody, techniky nebo denní potřeby se může stát znakem, když přibírá význam překračující hranice její individuální existence jakožto věci přírody anebo věci sloužící výrobě nebo spotřebě.“ Předmět tedy může být stejnou měrou věc jako znak. Avšak pouze praktická a částečně estetická funkce se týkají oděvu jako věci, všechny ostatní funkce souvisejí s krojem jako znakem. Pro pochopení jevů je nutno se naučit řeč znaků stejným způsobem, jako se učí rozumět slovům řeči.⁴

Příklad P. Bogatyreva byl následován dalšími badateli, zvláště v oblasti oděvu. Podle lingvistické analýzy Rolanda Barthesa je oděv logotechnický systém, který lze dělit na oblast jazyka, za který považuje systém daných znaků, jimiž je například řada různých oděvních součástí, a na oblast mluvy, kterou chápe jako interpre-

taci daných znaků, tj. kombinaci těchto oděvních součástí při individuálním užívání. Barthes rozpracoval sémantickou teorii na módní oděv, jehož pojmy rozdělil na žánry, druhy a varianty a vytvořil tak strukturu oděvních stylů využitelnou při předávání módních norem.⁵ Barbara Jacobs aplikovala Bogatyrevovu teorii oděvu jako znaku na příkladu z jižní Sibíře na přelomu 19. a 20. století.⁶

Tutéž metodu použila Helena Jarošová na klasifikaci svrchního konfekčního oblečení. Kromě souboru užitkových funkcí (klimatická, provozní a ergonomická, hygienická, antropometrická a psychofyzilogická), věnovala pozornost především skupině sociálních a kulturních funkcí oděvu. Za podstatnou součást sociální funkce považuje úlohu diferenciací lidí podle oděvu, tj. rozlišení věku, profese a společenské hierarchie, etiketní roli, tj. diferenciací pracovního, svátečního a obřadního oděvu, a morální roli, která se prolíná s etiketní a estetickou. Součástí kulturní funkce je podle Jarošové hlavně estetická a esteticko-erotická role oděvu. Jmenované funkce sestavila autorka do tabulky, v níž se pomocí grafických znaků pokusila exaktně vyjádřit zesilování a zeslabování jednotlivých funkcí při zachování konstantní hodnoty.⁷

Metoda funkčního strukturalismu se jeví pro studium způsobů zdobení a používání šperku jako jedna z možných a odpovídajících metod směřující k analýze funkční role zkrášlování, kterou hraje ve vztahu k sociální kultuře. V dějinách lidstva nebyl hlavní a jediný důvod pro zdobení těla a oděvu a nošení šperku zkrášlení člověka. I když byl důležitý vzhled a podoba ozdoby nebo šperku (ve vyspělých kulturách také vazba na slohové proměny, a to zvláště z estetického hlediska), podstatnější a obecnější pro postižení šperku jako jedinečného fenoménu je teprve jeho zkoumání z hlediska funkce.⁸ Funkce šperku jako určité hledisko nebo kategorie vystupuje zřetelněji u etnického šperku, kde mohly být rozličné motivace ke zdobení, a navíc se často vzájemně prolínaly a doplňovaly. V průběhu doby mohla v návaznosti na kulturní a společenské změny jedna role převážit nad jinou a pokud zdobný předmět ztrácel postupně svou obsahovou náplň, tak buď vymizel, přešel do jiného prostředí, nebo převzal výhradně estetickou funkci s cílem krásnit a ozvláštňovat člověka.

Zdobení lidského těla a šperk jsou na jedné straně *věcí*, ale hlavně *znakem*. Jako pouhá věc vystupuje šperk jen z hlediska praktické a estetické funkce (a i tou dává nositel najevo svůj majetek, postavení nebo ale-

spoň osobní vkus a snahu na sebe upozornit), ostatní funkce jsou znakem. Na základě příkladu Bogatyrevovy struktury lidového oděvu je tedy možné vytvořit obdobnou strukturu pro zdobení a šperk: 1. praktická funkce, 2. magická funkce, 3. rodinná funkce, 4. společenská funkce, 5. funkce rozlišení etnických skupin, profesních a zájmových společenství a 6. erotická a estetická funkce.

Jako jeden z hlavních důvodů pro vznik šperku se uvádí **praktická** funkce, která úzce souvisí s oděvem. Rozmanité jehlice, spínadla, přezky, háčky, později i knoflíky sloužily ke spojení dvou dílů oděvní součástky. Původně jednoduché předměty užitkového charakteru postupně získávaly estetický vzhled a rozvinuly se do široké typologické škály. Tato role ozdob a šperků je spjata především s evropským prostředím, avšak praktickou funkci mohlo mít na kontinentech s odlišným klimatem i natírání těla a malování kůže různými prostředky. Zvláště kvůli ochraně těla před palčivými paprsky slunce a žhavým větrem a k udržení vláčnosti kůže se používají oleje a krémy přírodního původu, z nichž se přidáváním barviv stala líčidla. Některé nátěry mají též význam hygienický, neboť odpuzují hmyz roznášející choroby. Praktický účel mají také hřebeny a spony napomáhající udržet tvar účesu a doplňky, které slouží jako drobná zavazadla na přenášení předmětů osobní potřeby.

Za jeden z prvotních podnětů pro vznik zdobení a šperku se považuje souvislost s **magickými** a náboženskými představami. Důvodem k malování, tetování, jizvení a nošení různých šperků je dosažení ochrany před nepříznivými vlivy, pomoc při léčení neduhů a získání prosperity. Jedním z nejpodstatnějších úkolů bylo zajištění plodnosti a zachování rodu. Pomalování nebo potetování obličeje mělo polekat soupeře a odradit nepřítele od boje, vizuálním zachycením charakteristického znaku zvířete se zvyšovala pravděpodobnost jeho ulovení. Různorodé praktiky, jako například začernění kůže kolem očí novorozeňat, údajně chránilo dítě před zlými pohledy. Některé pomůcky (rostliny, přírodniny, nerosty, části zvířat a relikvie) se zavěšovaly na krk nebo za pas, nosily se ukryté v sáčcích nebo ve schránkách jako amulety a talismany. Význam měl nejen materiál, z něhož byly zhotoveny, ale také použitá barevnost a tvar předmětu. K magickým šperkům patřily zuby zvířete, kameny s nadpřirozenou mocí, škapulíře, relikviáře, růžence a přívěsky v různých symbolických podobách, které měly jako *pars pro toto* zajistit ochranu a užitek.

V osobním životě člověka a jeho **rodiny**, popřípadě širšího příbuzenského společenství, mají specifické zá-sahy na těle v podobě malování, tetování, jizvení, stejně jako ozdoby a šperky zvláštní poslání. Jejich prostřed-nictvím se sděluje okolí podstatná informace o věku a rodinném stavu nositele, která nabývá mimořádného významu v přechodných obdobích, kterým je například oficiální uznání dospělosti po iniciaci, kdy se z chlapců stávají lovci a válečníci a z dívek ženy připravené k za-ložení rodiny. Ozdoby a šperky doprovázejí další pře-chodový rituál, kterým je svatba, poté vizuálně oznamují stav ženatého muže a vdané ženy, zároveň ochranný význam mají u žen v těhotenství, v době porodu a šesti-nedělí. V životním cyklu se uplatňují také při pohřebních obřadech jako předměty doprovázející zemřelého a jako symboly vyjadřující smutek pozůstalých a zároveň změ-něný stav ve vdovce nebo vdovu. V těchto rolích je způ-sob a vzhled zdobení jednoznačným a všeobecně sro-zumitelným znakem, který má v mnoha kulturách i vnější vzhledové podobnosti. Na rozdíl od šperků vázaných na postavení či majetnost nositele, vyskytují se tyto ozdoby ve všech společenských vrstvách, pouze se liší materiá-lovou a řemeslnou náročností. Šperky s rodinnou funkcí jsou typem ozdob, které si zachovaly své původní posla-ní a opodstatnění až do současné doby.

V lidské pospolitosti docházelo záhy k diferenciaci jednotlivců i skupin na základě jejich role (lovec, stařeši-na), **společenského** postavení (náčelník, šaman) a ma-jetku. Jednou z možností odlišit se od ostatních bylo vy-jádření hodnosti nebo bohatství oděvem, úpravou vlasů, malováním, tetováním, skarifikací a šperkem. Ten musel být zhotoven ze vzácně se vyskytujících nebo těžce do-stupných surovin, kterými mohly být mušle, ulity, zuby divokých zvířat, drahé kameny a kovy. Z jednoduchých symbolů (péřová čelenka, vavřínový věnec) se vyvinuly v některých kulturách materiálově, řemeslně a finančně nákladné panovnické a kultovní nebo církevní klenoty, insignie výjimečných lovců a válečníků nebo úředníků pověřených významnou službou. Tyto znaky moci by-ly spojeny více s hodností a stavem než s konkrétní osobou, a proto se nejčastěji stávaly dědictvím v rodu nebo posloupaností úřadu. Pozoruhodné jsou spojitosti v rozmanitých kulturách vzdálených geograficky i časo-vě: jedním z hlavních znaků světského panovníka i cír-kevního hodnostáře je zvýšení postavy ozdobou hlavy, její korunování v podobě péřové čelenky, kožešinové

čepice, koruny nebo mitry. Druhým obvyklým znakem je hůl v ruce, kterou může být reziduum zbraně, žezlo nebo berla. Podobně jako u rodinné funkce se dodnes zachovává role mocenského znaku, například v insigni-ích starostů a akademických funkcionářů.

Zdobení těla, oděvem a šperkem, které působí v lidské komunitě jako znak, podává nositel svému okolí informaci o své **náležitosti k etnické skupině**, mnohdy také o **politické nebo náboženské orientaci, přísluš-nosti k profesnímu nebo zájmovému společenství**. Malováním a tetováním se dává najevo rodová nebo kmenová sounáležitost u tzv. přírodních národů, odliš-ným oděvem a šperkem jsou snadno rozlišitelní vyzna-vači různých náboženství. Profesní zařazení se často demonstruje srozumitelnými motivy tetování, některými oděvními součástkami nebo celými oděvními komplety, jako jsou uniformy, na nichž jsou zřetelné symboly v po-době knoflíků, výložek, odznaků a vyznamenání. Sym-patizanti různých názorových uskupení, politických stran a spolků mají potřebu hlásat svůj názor vnějšími projevy: účesem, oblečením a šperkem. Tato kategorie zdobení a šperku je i v současnosti stále aktuální, nachází nové podoby a prochází dynamickým vývojem. Zůstává nejví-ce otevřena novým typům šperků s nově se vytvářející symbolikou a více než jiné skupiny podléhá módě. Její srozumitelnost je mnohdy determinována krátkým časo-vým a malým prostorovým úsekem nebo vazbou na ur-čité sociální seskupení. Sdělnost není vždy čitelná všem vrstvám obyvatelstva a obsah může být někdy i záměr-ně zakódován. Příkladem mohou být ozdoby příslušníků různých subkultur, které přejímají starší symboly a mění jejich obsah, nebo politické strany a hnutí, jež si volí za své znaky různé předměty, původně nezátížené žádným významem (pták, růže, třešně, strom apod.).

Evropské prostředí několika minulých staletí zkrleslo vnímání šperku a zploštilo jeho funkci, význam a smysl téměř výhradně na **estetickou** hodnotu, která se stala také zásadním kritériem při jeho posuzování. Tato role však byla přeceňována a bohužel právě z těchto pozic bylo posuzováno zdobení a šperk mimoevropských etnik. Tak jako v jiných oborech to vedlo k přeceňování vlastních kulturních projevů a podceňování cizích, aniž by se braly v úvahu zřejmé souvislosti. Mnohdy se nepři-pouštěla ani relativita a subjektivita ve vnímání a posu-zování „krásna“, která nakonec i na „starém kontinentě“ procházela v průběhu času výraznými proměnami. Z to-

hoto důvodu je nutno brát estetickou funkci jako jednu z několika dalších, zvláště u těch dokladů, kde není možné stanovit jinou funkci, popřípadě tam, kde význam jiné funkce odezněl.

Další výlučností je moderní šperk, který již není považován za řemeslný nebo uměleckořemeslný výrobek, a je zahrnován do výtvarného oboru označovaného jako užité umění, od něhož je očekávána užitná funkce vycházející z potřeb, pro něž byl předmět určen. Užitná funkce sama o sobě však nemůže být hlavním kritériem pro zařazení předmětu do této oblasti.⁹ Další podmínkou uplatnění předmětu užitého umění v lidském společenství je jeho estetická hodnota.¹⁰ Ta není měřítkem užitné hodnoty a obě tyto veličiny jsou proměnlivé v průběhu času. Předmět, který ztratil užitnou hodnotu, může si nadále uchovat hodnotu estetickou a opačně.¹¹

Zdobení a šperky tedy mohou mít praktickou, magickou, erotickou, estetickou, rodinnou a sociální funkci, mohou být znakem sounáležitosti s etnickou, názorovou nebo zájmovou skupinou lidí. Ozdoba a šperk mohly demonstrovat více funkcí zároveň, které se však v průběhu času mohly proměňovat. Zděděný zásrubní prstýnek přestal být pro další generaci symbolem zasnoubení, ale stal se estetickým objektem a vzpomínkou. Podobně v evropském historickém šperku se kromě rodinné a společenské role vytratila většina funkcí a šperk se stal téměř výhradně objektem estetického zájmu, který má zvýšit atraktivitu a přitažlivost svého nositele.

Při třídění jednotlivých zdobných projevů a jejich řazení do jednotlivých kategorií se ukazuje, že šperk je mnohotvárným jevem, který v sobě zahrnuje vždy více než jednu funkci. Obecnou platnost má teze, že každý předmět zdobného charakteru skrývá v sobě ambici estetické kvality, která je úzce spjata s rolí erotickou. Předměty spojené s rodinným životem a společenským postavením mají kromě tohoto významu často magický

obsah. Funkce spojená s etnickou příslušností se úzce váže k rodinné funkci, resp. příslušnosti k určitému klanu, odlišení zájmové skupiny obyvatel je propojeno se společenským postavením, např. u válečníků, kteří vždy zaujíмали významné místo v hierarchii.

Funkce se tedy vzájemně prolínají, někdy jsou v rovnováze, jindy získává jedna funkce převahu nad jinou, která se zároveň oslabuje. Obecně lze shrnout, že k těmto transformacím dochází ve prospěch estetické funkce, to znamená, že se vytrácí – s výjimkou rodinných, společenských, profesních a zájmových funkcí – povědomí o původním záměru směřujícím ke vzniku konkrétního šperku. Tyto děje jsou závislé na prostředí, vnějších vlivech (kontakt s jinými etniky, zásahy civilizace), společenských okolnostech a na časovém vývoji, kdy například prvotní magická funkce amuletu je postupně zapomínána, přeměňuje se na estetickou a důraz je položen výhradně na vzhled předmětu a jeho soulad s momentálním vkusem. Podobným zřetelným dokladem je proměna funkce tetování v současnosti, kdy je opomíjen původní obsah (a hlavně opodstatnění pro tento způsob zdobení těla) a převládá pouze estetický zájem, touha po zvýšení osobní a především erotické přitažlivosti.

Tyto a mnohé další důvody znesnadňují zařazení některých způsobů zdobení a šperků zcela jednoznačně do konkrétně stanovených kategorií a toto začlenění také nemůže mít absolutní a trvalou platnost. Je pouze pomocným vodítkem ve snaze o hlubší porozumění příčin, které podnítily vznik a používání různých podob zdobení a šperků, jež byly často považovány za něco nadbytečného, co si člověk pořizoval teprve po uspokojení svých základních potřeb. Uvedené příklady však potvrzují, že zdobení bylo nedílnou součástí života od počátku kulturních dějin člověka a mělo mnoho významů spojených s podstatou fungování jakékoliv lidské komunity.¹²

POZNÁMKY:

1. Bogatyrev, P.: *Kroj jako znak. Funkční a strukturální pojetí v národopisu* (1936). In: Souvislosti tvorby. Cesty k struktuře lidové kultury a divadla. Praha: Odeon 1971, s. 109 – 114.
2. Bogatyrev, P.: *Příspěvek ke strukturální etnografii* (1931). In: Souvislosti tvorby, c. d., s. 64 – 67. – Obecně k metodě funkčního strukturalismu Lévi-Strauss, C.: *Strukturální antropologie*. Praha: Argo 2006 a *Strukturální antropologie – dvě*. Praha: Argo 2007.
3. Bogatyrev, P.: *Funkcie kroja na Moravskom Slovensku*. Turčianský Sv. Martin: Matica slovenská 1937.
4. Bogatyrev, P.: *Kroj jako znak. Funkční a strukturální pojetí v národopisu* (1936), c.d.
5. Barthes, R.: *Système de la mode*. Paris: Editions du Seuil 1967.
6. Jacobs, B.: *Kleidung als Symbol: Das Beispiel der Alltagsgläubigen Südsibiriens im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert*. Kölner ethnologische Studien, sv. 21, Hamburg 1993.
7. Jarošová, H.: *Funkce oděvu – otázky estetického hodnocení*. Praha: Ústav bytové a oděvní kultury 1980.
8. Forma a funkce (podle Zelenina) – viz Bogatyrev, P.: *Funkčně strukturální metoda a jiné metody etnografie a folkloristiky* (1935). In: Souvislosti tvorby, c. d., s. 85 – 93.
9. Lamarová, M.: *Dialog U+Ř s Dušanem Šindelářem o souvislosti potřeb a funkcí*. Umění a řemesla 1966, č. 3, s. XXVI.
10. Kostka, Z.: *Užití umění, jeho problémy a současnost*. Výtvarná kultura 1, 1977, č. 5, s. 36 – 46.
11. Šindelář, D.: *O užitém umění komplexně. Hodnota estetická, užitná a směnná*. Výtvarná práce 1962, č. 3, s. 1 a 6 – 8.
12. Příspěvek čerpá z projektu Fenomén zdobnosti podpořeného grantovou agenturou Akademie věd pod registračním číslem IAA9164203 v letech 2002 – 2004 a habilitační práce *Desiderium ornandi et decorandi. (Kulturně antropologická interpretace fenoménu zdobnosti)*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2003. V současné době je téma dále rozpracovááno v rámci výzkumného záměru MŠMT 0021622427.

Summary

Jewel as a hallmark

The title of the contribution *Jewel as a Hallmark* glosses the thesis by Peter Bogatyrev called *Folk Costume as a Hallmark* because it utilizes the identical method of functional structuralism, which is applied on various forms of human body's decoration and on various appearances of a jewel. This is what expresses the fact that – in common with the clothing – the decoration and jewel present a mean of non-verbal communication. Similarly, the individual functions of decoration and jewels are determined: 1. practical, 2. magic, 3. family and 4. social one, 5. function of distinguishing the ethnical groups, professional and amateur associations and 6. erotic and aesthetic functions that run through the previous categories simultaneously.

Key words: ornamentality, jewel, decoration, function, structuralism.

KOMUNIKAČNÍ ROLE SLOVESNÉHO FOLKLORU V MODERNÍ SPOLEČNOSTI: MĚŠTŠTÍ FANTÓMOVÉ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Petr Janeček

Úvod

V tradiční lidové kultuře – která byla kulturou primárně orální – představovala hlavní formu předávání slovesných útvarů ústní komunikace. V současné společnosti plní hlavní roli v předávání narativních jevů neorální média, především literatura, tisk, rozhlas, televize, film a elektronická média. Presentovaný příspěvek je zaměřen na ilustrativní rozbor situace, během které byla tradiční orální forma komunikace v moderní společnosti masově revitalizována. Na příkladu zvýšené frekvence transmise fám, současných pověstí, klepů a anekdot v období druhé světové války na území Čech, Slovenska,

Protektorátní fantóm Pérák. Ilustrace Stanislav Setinský 2007.

Itálie, Velké Británie a USA je vyslovena teze, že revitalizace folklorních jevů tohoto typu v současné společnosti je úzce spojena se sociálními tenszemi. Slovesný folklor získává v moderní společnosti na významu především v situacích spojených s nedůvěrou v oficiální média či přímo v situacích sociální anomie – nejtypičtěji během války, ale i během revoluce, živelní katastrofy či nadvlády totalitního režimu (Czubala 2005, s. 7). Zajímavým faktem je, že v situacích tohoto typu nedochází pouze k revitalizaci tradičního folkloru, ale daleko častěji k jeho reinterpretaci či dokonce generování nových narativních prvků. Společenský neklid byl tak za druhé světové války vyrovnáván nejen důkladně aktualizovanými a lokalizovanými anekdotami a klepy, ale i vytvářením unikátních moderních fám, ve kterých figurovaly démonické bytosti zcela nového typu. Tyto novodobé démonické bytosti – městšští fantómové jako Pérák, Žiletkář, Fosforák, Pippo či Mad Gasser – jsou moderní, „technologickou“ verzí starých démonů minulosti a snoubí se v nich odraz aktuální společenské situace s prastarými narativními stereotypy.

Slovesný folklor jako nástroj kulturní stability

Teorie, podle které je jednou ze základních společenských funkcí slovesného folkloru udržování *statu quo* a stability dané kultury pomocí zdůvodňování společenských norem, tabu a konvencí, má ve slovesné folkloristice status paradigmatického tvrzení již od vydání přelomového článku severoamerického folkloristy Williama R. Bascoma *Four Functions of Folklore* (1954). Tato sociální funkce folkloru jistě existuje u tradičních společností – včetně evropské lidové kultury, kde tuto úlohu plnily tradiční folklorní žánry, jako byly pohádky či historické, místní a démonologické pověsti. Moderní výzkumy folklorních žánrů rozšířených v současné společnosti ale ukazují, že slovesný folklor může plnit i funkci zcela opačnou – totiž vyvolávat davový neklid a masovou hysterii a způsobovat rozvrat sociálních norem, spojený s překračováním jindy úzkostlivě dodržovaných tabu (Rosnow – Fine 1976). Typickým příkladem folklorních spouštěcích mechanismů, které mohou vyústit až v nepokoje, násilnosti či pogromy, jsou v první řadě fámy (domněnky, zvěsti), především ty vzniklé v situacích nezvyklého stresu. Podobnou roli ale

hrají i klepy a pomluvy (*gossip*), současné a městské pověsti a koneckonců i pověry a konspirační teorie, z kterých tyto moderní žánry čerpají svoji inspiraci. Jaký vlastně může být sociální význam těchto moderních folklorních žánrů, které společenský chaos a neklid na první pohled spíše vyvolávají? Dá se i u nich hovořit o udržování nějakého sociálního *statutu quo*, zdůvodňování a validaci společenských norem?

„Mýty“ druhé světové války

Vedle katastrofických živelných pohrom představuje jednu z nejkrizovějších společenských situací vojenský konflikt. Tradiční lidová kultura válečné konflikty jistě vnímala velice silně a musela na ně – díky své primárně lokální a sedentární povaze – adekvátními folklorními žánry reagovat. O této sociální funkci lidové kultury bohužel neexistuje výraznější množství studií.¹

Vztah moderních folklorních žánrů a válečných konfliktů je oproti tomu zpracován poměrně podrobně. S dosud nejvýraznějším vojenským konfliktem světových dějin, druhou světovou válkou, je dokonce přímo spojen vznik moderního psychologického studia fám (Allport – Postman 1947) a interdisciplinárního studia současných pověstí (Bonaparte 1947). Moderní slovesná folkloristika včetně střeoevropských badatelů se podrobně věnovala i výzkumu válečných vzpomínkových vyprávění (Czubala 1985; 2002, Heroldová 1977, Šrámková 1988, Ulrychová 2005) a především válečným anekdotám (Sirovátko 1975, Klímová 1991).

Jednu z nejzajímavějších oblastí slovesného folkloru spjatého s druhou světovou válkou ale tvoří fantastická vyprávění o moderních démonických bytostech – „městských fantómech“, která se v závěru války začala šířit nejen ve válečné Evropě, ale i ve Spojených státech amerických, přímým válečným konfliktem relativně netknutých. Pověsti a fámy o městských fantómech jsou zajímavé především při jejich srovnání s podobnými typy vyprávění zachycenými během první světové války. V pověstech a fámách kolujících mezi vojáky i civilisty v letech 1914 – 1918 totiž ještě výrazně figurují démonické a nadpřirozené bytosti spjaté s tradičními folklorními a náboženskými představami. Nejčastěji se zde setkáváme s postavami přímo převzatými z křesťanského repertoáru – jako sv. Jiří, Johanka z Arku, Andělé z Mons či samotná Panna Marie a Ježíš Kristus (Clarke 2002). Dokonce i sekulární démonické představy, které prokazatel-

ně spontánně vznikly v prostředí zákopové války, byly do tohoto tradičního náboženského schématu někdy poměrně násilně reinterpretovány (např. z původně indiferentní bytosti pomáhající ztraceným vojákům Comrade in White [Kamarád v bílém] se stává samotný Ježíš Kristus). V tomto procesu náboženské standardizace hrála velkou roli dobová média, především tisk, který tyto představy nejen šířil, ale v mnoha případech dokonce vytvářel. Démonické představy druhé světové války oproti tomu vznikaly většinou zcela spontánně, a to jak v prostředí vojáků, tak především civilistů, a v jejich šíření hrála neorální média pouze minimální roli. Folklor druhé světové války je tak unikátním příkladem spontánního šíření tradičních folklorních vyprávění v moderní společnosti. Místo postav převzatých z tradičních náboženských a démonologických představ se navíc během druhé světové války setkáváme – zřejmě díky výrazné meziválečné sekularizaci – s představami „realističtějšími“. Démonické bytosti druhé světové války tak obvykle mají podobu skutečných osob, většinou pouze vybavených zázračnými vlastnostmi. Mezi tyto moderní městské fantómy můžeme zařadit především českého Péráka a Žiletkáře, údajně řádicí v městech protektorátu, slovenského Fosforáka, záhadné italské letadlo Pippo a severoamerické fantómy Mad Gasser of Mattoon a Black Flash.

Městští fantómové protektorátu

Nejvíce folklorních vyprávění máme k dispozici o Pérákově, tajemné postavě s péry na nohou schopné konat obrovské skoky, která patří k nejzajímavějším domácím démonickým představám vůbec. Pérák představuje unikátní fenomén i v celosvětovém měřítku, jak ukázal i britský badatel Mike Dash (1996, s. 28–29). Narativní komplex o Pérákově, který se skládá především z důkladně lokalizovaných fám, je vedle cyklu protektorátních anekdot nejvýraznější folklorní tradicí protektorátu. Sběru a studiu vyprávění o Pérákově se v letech 1961–1964 věnoval folklorista Miloš J. Pulec, který s využitím zápisů Renaty Nešporové publikoval dosud jedinou odbornou studii o tomto fenoménu (1965). V osmdesátých letech byla fámám o Pérákově věnována dotazníková akce Národopisné společnosti československé při ČSAV, jejíž výsledky shrnul Bohuslav Šalanda (1990, s. 173–179). Na práce těchto dvou badatelů navázal v letech 2005–2007 svým terénním sběrem Petr Janeček (2007, s. 124–145). Jak ukázaly

výpovědi informátorů, vzpomínky na vyprávění o Pérákovi si uchovává poměrně značná část české populace, která byla během druhé světové války v dětském nebo adolescentním věku. Vyprávění o Pérákovi se začala po protektorátu masově šířit v druhé polovině války (první záznamy máme z roku 1943), tedy výrazněji až po období druhého stanného práva, kdy „septanda“ a zprávy „Agentury JPP – Jedna Paní Povídala“ začaly nabývat masových rozměrů. Jednotlivé syžety o Pérákovi spojuje představa skutečné osoby vybavené péry na nohou, díky kterým mohla vykonávat obrovské skoky. Výška těchto skoků se z počátečních realistických měřítek postupně zvětšila až na možnosti zcela neskutečné. Pérák původ-

Bratislavský válečný fantóm Fosforák. Ilustrace Vojtěch Šeda 2007.

ně přeskakoval jen ploty a ohrady, později ale ve vyprávěních dokázal přeskóčit tramvaj, činžovní dům a nakonec i celé údolí Vltavy v Praze. V roce 1944 byly fámy o Pérákovi rozšířeny téměř po celém území tehdejšího protektorátu. Obecně šlo o typicky městské podání – vyprávění o Pérákovi byla nejživější ve velkých městech (Praha, Brno, Plzeň, Hradec Králové, Pardubice), nejintenzivněji se rozšířila především v Praze (kde zřejmě vznikla) a středních a východních Čechách, nejslaběji v Čechách jižních a jihozápadních. Příběhy o Pérákovi byly poměrně uniformní a odlišných podob nabíraly spíše až sekundárně na venkově – tyto odlišnosti, zaznamenané například ve východních Čechách, jsou možná odrazem reziduí představ o tradičních démonických bytostech. Fámy o Pérákovi byly primárně dětskou tradicí, byť minimálně ve větších městech si o tomto záhadném fantómovi vyprávěli i někteří dospělí. Postava Péráka byla často využívána i k praktickým účelům – například k zastrašování nepovolaných osob, aby se nedostaly do kontaktu s partyzány, nebo ke krytí sabotáží a krádeží. Na sklonku války u Péráka převážila jeho pozitivní funkce a tento fantóm začal být vnímán jako jakýsi mytický odbojový pracovník škodící Němcům, bojující proti nim jak sabotážemi, tak přímým ozbrojeným odporem. Vedle toho byla vyprávění o Pérákovi dospělými často využívána k recesistickým účelům – byly tak vytvářeny „pérácké“ parodické nápisy na zdech a anekdoty, z nichž některé kolují v pozměněné podobě dodnes (Příloha). Po skončení druhé světové války přežívala postava Péráka jako fenomén dětské kultury, u dospělých pak v podobě pouhého „pedagogického“ strašidla sloužícího k disciplinaci malých dětí. V padesátých letech tradice o Pérákovi v ústním podání definitivně zanikla a v podobě folklorismu byla přenesena do populární kultury – filmu, literatury a komiksu (Weiss 1961, Janeček 2007, s. 140–143). Původ fám o Pérákovi není dosud zcela jasný. Nelze vyloučit vliv britského pověstního cyklu o Péráku Jackovi (Spring-heeled Jack), který byl živý ve velkých průmyslových městech Anglie (Londýn, Sheffield, Liverpool) mezi lety 1838 – 1890 (Dash 1996). Postava Péráka Jacka, tajemného maskovaného zločince se zázračnými péry na nohou, se v mnoha rysech českému Pérákovi podobá, včetně záhadné identity, noční aktivity a lokalizace do velkých měst. Recepce této britské tradice, vedle ústního podání šířené především tiskem a populární literaturou, mohla u nás proběhnout již před válkou – první fámy

o Pérákově totiž pocházejí z východních Čech (Chotěbořsko, Jihlavsko) již z let 1936 – 1937. Podle Miloše J. Pulce byla podobná tradice rozšířena již ve dvacátých letech v severozápadních Čechách na Lounsku, Mostecku a v okolí Ústí nad Labem (1965, s. 160–161).

Další velmi rozšířenou protektorátní démonickou postavou byl vedle Péráka Žiletkář, někdy nazývaný Břítvák (Pulec 1965, s. 160, Dash 1996, s. 28, MacDonald – Kaplan 1995, s. 137, Janeček 2007, s. 149–150, Vondráček 1988, s. 258). Tento fantóm řádl pouze ve velkých městech, především v pustých nočních ulicích a v prostředcích městské hromadné dopravy. Žiletkářem bylo nazýváno individuum, které ženám skrytě páralo zezadu oblečení nebo – ve fantastičtějších variantách – rozřezávalo boty cestujících žiletkou, zákeřně ukrytou pod podrážkou. Na rozdíl od vyprávění o Pérákově je původ fám o Žiletkáři poměrně snadno vysvětlitelný – skutečně existující „žiletkáři“ představují relativně častý příklad sexuální deviace. Zprávy o ojedinělých aktech deviantů tohoto typu pak protektorátní „septanda“ zveličila do fám o všudypřítomném a nepolapitelném maniakově. Vyprávění o Žiletkáři, lokalizované do prostředků hromadné dopravy a vycházející z reálných událostí, jsou ostatně živé dodnes (Janeček 2006, s. 48–49). Z folkloristického hlediska jsou zajímavé některé syžety, které představy Péráka a Žiletkáře kombinují – Pérák je pak v nich popisován jako fantóm vyzbrojený ostrou žiletkou (Pulec 1965, s. 163).

Podobně jako Žiletkář napadal osamělé ženy v noci další tajemný maskovaný zločinec zvaný Fosforák, známý z válečné Bratislavy (Pulec 1965, s. 160, Janeček 2007, s. 145–149). Tento přízrak (nazývaný i Fosforkostura nebo Smrtka) děsil kostrou namalovanou fosforem na svém černém trikotu, kterou odhaloval před ženami, které pak olupoval o šperky, kožešiny a jiné cennosti. Podle dobového podání byl nakonec pomocí komplikované policejní akce dopaden. Podobně jako Pérák ovlivnil i Fosforák dobové anekdoty, ve kterých byla tato představa spojována se slovenským básníkem Jánem Kostrou. Méně rozšířená byla zřejmě vyprávění o Kanálníkovi, záhadném zločinci otevírajícím v zatemněných městech poklopy od kanalizace, aby do nich spadli nic netušící chodci (Janeček 2007, s. 151–152). O této bytosti – podobně jako o severočeském démonu zvaném Kohlenklau, inspirovaném plakáty vyzývajícími k snížení spotřeby uhlí domácnostmi (Pulec 1965, s. 160) – není

zatím známo nic bližšího. Pravděpodobně se jednalo o lokální démonické bytosti, používané dospělými primárně k disciplinačním a pedagogickým účelům.

Mezinárodní paralely městských fantómů

Bizarní váleční démoni protektorátu nebyli ve své době rozhodně ojedinělými představami – ve čtyřicátých letech měli naopak paralely téměř po celém západním světě. Největším množstvím zahraničních paralel disponují fámy o Pérákově. V jihozápadní Anglii byly již na samotném počátku války v letech 1940 – 1942 rozšířeny fámy o německých tajných agentech-parašutistech, vyzbrojených stejně jako český Pérák ocelovými péry na nohou, díky kterým mohli překonávat i ty nejvyšší překážky (Dale 1978, s. 99). V městečku Provincetown na Cape Cod v americkém státě Massachussetts zase v letech 1938 – 1945 řádl tajemný skákající fantóm zvaný Black Flash (Černý blesk). Jak se později ukázalo, za tímto přízrakem stála čtveřice místních vtipálků napodobujících postavu Péráka Jacka z Anglie 19. století (Dash 1996, s. 26–28). Podobné příběhy se objevovaly i v padesátých letech. V dalším americkém městě Baltimoru ve státě Maryland tak v roce 1951 řádl tajemný Baltimore Phantom (Baltimorský fantóm) schopný neuvěřitelných, dokonce až sedmimetrových skoků. Podobný přízrak řádl v britském Bradfordu již ve dvacátých letech (Dash 1996, s. 26). Německý folklorista Dietrich Kuhn zase zachytil fámy o bytostech označovaných jako „hippenmänchen“ a „spirahopser“, které byly v letech 1950 – 1951 rozšířeny v Sasku a Durynsku a které mohly navazovat na protektorátní tradici o Pérákově. V roce 1951 dosáhly tyto fámy rozměrů masové hysterie – v Erfurtu tak málem došlo k lynčování nevinného člověka, považovaného rozvášněným davem za tohoto tajemného fantóma (Kuhn 1994, s. 273).

Za druhé světové války se ale šířily i odlišné představy. Například v severní Itálii byly v době německé okupace a spojeneckého bombardování v letech 1943 – 1945 rozšířeny fámy o záhadném přízračném letounu zvaném Pippo. Toto fiktivní personalizované letadlo údajně létalo pouze v noci a útočilo na jednotlivce, kteří nedodržovali pravidla zatemnění. Vedle fám a pověstí se Pippo stalo aktérem dětských písní, říkanek a ukolébavek. Podobně jako u českého Péráka je tradice o tomto nočním fantómovi dodnes živá v italské populární kultuře a médiích (Perry 2003). Dalším nikdy nespátřeným, ale pozitivně vnímaným fantómem druhé světové války byl i záhadný

americký Kilroy. Nápis „Kilroy was here“ („Kilroy byl zde“) údajně nacházeli američtí vojáci ve všech místech, na kterých se vylodili, včetně zcela pustých tichomořských ostrovů.

Nejprozkoumanějším městským fantómem čtyřicátých let je ale nepochybně záhadný Mad Gasser of Mattoon (Šílený plynář z Mattoon) – fámy o něm totiž analyzovali nejen folkloristé, ale i sociální psychologové a sociologové (Johnson 1945, Rosnow – Fine 1976, s. 1–3, Maruna 2003). Šílený plynář měl své tajemné řádění zahájit na konci léta roku 1944 v americkém městečku Mattoon ve státě Illinois. Noční útoky neznámého fantóma nahlížejícího lidem do oken způsobovaly u jeho obětí záhadnou paralýzu, která začala být v kolektivním ústním podání připisována neidentifikovatelnému nervovému plynu. Fámy o tajemném přízraku, které v Mattoon vyvolaly krátkodobou davovou psychózu, byly podle sociálních psychologů způsobeny trojicí základních vlivů: místním tiskem, který svými bulvárními titulky o „zatím prvních obětech“ a „šíleném anestetikovi“ ovlivnily kolektivní imaginaci, nestabilním psychickým stavem obětí, které většinou trpěly nervovými problémy nebo toužily po zviditelnění, a reálnými žerty některých místních obyvatel, kteří se fámami a novinovými články inspirovali.

Komunikační role démonického folkloru druhé světové války

Fámy a pověsti o tajemných městských fantómech byly tedy ve čtyřicátých letech rozšířeny v mnoha zemích západního světa. Hlavními rysy, které spojují všechny tyto démonické bytosti, je výrazná antropomorfizace a technologizace – tyto přízraky byly dobovými vypravěči obvykle popisovány jako skuteční lidé, kteří pouze disponovali neuvěřitelnými možnostmi pohybu, přesunu nebo útoku. Jejich rychlý přesun, tajemné útoky či objevování na běžně nepřístupných místech (či dokonce v krátkém časovém odstupu na několika místech zároveň) byly dobovými fámami vysvětlovány faktem, že tito fantómové používají specifická a dosud neznámá technická či mechanická zařízení. Tato zařízení, ač někdy působila neuvěřitelným dojmem, neměla ale již nic společného s tradičními magickými představami lidové kultury. Vybavení městských fantómů bylo totiž v mezích možností vždy racionálně „vysvětlitelné“, ať už se jednalo o netypické či neznámé zbraně a způsoby ohrožování (Mad Gasser of Mattoon, Fosforák) nebo zařízení umožňující neuvěřitelné přesuny (Pérák, Black Flash, Kilroy).

V extrémních verzích byli i samotní fantómové chápáni jako mechanizované bytosti, personifikované produkty vyspělé technologie (Pippo).

Všechny městské fantómy spojuje i fakt, že fámy o nich se rozšířily až na samém konci války, v době vrcholícího společenského neklidu. Rozvoj těchto fám tak bezprostředně souvisí s obecnou společenskou únavou z vyčerpávajícího válečného konfliktu a touhou po jeho zakončení. Velká část fám tohoto typu byla rozšířena v oblastech postižených nočním zatemňováním a vystavených hrozbě leteckého bombardování. Městské fantómy lze proto vysvětlit jako určitou personifikaci všeprostopujícího strachu ze zatemněného města ohroženého nočním bombardováním. V zatemněných městech, jejichž ulice zely prázdnotou a z nichž na čas zmizel skutečný zločin, se tak začala šířit folklorní vyprávění o zločinech fiktivních.

Proč se ale fámy o městských fantómech šířily a jakou vlastně měly sociální funkci? Pokud pomineme jejich zábavní funkci, která na vědomé úrovni u tohoto typu folklorních komunikátů často převažuje, je za hlavní důvod jejich šíření nutné považovat dobovou nedůvěru v oficiální média, která se na čas stala poslušnými nástroji státní propagandy, a to nejen v totalitních a okupovaných zemích, ale i v zemích demokratických. Tato nedůvěra v oficiální komunikační prostředky způsobila v nestandardní válečné situaci krátkodobý návrat společnosti k tradiční ústní komunikaci a orálně šířeným folklorním žánrům, jako byly anekdoty nebo právě fámy a pověsti. Fáma, osvědčená „zbraň slabých a utlačovaných“ (Scott 1985) si tak na čas získala důvěru jindy skeptických širokých mas. Vedle nedůvěry v oficiální média hrálo značnou roli i sociologické pravidlo, dle kterého je slovesný folklor v moderní společnosti revitalizován v době sociálního napětí. Příklad ze čtyřicátých let může poskytnout výzkum amerického folkloristy Marvina K. Oplera, který analyzoval pověsti Američanů japonského původu, dočasně umístěných v amerických internačních táborech. V stresujícím a nezvyklém prostředí internačního tábora došlo ke krátkodobé revitalizaci tradičních japonských představ o démonických bytostech, které ale po skončení války téměř okamžitě zanikly (Opler 1950). V případě městských fantómů druhé světové války ovšem již k revitalizaci tradičních folklorních představ nedošlo, neboť v městském prostředí již zřejmě nebylo na co navazovat. Z těchto důvodů tak začaly být generovány zcela nové, „realistické“ a přitom fantastické představy. Vyprávění

o městských fantómech nepochybně fungovala jako verbalizovaný sociální ventil negativních emocí a představ, podobně jako dobové anekdoty a recese. Jejich sociální funkcí mohl být i jistý eskapismus, únik do blahodárné říše fantazie před příliš skutečnými obtížemi reálného života, prostoupeného děsivou realitou války. Dlouhodobým konfliktem vyčerpaná společnost tak začala fabulovat fantastické představy, které mohly mít i určitou katartickou roli, podobně jako pověsti a fámy dávající naději na lepší budoucnost, které se šířily po terezínském koncentračním táboře (Utitz 1947, s. 17–19). Tuto roli mohly plnit i na první pohled nesmyslné fámy, neboť smíření s ne-

jistou a nebezpečnou situací a vytváření sociálních pout považuje za hlavní důvody šíření fám i současná sociální psychologie (Bordia – DiFonzo 2005). Této sociální funkci vyprávění o městských fantómech nestál v cestě ani fakt, že šlo primárně o děsivé a znepokojující příběhy. Jak ukázala sociální psychologie, právě společně sdílené negativní emoce jsou totiž pro utváření sociálních vazeb paradoxně stejně vhodné jako emoce pozitivní (Schacter 1959). Děsivá fáma o městských fantómech tak mohla sehrát stejně pozitivní společenskou roli jako anekdota o vysmívaných nacistických pohlavárech nebo neschopných německých vojáků.

PŘÍLOHA – Současné anekdoty o Pérákovi

Zdroj: <http://www.comx.cz/auditorium.php?strana=4> [30. 1. 2006]

Jak vznikla legenda o Pérákovi? Hrál si tak jakýsi umrněný lumpenproletář na smetišti a najednou se mu na boty po dědečkovi chytly dvě péra z divanu. Teda, kdyby ho tak viděli doma, to by byla mela! Tak vyběhl na ulici, třeba mu to někdo pomůže sundat. No, a co nevidí! Dva podezřelý pány, jednoho na dámském a druhého na pánském kole, a za nimi se žene auto a z toho mává chlap v uniformě a placaté čepici pistolí. I usoudil chlapec, že asi ukradli tu péknou stříbrnou věc, co měl jeden z nich na nosiči, a jak tak jedou kolem, přiskočil, tu věc šikovně sebral a hodil tomu pánovi v autě... (Kdo ještě nechápe: chlapec netušil, že právě obral Kubiše o bombu.)

Sedí Pérák za okupace v cele a smutně přemýšlí: „Komu jsi to, troubo, uvěřil, když ti říkal: Ruskaja stal charošaja, iz ně excelentnije resory...“

Víte, proč tajná služba nezlikvidovala Péráka stejně jako Jana Masaryka? No, ne že by se nepokusili, ale pokaždé, když ho konečně přemohli a vyhodili, tak se jim vracel...

Víte, že soudruha Josipa Vissarionoviče tenkrát ve třiapadesátém zabilo krvácení do mozku? A jak to? No, to je přece jednoduché, chtěl si tajně ve svém protiletectvém krytu vyzkou-

šet, k čemu že jsou ty zvláštní boty, které nechal zkonfiskovat v Praze Pérákovi...

Skočí tak Pérák na jednu velikánskou střechu, a když se vyhrabe z troskek a rozhlídne se, povídá: „Ty krávo, hypermarket Carrefour, to se hned poznají zlaté ukrajinské ručičky...!“

Pérák možná nežije, jeho vynález však zřejmě ano. Jinak si nelze logicky vysvětlit, jak byla vykradena pošta ve třetím patře s použitím žebříku, který byl sice bezpečně určen biologickým stopováním, ale ani z korby přistaveného nákladáku nedosáhl nad první patro...

Viděl jsem českými teenagery nejoblíbenější pražskou hrdinku (čágo belo) a ač nerad, musím souhlasit s výrokem, že tam, kde vládne herák, nemá šanci Pérák...

Proč o Pérákovi už dneska neslyšíme? Když viděl volbu prezidenta po sametové, tak prý prohlásil, že jestli je tohle pravda, tak snad skočí na Mars...

Nevím, jestli se Pérák ještě někdy objeví, copak v dnešní době může být ještě někomu, navíc s vlasteneckým cítěním, do skoku?...

POZNÁMKY:

1. Výjimku tvoří například práce E. M. Kronfelda *Der Krieg im Aberglauben und Volksglauben* (1915), která se zabývá rolí pověrečných představ v historických válečných konfliktech včetně první světové války. Rolí fám v krizových společenských situacích nám sekundárně vyjevují četná kronikářská a literární díla. Behaviorál-

ní modely pro příslušníky lidové kultury v době válek, epidemií či živelních katastrof mohly poskytovat i některé tradiční žánry, především historické pověsti, utopické legendy a lidová proroctví, ve kterých hrají válečné a katastrofické situace významnou úlohu.

LITERATURA:

- Allport, G. W. – Postman, L.: *The Psychology of Rumor*. New York: Russell & Russell 1947.
- Bascom, W. R.: *Four Functions of Folklore*. *Journal of American Folklore* 67, 1954, s. 333 – 349.
- Bonaparte, M.: *Myths of War*. London: Imago Publishing 1947.
- Bordia, P. – DiFonzo, N.: *Psychological Motivations in Rumor Spread*. In: Fine, G. A. – Campion-Vincent, V. – Heath, C.: *Rumor Mills. The Social Impact of Rumor and Legend*. New Brunswick: Transaction Publishers 2005, s. 87 – 101.
- Clarke, D.: *Rumours of Angels: A Legend of the First World War*. *Folklore* 113, 2002, s. 151 – 173.
- Czubala, D.: *Wokół legendy miejskiej*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo ATH 2005.
- Czubala, D.: *Regionalizm, folklor, legendy. Z tradycji ludowych miasta Sosnowca*. Sosnowiec: Progres 2002.
- Czubala, D.: *Opowieści z życia: Z badań nad folklorem współczesnym*. Katowice: Uniwersytet Śląski 1985.
- Dale, R.: *The Tumour in the Whale. A Collection of Modern Myths*. London: W. A. Allen 1978.
- Dash, M.: *Spring-heeled Jack*. *Fortean Studies* 3, 1996, s. 7 – 125.
- Heroldová, I.: *Válka v lidovém podání. Národně osvobozenécký boj volyňských a jugoslávských Čechů*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1977.
- Janeček, P.: *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice*. Praha: Plot 2006.
- Janeček, P.: *Černá sanitka: druhá žeň. Pérák, ukradená ledvina a jiné pověsti*. Praha: Plot 2007.
- Johnson, D.: *The „Phantom Anaesthetist of Mattoon“: A Field Study in Mass Hysteria*. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 40, 1945, s. 175 – 186.
- Klímová, D.: *Česká politická anekdota v kontextu střední Evropy*. *Slovenský národopis* 39, 1991, s. 32 – 35.
- Kronfeld, E. M.: *Der Krieg im Aberglauben und Volksglauben. Kulturhistorische Beiträge*. München: Schmidt 1915.
- Kuhn, D.: *Sagen und Legenden aus Sachsen*. Weimar/Jena: Wartburg Verlag 1994.
- MacDonald, C. – Kaplan, J.: *Praha ve stínu hákového kříže. Pravda o německé okupaci 1939 – 1945*. Praha: Melantrich 1995.
- Maruna, S.: *The Mad Gasser of Mattoon: Dispelling the Hysteria*. New York: Swamp Gas Book 2003.
- Opler, M. K.: *Japanese Folk Beliefs and Practices, Tule Lake, California*. *Journal of American Folklore* 63, 1950, s. 385 – 397.
- Perry, A. R.: *Pippo: An Italian Folklore Mystery of World War II*. *Journal of Folklore Research* 40, 2003, s. 115 – 148.
- Pulec, M. J.: *Podání o pérákoví*. *Český lid* 52, 1965, s. 158 – 163.
- Rosnow, R. L. – Fine, G. A.: *Rumor and Gossip: The Social Psychology of Hearsay*. New York: Elsevier 1976.
- Schacter, S.: *The Psychology of Affiliation*. Stanford: Stanford University Press 1959.
- Scott, J. C.: *Weapons of the Weak*. New Haven: Yale University Press 1985.
- Sirovátka, O.: *Nad lidovou protektorátní anekdotou*. *Národopisné aktuality* 12, 1975, s. 189 – 198.
- Šalanda, B.: *Folklor, tradice a stereotypy*. Praha: Univerzita Karlova 1990.
- Šrámková, M.: *Okupace a osvobození Brna ve vzpomínkách a vyprávění dětí*. *Vlastivědný věstník moravský* 40, 1988, s. 21 – 30.
- Ulrychová, M.: *Obraz amerického vojáka-osvoboditele ve vzpomínkovém vyprávění obyvatel Plzně a okolních obcí*. In: *Od pohádky k fámě*. Brno: Etnologický ústav AV ČR 2005, s. 55 – 75.
- Utitz, E.: *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství 1947.
- Weiss, J.: *Pérový muž*. In: *Bianka Braselli, dáma s dvěma hlavami*. Praha: Československý spisovatel 1961, s. 250 – 257.

Summary

Communicating Role of Folk Literature in Modern Society: Urban Phantoms of the World War II

The author analyzes the dissemination and social function of rumours about so-called urban phantoms – fictive demoniac beings that were typical for folk literature during the World War II. The rumours about spirits, such as Czech Pérák (Spring Man) and Žiletkař, Slovak Fosforák, American Mad Gasser of Mattoon and Black Flash and Italian Pippo spread at the end of the war and were closely connected with the social tensions of that time. Those war phantoms have their basic features, like expressive realistic anthropomorphic and technological nature and weak continuation of traditional folklore expression. After the non-standard war situation had terminated, the most rumours ceased to exist very quickly; some of them have survived in popular culture and media until now.

Key words: folk literature, modern folklore, World War II, contemporary tales, rumours, demoniac beings.

1. Je překvapivé, jak silně je ve veřejnosti (a nezdíká také v „nefolkloristických“ odborných kruzích) dosud zakotvena tradiční představa o folkloristickém bádání, podle níž jsou jeho cíle vymezeny především zájmy o tradiční druhy slovesného folkloru, jako jsou pohádka a pověst. Vývoj oboru však ukazuje, že se ve 20. století výzkumné pole folkloristiky významně rozšiřovalo: jednak se badatelským tématem postupně staly jiné vyprávěcí druhy, např. vzpomínková vyprávění, vyprávění ze života, humorka, anekdota, jednak se do pojetí vyprávěcího aktu jako víceméně monologické narace jednotlivce (narace „vypravěče“) počal zvolna včleňovat zřetel k vyprávěcí situaci, k posluchači („příjemci“) a k tzv. životu folkloru. Toto tematické i metodologické obohacení vedlo ke studiu vyprávěcího aktu jako součásti a formy společenské ústní komunikace, plnění specifické funkce a vyznačujícího se dialogičností. Zájmy a hranice folkloristiky se tak rozšířily od analýz tradičních vypravěčských aktivit směrem k výzkumům folklorních jevů v komunikačním chování společnosti, a to zejména v návaznosti na její dva znaky – sociální podmíněnost a „technický“ způsob realizace.

Mohl by vzniknout dojem, že folkloristické výzkumy a studium se do té míry sblížily s teoriemi a metodami věd komunikačních, že mezi nimi není podstatných rozdílů a že tak folkloristika jako kdyby ztrácela vlastnosti, které ji charakterizují jako svébytnou etnologickou subdisciplínu. Není tomu tak. Zatímco v komunikačních teoriích je termín *komunikace* vztažen v zásadě na dva významové okruhy, totiž a) na „transport lidí a nákladů a na předávání informací“ a b) v kybernetice na „techniku předávání informací mezi technickými soustavami, systémy“ (viz *Nowa encyklopedia powszechna...*, díl 3, s. 440), ve folkloristice je komunikace vymezena jednak kvantitativně, tj. týká se styku lidí a předávání „informací“ (tj. folklorních útvarů, žánrů = repertoáru) mezi nimi, především však kvalitativně, neboť jde o předávání informací, které mají specifické vlastnosti: vyjadřují zkušenosti, poznatky a zážitky, které jsou součástí společenských a etických norem a norem lidové kultury; mají tedy své svébytné formy existence, způsoby existence ve společenském povědomí a tradici a své specifické místo v lidové kultuře místa, regionu, etnické skupiny, národa apod. Folkloristické zájmy a cíle se proto mohou uplatňo-

vat pouze tam, kde jde o tzv. komunikaci interpersonální, která sleduje to, jakým způsobem, jaký druh informací a s jakým účinkem se „interpersonální“ výměna sdělení realizuje (viz *Nowa encyklopedia...*, l. c.). „Komunikaci“ a „folkloristiku“ spojuje sdělovací činnost společnosti, definovaná jako „přenos informací“; rozdíl je však v typu informací (tj. v jejich druzích, obsahu a funkcích), v jejich smyslu a cíli (tj. zda „adresát“ informaci vnímá a hodnotí jako novou věcnou znalost nebo jako prožitek, jako prvek estetické a tradiční normy apod.) a v technice jejího přenosu. A právě posledně jmenovaný bod intenzivně proniká v podobě mediální komunikace (chat na internetu, posílání SMS-zpráv z mobilu) nejen do výměny každodenních běžných informací, ale i do sdělování (výměny, „posílání“) existenčních forem některých folklorních žánrů, především těch, které patří k „malým“ formám vyznačujícím se vysokou mírou aktuálnosti, stylové stručnosti a variačního obměňování. Patří sem sdělování vtipů, stručných novinek a aktuálních zpráv a komentářů, posílání přání k různým příležitostem. O tom dále viz níže.

2. Je poučné sledovat, jak se v knižní a v encyklopedické produkci věd o komunikaci projevuje zřetel k tomu typu komunikace, ke kterému se obrací i zájem folkloristiky. V žádné z definic, na které jsme narazili,¹ není tento zřetel výslovně formulován ani podtržen. Podle našeho soudu bude teprve úkolem folkloristiky její věcný a metodologický poměr k teoriím komunikace propracovat a definovat. V následující části podáváme jen velmi stručný výběr prací, které by tomuto úsilí folkloristiky mohly z hlediska komunikačně teoretického napomoci, popř. které by mohly být zdrojem dílčích poznatků.²

Mnoho badatelů z oblasti teorie komunikace vyzdvihuje jako charakteristické takové jevy, které můžeme pokládat za spojující prvek s folkloristikou. Tak např. Friederike Rothe (2006) už v titulu své monografie vymezuje komunikaci antropologicky: za centrum „komunikace“ pokládá mezilidskou komunikaci, teoretický a metodologický koncept jejího výzkumu je interdisciplinární, a zaměřuje pozornost v první řadě na sociální interakci a na sociální vztahy, do kterých komunikující člověk vstupuje. Jak známo, folkloristický fakt se v takových vztahových kategoriích pohybuje rovněž, srov. např. výzkumy k úloze vypravěče nebo k tematickému zakot-

vení některých folklorních žánrů v běžném každodenním životě včetně jeho sociálních vazeb apod. – Klaus Koziol a Gerfried W. Hunold (2003) vydali sborník, jehož jedním z hlavních cílů je popsat úlohu dialogu v komunikaci masových médií (včetně zajímavého aspektu dialogu i z hlediska křesťanské etiky). Na některých místech se dotýkají i problému pozice „vyprávění“ v komunikačních aktech. – Monografie Wolfganga Schweigera (2007) má obecný ráz, buduje celou teoretickou soustavu vztahu komunikace a médií a podává přehled různých teoretických koncepcí. Je však s převahou zaměřena na to, čemu se v německé komunikační teorii říká *Medienkonsum*, takže interdisciplinární rysy, kde by folkloristické zájmy mohly mít své opodstatnění, stojí poněkud v pozadí. – Hranici mezi komunikací a zábavou se zabývá sborník přípravený Martinem Gertlerem (2004). Je sice valnou většinou určen mediální praxi, ale v popisu využití a funkce komunikačních textů se dotýká jako pramene i lidových vyprávění. – Novodobým technickým fenoménům a jejich roli v komunikačních procesech jsou věnovány dva velmi informativní sborníky, které mají značné přesahy do jiných disciplín, zvl. do sociologie, do studia sociálního chování, ale také např. do oblasti textové lingvistiky. Právě v těchto přesazích lze čerpat cenné poznatky pro studium vztahu života folkloru a komunikace, třebaže to sborníky výslovně nečiní (Höflich 2005, Dorta 2005). – Velmi cenné jsou různé úvody do teorie komunikace. Dva z nich pojímají komunikaci značně široce a analyzují vztah typu komunikace a lidská existence, komunikace a jazyk, komunikace a kulturní jevy (zde se počítá např. i s tradicí lidového vyprávění), komunikace a procesy poznání atd. (Burkart 1995, Strohner 2006). – Systematickým přehledem a definicemi vyniká hutná publikace Jürgena Wilkeho (2000), která se zabývá dějinami komunikace a médií. Je zde např. cenná kapitola o vztahu publika k recepci informací (s. 336 – 341). Jiné eventuální odkazy na folkloristické zájmy se zde bohužel nenajdou. – Podobnou orientaci na dějiny komunikace, avšak se zaměřením na východní Evropu má obsáhlý sborník vydaný Nadou Boškovskou, Peterem Collmerem aj (2002). – Přehledná a informačně cenná je hutně psaná monografie polského badatele Jerzyho Mikułowského Pomorského (1988). Zvláště kapitola I/4 (s. 45 – 61) obsahuje i terminologicky výstižný rozbor vztahu mezi informací, komunikací a společenským prostředím. Podtrhuje se i aktivní role mluvčího. Za nejzávažnější pro folkloristické využití pokládáme autorovy

poznatky týkající se systematiky funkcí komunikování (s. 94 – 98), které dělí do čtyř skupin: funkce vázané na společnost jako celek, funkce určené společenskými skupinami, funkce vyvolané institucemi a konečně funkce, které od komunikace očekává příjemce. Do funkcí společenských řadí autor i zábavu jako výraz kultury (s. 97). Sem by náležely i jevy folklorní, které se včleňují pod zábavu. – Značně blízko k folkloristickým zájmům mají publikace, ve kterých je problém společenské komunikace a její medializace řešen z hlediska jevů, k nim ve svých analýzách přihlíží i folkloristika. Vyjmenujme aspoň dvě publikace. Thomas Luckmann (1998) vydal sborník, ve kterém se komunikování hodnotí a analyzuje z hlediska morálky obyčejného dne. Pozoruhodná je zde stať Angely Kepplerové-Seelové a Huberta Knoblaucha *Familie als kommunikatives Netzwerk* (s. 47-92). Přesnými metodami se hodnotí rodina jako „zprostředkovatelka etických a morálních zásad“ a jako místo rodinné, intimní komunikace v protikladu ke komunikaci mediální. – Rodinná komunikace je jeden z hlavních typů komunikace interpersonální, pro kterou je charakteristická „touha po blízkosti“. Propojení znaků komunikačních a sociálně psychologických, jež se ve folkloristice dotýkají např. úlohy vypravěče ve vypravěčské situaci, je předmětem sborníku vydaného Moritzem Föllmerem (2004). – Otázka vymezení prostorového rozměru komunikační sítě a jejího propojení s „lokálními“ sociálními a kulturními systémy je předmětem sborníku vydaného Alexandrem Geppertem aj. (2005). Pozoruhodná je v něm např. stať o telefonování jakožto zdroji proměn v chápání prostoru jak v geografickém, tak v kulturně společenském smyslu. Mluví se v ní mj. i o „fenomenologii telefonování“ a o „novém typu šíření informací, zpráv a zábavy“, který vznikl na počátku 20. století a jehož příznakem je v té době „urbánní topografie“. Ta se ovšem během 20. stol. v souvislosti s obecným rozšířením telefonní sítě zcela proměnila. Podobný vývoje se na konci 20. stol. vidí v rozšíření mediální (zvl. počítačové a mobilové) sítě. – Má-li se za to, že „klasická“ etnografie je spjata s „tradičním venkovem“, pak sborník, který vydal Werner Rösner (2000), této představě odpovídá v tom smyslu, že se zabývá rozmanitými druhy a funkcemi komunikace ve venkovském prostředí od středověku do současnosti. – Jak v konkrétní podobě vypadají texty užití v mediální komunikaci a odlišující se o textů mluvených i psaných ukazuje sborník vydaný v roce 1999 (editor D. Schöttker).

3. Z výše uvedeného vyplývá základní otázka – co je z problematiky (mediální) komunikace relevantní pro folkloristická bádání, popř. které nové folklorní jevy jsou vyvolány moderními komunikačními formami a prostředky.

Tuto otázku rozpoznala i Eva Krekovičová (2005), řeší ji však – a to výstižným způsobem – spíše z hlediska „instrumentalizácie a transformácie“ folklorní látky, což ji vede k postulování globalizace jako jednoho z charakteristických znaků jejího současného šíření. T. Bužeková (2005, s. 94 – 101) popisuje kategorie a jejich termíny, které přímo korelují s poznatky teorie mediální komunikace. Jsou to především interakce prostřednictvím internetu³ a rozhovor prostřednictvím internetu nebo chat aj.⁴ Důležitý je základní rozdíl, jímž se IRC odlišuje od pojetí komunikace v komunikačních teoriích: IRC je komunikační prostor zábavy, oddechu, komunikování nikoli o práci a zaměstnání, navazování osobních vztahů apod. Dalo by se říci, že ICR je folkloristicky nejmarkantněji modifikovaný variant mediální komunikace.

Komunikační teorie vidí komunikaci jako víceméně účelové předávání informací a jen zřídka přihlížíjí k tomu, co stojí v centru pozornosti folkloristy – totiž k obecně lidské potřebě vzájemného, mezilidského kontaktu, k uspokojení potřeby vzájemného sdělování, které není jen pouhým předáváním účelových informací, ale které je svázáno s tradicí, s děděnou lidovou kulturou a s vytvářením kolektivních postojů a etických i estetických hodnot. Tyto okolnosti a hodnoty vytvářejí svébytné soustavy a řídí se vlastními normami. Potřeba vzájemného sdělování a vzájemného kontaktu přetrvává i nadále a je nezávislá na (moderních) technických formách komunikace. Ty mohou ovlivnit nebo určit formy komunikace, popř. mohou vyvolat i vznik některých jiných forem (např. na začátku 20. století telefonování, na konci 20. století dialog v „chatovém“ prostředí), nikdy však nevyloučí potřebu mezilidského kontaktu a běžné mezilidské komunikace.

4. Zásah moderních komunikačních prostředků do komunikování se z hlediska folkloristického nejvíce projevil na úrovni formy. Zásadním způsobem se proměnil charakter tzv. vypravěčské situace i život folkloru. Rozhodujícím dělicím prvkem je přítom zřetel generační: s vyšším věkem splývá svou formou mediální předávání sdělení s formami a stylem písemné komunikace v dopisech. Jevy, které uvádíme níže, platí proto především pro generace zhruba do 25 let stáří.

4.1. Vyprávěcí akt se dříve realizoval jako součinnost vypravěče a posluchače v podmínkách konkrétní vyprávěcí příležitosti na jednom místě a v témže čase. Vyprávěcí akt mohl být monologický i dialogický, vypravěč mohl svůj příběh aktualizovat, variovat, reprodukovat. Vyprávěné látky („obsahy“) mohly mít relativně ustálenou podobu, byly součástí tradice, patřily k „vědění“ o vlastní etnické skupině a představovaly prvek národní, regionální, lokální „lidové kultury“, která má svou vývojovou linii. Vše se odehrávalo ústně za přímé účasti vypravěče i posluchače. Dobrý vypravěč byl ceněn. Tento druh komunikování nebyl společenskou nutností, ale potřebou, zábavou, patřil k normám běžného života, vytvářel hodnotové postoje a přinášel také potěšení, radost a sebeuspokojení. Ústní šíření „informace“ se dalo lineárně, tj. od jednoho k druhému, proto bylo možno sledovat i směry šíření.

4.2. Komunikování prostřednictvím technických médií postavilo společenskou potřebu komunikování, jak ji chápe folkloristika, před zcela novou situací.

a) Z aktu sdělování je vyloučena přítomnost toho, jemuž je sdělení určeno (= příjemce, adresát, posluchač) a do vztahu mezi vypravěčem a posluchačem je včleněn technický prostředek. Posluchač (adresát) není vyprávěcímu aktu fyzicky přítomen. Tím se podstatně oslabují všechny rysy typické pro tzv. vypravěčskou situaci, zvláště to, že je vyloučeno bezprostřední, přímé reagování na sdělovanou „látku“ („obsah“), která jako by se od aktu vyprávění (sdělení) odcizila. Z vyprávěcího aktu (z komunikačního sdělení) se vytratila nejen živá dialogičnost, ale i všechny znaky hovorovosti (mluvnosti). Vlastnost technického prostředku záleží také tom, že umožňuje hromadné šíření několika nepřítomným adresátům najednou.

b) Mediální komunikace si vytváří zvláštní stylistické (formální) modely, které nekorespondují s běžnými podobami mluveného i psaného jazyka. Vliv tu má jistě i omezenost rozsahu sdělení (u „esemesek“ na 160 znaků). Projevuje se to zvláště různým, často velmi překvapivým zkracováním slov, vynecháváním písmen, diakritik, rušením mezer mezi slovy atd. Text typu *SrcnepraknarozTLad* je třeba nejprve identifikovat jako *Srdečné přání k narozeninám! Tvůj Lada*, teprve pak plní své poslání.

c) Psané elektronické formy komunikace jsou velmi blízké uvolněnému způsobu ústní komunikace a často jsou s ním přímo identické (např. tvary *jsem, jsi, jsme*

mají téměř vždy podobu bez *j-*). Vztah k jazykové normě je zcela nezávazný a ležerní, silně proniká hra se slovy a s jejich písemným záznamem (např. *xokolone* = k sokolo/v/ně, *2cet* = dvacet), využití okrajových jevů jazyka (především slov, např. v Brně prvky tzv. hantecu: *v 12 scuk rola pak prigl zoncna* = ve dvanáct sraz u nádraží pak přehrada a slunění). Je pozoruhodné, že se tyto a podobné jevy téměř nevyskytují v textech elektronických přání.

d) Elektronické formy sdělení jsou stručné, snaží se být výstižné v tom smyslu, že jsou obsahově redukovány na jádrová slova sdělení. Jsou to „rychlá“ sdělení, která odpovídají zrychlenému tempu života, prudkému životnímu rytmu, zaměřenému na konkrétní okamžik. Nemají úvodní ani závěrečné zdvořilostní formule, většinou neobsahují ani oslovení. Výjimku tu jsou jen vulgarismy, které však ani sdělující ani přijímající jako takové nevnímají. Tyto formy sdělení se proto zcela vymykají z tradičních norem společenské komunikace. Jsou typické zejména pro zprávy typu SMS.

e) Sdělování a komunikování prostřednictvím elektronických forem (médií) není vyprávěcím aktem v pravém slova smyslu. Je to lineární střídání sdělení a reakce na ni, jakýsi dialog v omezené míře, protože nejde o „hovor“. Je to speciální komunikační „žánr“ (Málková 2007).

f) Mediální formy komunikace nevytvářejí tradici v tom smyslu, jak s ní pracuje folkloristika, protože nevstupují do „lidové kultury“ ani do znaků charakterizujících nějakou etnickou skupinu. Výjimku tu jen v omezené míře představují přání, gratulace a soustrasti zasilané jako SMS. Mediální formy komunikace jsou typické svou krátkodobostí, aktuálností svého projevu i obsahu. Proto jsou vždy spjaty s konkrétní situací a se stručností. Nemají svou ustálenou podobu. Oceňuje se originalita hravosti, nikoli originalita (individualita) vypravěčských dovedností.

4.3. Pozoruhodný je obsahový svět mediální komunikace. Je přímo svázán s aktuálním děním každodenního života (včetně rodinných událostí) a s individuálním prožitkem. Tematicky jde valnou většinou o jevy, které jsou společné zvláště mladé generaci a vytvářejí tak jejich vnitřní pojítko (škola, oblečení, volný čas, láska, zájezdy, zážitky apod.). Je pozoruhodné, že se v tom mládež městská neliší od mládeže venkovské – potvrzuje se tak, že je životní styl mladé generace v naší společnosti ve vysokém stupni urbanizován. Mediální komunikace mladých proto v obsahovém repertoáru nezná sociální

ani místní rozdíly a nepřispívá k tvoření nějakého regionálního povědomí. Návaznost na tradiční folklorní útvary neexistuje – výjimku tu tvoří jen veršované gratulace, přání a soustrasti, které navazují na tradici lidového veršování doloženého z různých obřadních textů, z nápisů na kraslicích, z oblíbených příležitostních veršovánek k narozeninám, svátku apod. (viz ukázky níže).

V poměru „folklorních“ a „nefolklorních“ obsahů tvoří maximum zcela jednoznačně sdělení „nefolklorní“. Folkloristika by měla toto přeskupování forem i obsahu mediálních sdělení sledovat a popsat.

5. V rámci komunikace mezi lidmi představuje mediální (elektronická) forma novodobý tvůrčí potenciál, sloužící komunikačním potřebám současné společnosti, především mladé generaci. Forma a obsahy tohoto způsobu komunikování mají dva aspekty – na obecné úrovni náleží jejich studium do teorie komunikace, ale v konkrétních projevech se musí o ně zajímat také folkloristika, neboť funkce, které plní, obsahují znaky, jež jsou typické pro „život a funkci folklorních textů“, pro „vyprávění jako náplň mezilidských styků“. Mediální komunikace je v systému vyprávěcích potřeb v určitém smyslu slova jakousi náhradou za útvary a žánry, které z živého úzu mizí nebo už zmizely (např. pohádky, legendy). Nese znaky urbanizované kultury. Jde o rysy, které jsou typické pro mladou generaci v ekonomicky, kulturně a vzdělanostně vyspělých zemích, pro které je charakterická právě vysoká míra urbanizace života. Společným půdorysem je tedy úroveň sociálně-ekonomická a vzdělanostní. V tomto smyslu je kategorie mediální komunikace internacionální a podléhá snadno globalizačním tendencím.

Mediální forma komunikace není doplňkovou formou sdělování, nýbrž patří v současnosti k formám hlavním a často jediným. Jejimi „obsahy“ nejsou tradiční a klasické útvary folklorních textů a látek, ale nová témata, spjatá aktuálně s každodenním životem, a nové formy, které si vynutil technický způsob sdělování. Díky mediální komunikaci se proměňuje struktura vyprávěcího aktu i dosavadní formy sdělování, jak je tradičně folkloristika popisuje. Podle toho nabývají metody a cíle folkloristiky znaky komunikačních i sociologických teorií a disciplin. Interdisciplinární povaha folkloristiky se tak rozšiřuje. Co však trvale zůstává, je potřeba mezilidského kontaktu, mezilidského sdělování i pobavení.⁵ To bude folkloristika sledovat vždy.

6. Příklady přání vytvořených pro předání formou SMS u příležitosti Vánoc 2006 a začátku roku 2007 (texty jsou otištěny v autentické podobě):

*Nastává čas vánoční
a v mnoha lidských srdcích
zvonečku cinkot, dětský smích...
A lidé jsou si blíží
a na zdraví pozvedají číš.*

*Za oknem sype se sněhová nadílka,
záclony provoní anýz a vanilka.
Sváteční koledy zpívají andělé,
už jsou tu Vánoce šťastné a veselé.*

*Nebe a na něm v tisících hvězdičky,
z oblohy přiletěl anděl maličký.
Na malém obláčku
přináší Ti psaníčko.
Přeje Ti lásku, zdraví, štěstíčko.
Ať všechno, o čem se ti kdy snilo,
o Vánocích se vyplnilo!*

*Večer plný překvapení, pocit, který jindy není.
Dobré jídlo do břicha, bohatého Ježíška.
Tohle všechno na Vánoce,
hodně štěstí v novém roce přeje...*

*Můžeme mít tisíce přání a snů,
ale jen štěstí, lásku, zdraví a přátelství dává
světlo našim dnům.
Šťastné Vánoce a jen šťastné dny v novém roce přeje...*

*Hromada dárků, co srdce pohladí,
rodinu, přátele, co nikdy nezradí.
K bohatství krůček a ke štěstí skok,
zkrátka nádherné Vánoce a nový rok!
Vše nejlepší Vám všem přeje...*

*Kapr už smažený ještě sebou mrská,
prskavka vietnamská nějak divně prská.
Dívám se na stromek, k zemi se klátí,
už na dveře hasiči zoufale mlátí.
Tak máme po roce zase pěkný Vánoce
šťastný nový rok.*

*Hezké svátky Vám přeji...
Veselé Vánoce Vám chceme přát,
aby měl člověk člověka rád.
Aby jeden druhému víc štěstí přál,
aby ten nový rok 2007 za to stál.
Šťastné a veselé Vánoce Vám přeji...*

*Silvestra plného radosti,
zdraví plný ranec,
A po půlnoci pevný krok
a pak šťastný celý rok.*

*Zdraví plný ranec,
a po půlnoci pevný krok
a pak šťastný nový rok*

Příklady nekonvenčnosti a jazykové hravosti:

*Ano, mohla sem poslat vánoční přání všem!
Ale já sem si řekla: NE!
Když přání, tak od srdce.
Proto jej posílám jen těm, které mám opravdu ráda.
A to je fér.*

*Tak dneska přijdou Santa Mráz a Děda Klaus!
Je potřeba zabít vánočku, zabalit kapra a upéct dárky.
Jen to v tom shonu nepoplést...*

*Do nového roku hodně pohody,
šťastné náhody,
žádné nehody,
významné dohody,
super příhody
a další života náhody.*

POZNÁMKY:

1. Je nemožné obsáhnout byt' i jen formou bibliografického záznamu knižní produkci k definování komunikace. Např. *Deutsche Bibliothek Leipzig* obsahuje k tomuto tématu přes 10 tisíc položek, včetně témat souvisejících pak okolo 30 tisíc záznamů. Roland Burhart (1995, s. 15), uvádí, že existuje více než sto definic. O to obtížněji se vyhledávají informace o „folkloristickém“ aspektu definic.
2. Výběr odráží, jak lze vzhledem k velkému rozsahu literatury i širší analyzované problematiky pochopit, subjektivní pohled.
3. Zkracuje se obvykle jako CMC = *Computer Mediated Communication*.
4. Zkratka: IRC = *Internet Relayed Chat*.
5. Pěkným příkladem je článek Karolíny Vitvarové-Vránkové *Z pavlače na síť. Internet umožnil nový druh sousedských vztahů: virtuální* (Týden č. 29/2007, 16. července 2007, s. 78 – 80). Prostřednictvím internetové stránky se obyvatelé nových domů poznali ještě dříve, než se do nich nastěhovali. „S předstihem“ vytvořili dobře fungující sousedské vztahy.

LITERATURA:

- Boškovska, N. – Collmer, P. – Gilly, S. – Mumenthaler, R. – von Wendt, Ch. (eds.): *Wege der Kommunikation in der Geschichte Ost-europas*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag 2002.
- Bužeková, T.: *Písané nepísané pravidlá: etika při rohovore on-line*. In: Krekovičová, E. a kol.: *Folklór a komunikácia v procesoch globalizácie*. Bratislava: Slovak Academia Press, s.r.o. 2005, s. 93 – 134.
- Burkart, R.: *Kommunikationswissenschaft. Grundlagen und Problemfelder. Umriss einer interdisziplinären Sozialwissenschaft*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag 1995.
- Dorta, G.: *Soziale Welten in der Chat-Kommunikation. Untersuchungen zur Identitäts- und Beziehungsdimension im Web-Chat*. Bremen: Hempen 2005.
- Föllmer, M. (ed.): *Sehnsucht nach Nähe. Interpersonale Kommunikation in Deutschland seit dem 19. Jahrhundert*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag 2004.
- Eppert, A. C. T. – Jensen, U. – Weinhold, J. (eds.): *Ortsgespräche. Raum und Kommunikation im 19. und 20. Jahrhundert*. Bielfeld: Transcript – Verlag für Kommunikation, Kultur und soziale Praxi, 2005.
- Gertler, M. (ed.): *Kommunikation oder Unterhaltung? Aufgabestellungen der Medien*. Baden–Baden: Nomos 2004.
- Höflich, J. R. (ed.): *Mobile Kommunikation. Perspektiven und Forschungsfelder*. Frankfurt a. M.: Lang 2005.
- Kepler-Seel, A. – Knoblauch, H.: *Familie als kommunikatives Netzwerk*. In: Luckmann, T. (ed.): *Moral im Alltag. Sinnvermittlung und moralische Kommunikation in intermediären Institutionen*. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung 1998, s. 47 – 92.
- Koziol, K. – Hunold, G. W. (eds.): *Dialog als Schlüsselbegriff medialer Kommunikation*. München: Kopaed–Verlag 2003.
- Krekovičová, E. a kol.: *Folklór a komunikácia v procesoch globalizácie*. Bratislava: Slovak Academia Press, s.r.o. 2005.
- Luckmann, T. (ed.): *Moral im Alltag. Sinnvermittlung und moralische Kommunikation in intermediären Institutionen*. Gütersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung 1998.
- Málková, J.: *Elektronická komunikace jako specifický žánr mezilidského dorozumívání*. In: Klímová, K. – Minářová, E. (ed.): *Čeština – bádání a učení. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity sv. 204*. Brno: Masarykova univerzita 2007, s. 100 – 103.
- Mikułowski Pomorski, J.: *Informacja i komunikacja. Pojęcia, wzajemne relacje*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1988.
- Nowa Encyklopedia Powszechna PWN. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA 1998.
- Rothe, F.: *Zwischenmenschliche Kommunikation: eine interdisziplinäre Grundlegung*. Wiesbaden: Deutscher Universitäts–Verlag 2006.
- Rösner, W. (ed.): *Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft vom Mittelalter bis zur Moderne*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2000.
- Schweiger, W.: *Theorien der Mediennutzung. Eine Einführung*. Wiesbaden: VS, Verlag für Sozialwissenschaften 2007.
- Schöttker, D. (ed.): *Von der Stimme zum Internet. Texte aus der Geschichte der Medienanalyse*. Stuttgart: UTB 1999.
- Strohner, H.: *Kognitive Grundlagen und praktische Anwendungen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2006.
- Wilke, J.: *Grundzüge der Medien- und Kommunikationsgeschichte. Von den Anfängen bis ins 20. Jahrhundert*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag 2000.

Summary

New Research Field of Folkloristics – Media Communication

The communication in folkloristics is understood as handing over of experience that forms a part of social standards, cultural consciousness and folk tradition. Media communication cannot substitute the way of handing over the folklore matters and it does not work with the categories narrative act, life of folklore, narrator and listener, narrative opportunity. Communicating by means of media is not a narrative act; it does not create any tradition and handed-down repertoire. Media communication and folkloristics are two separate systems; their common feature is “handing over of communicating”. Media communication is a feature of technologized society. It determines the rise of non-traditional forms, genres and matters, which are spread by media, within young generation. In the conclusion, the contribution brings some examples of Christmas greetings, freely referring to folk forms. The task of folkloristics is to study the relation to the media communication theories.

Key words: media communication, folkloristics, narration, new genres, matters.

PRÁCE S ROMSKÝMI DĚTMI ANEB VÍC NEŽ JEN DOUČOVÁNÍ

Martina Vyziblová

Úvod

Muzeum romské kultury v Brně organizuje kromě obvyklých muzejních aktivit individuální doučování, jehož cílovou skupinou jsou děti z rodin žijících v jeho blízkém okolí. Jde o oblast, kterou veřejnost může znát pod hanlivým označením „brněnský Bronx“, vymezenou ulicemi Cejl, Bratislavská a Francouzská. Žijí zde většinou romské rodiny, které se potýkají s dlouhodobými sociálními potížemi, jako jsou nízká nebo žádná kvalifikace, dlouhodobá nezaměstnanost, nevyhovující bytové podmínky, v horších případech i s drogovými závislostmi a kriminalitou některých svých členů. Zkušenosti popsané na následujících stránkách je tedy třeba vztahovat k této skupině a zároveň si uvědomit, že existují romské rodiny, které nemusejí žít v demotivujících podmínkách tzv. romského ghetta, úspěšně se integrovali do majoritní společnosti, mají vyšší vzdělání a vykonávají kvalifikovanou práci. Takové rodiny však patří k nízkému procentu šťastných, kterým se to podařilo. Pro rodiny, které vlastními silami nemohou zlepšení svých životních podmínek dosáhnout, je jednou z důležitých forem pomoci právě intenzivní podpora v oblasti vzdělávání, která by měla být věnována romským dětem od počátku školní docházky, nebo nejlépe již před jejím zahájením.

Při doučování se uplatňuje individuální přístup, který zahrnuje také pravidelnou komunikaci s rodinami a třídními učitelkami dětí. Přestože se děti doučují v prostorách muzea, lektoři pro ně dochází do rodin, kde zjišťují od rodičů situaci dětí a zprostředkovaně informace o prospěchu. Školu pak navštěvují přibližně jednou měsíčně, aby si informace ověřili a zjistili, jak dítě zvládá aktuální učivo, na co je nutné se zaměřit a zda jsou patrné pokroky. V současnosti je doučování poskytováno přibližně dvaceti dětem, kromě stálé lektorky v muzeu, která se doučování věnuje, s námi spolupracují dobrovolníci z řad vysokoškolských studentů.

Jazykové bariéry

Lidé, kteří se nepohybují v blízkosti romské menšiny, si většinou neuvědomují, v jakém jazykovém prostředí děti od narození vyrůstají. Mnoho dětí doma i při běžném hovoru s vrstevníky používá romštinu, která je však ochuzena o řadu původních výrazů a používá mno-

ha přejímek ze slovenštiny a češtiny, ovšem zasazených do systému romského jazyka. Častá bývá i situace, kdy se na děti z rodin, které se považují za „lepší“, mluví doma česky. V některých rodinách totiž dosud panuje názor prosazovaný za totality, že na děti se musí mluvit česky, aby ve škole neměly problémy. Dospělí však používají mezi sebou výhradně romštinu – především starší členové rodin – která je pro děti mnohem přirozenější. Příkladem může být jejich automatické „přepnutí“ do romštiny v jakýchkoliv emocionálněji laděných situacích. Děti pak víceméně oba jazyky kombinují a přecházejí mnohdy nevědomě z jednoho do druhého.

Výsledkem je, že mají v obou jazycích značně omezenou slovní zásobu. Ve škole se to projevuje nejvíce ve slabém porozumění psanému textu (tento problém bohužel u mnoha Romů přetrvává do dospělosti). Není snad ani třeba popisovat všechny důsledky, stačí se jen zamyslet nad tím, jak moc jsou úkoly, které dítě ve škole dostává, vázány na tištěný text. A dále, nakolik je schopnost číst spjata se schopností orientovat se v okolním světě a řešit každodenní situace v dospělosti. Nedostatečné porozumění češtině bývá některými učiteli dosud nesprávně interpretováno jako snížené rozumové schopnosti. Logika řešení i zdánlivě snadných školních úloh, například slovních příkladů v matematice, pak může být pro romské dítě s nedostatečnou schopností „myslet česky“ obtížně pochopitelná. Rozhodně však tyto potíže nesmí vyústit v přeřazení dítěte do speciální (dříve zvláštní) školy, kam nepatří.

Otázkou je, zda je možné s tím něco dělat. Pomohli by těmto dětem učitelé se znalostí romštiny? Uznat, že čeština je pro některé romské děti skutečně cizím jazykem a vyučovat ji jako cizí jazyk? Mohly by se některé předměty vyučovat částečně v romštině, např. prvouka? To vše se zdá být v blízké budoucnosti nereálné.

Při doučování, kde lektor občas používá romštinu jako pomocný jazyk a je si vědom toho, že děti některé české pojmy pravděpodobně neznají, lze některé věci vhodným způsobem vysvětlit. Osvědčuje se vše, co vede k rozvíjení slovní zásoby: vysvětlování významů méně běžných slov, případně jejich srovnání s romštinou, ověřování, jak děti rozumí tomu, co čtou, objasňování abstraktních pojmů názornými příklady atd. Samozřej-

mě, některé učivo je pro romské děti natolik obtížné, že zde srovnání příliš nepomůže, např. odlišné pádové vazby v českém jazyce, skloňování a časování obecně.

Pozitivní je i to, že projevovaný respekt k romštině před dětmi a jejich rodiči vede k navázání bližších vztahů a někdy i ke kuriózním okamžikům (např. lektorka čte romsky z romské knihy za přítomnosti členů rodiny i zvědavých sousedů). I když se někdy zdá, že Romové považují svůj jazyk za méněcenný a velice je překvapuje, že by se jej nějací gádžové dobrovolně učili, domnívám se, že právě takto projevovaná úcta ze strany lektora je cestou k získání důvěry. Při pravidelných návštěvách v rodinách se pak některé romské matky odváží přiznat, že by třeba dětem s úkoly rády pomohly, ale skutečně mají buď problémy se čtením obecně nebo zadání úkolu nerozumí. Tento konkrétní příklad snad může posloužit i jako částečná odpověď na častý dotaz majority, proč si Romové „nepomohou sami“ a proč je právě problematika vzdělávání tím, na co je třeba se zaměřit.

Přednosti individuálního přístupu

Model individuálního doučování, který Muzeum romské kultury nabízí, má své výhody a nevýhody. Obecně lze říci, že je to model, který se vedle hlavního cíle doučování – tím je zlepšení prospěchu dítěte – zaměřuje také na obtížněji uchopitelné cíle. Lektori se snaží působit na přístup dětí ke škole, ovlivňovat jejich sebevědomí a sebehodnocení, ale rovněž mají ambice měnit alespoň částečně postoje romských rodin vůči majority – již tím, že přicházejí s nabídkou pomoci a nepřístupují k rodinám jako mravokárci a kritikové jejich životního stylu.

Člověk, který pracuje s romskými dětmi, není pouze lektorem, ale v ideálním případě by měl být tím, kdo se o dítě skutečně zajímá. To zahrnuje nejen získávání obrazu o osobě samotného dítěte, ale i sledování kontextu – především rodinného prostředí, které má na školní výsledky významný vliv. Individuální doučování je v tomto smyslu náročné na čas i určitou osobní angažovanost lektora. Poznání dítěte, nejen odhad jeho rozumových schopností (často ztížený vzhledem k jazykové bariéře), ale i jeho zájmů, nálad a obvyklých reakcí na určité situace, to vše je potřeba pro vytvoření vztahu dítě – lektor, který je základem účinné pomoci vedoucí ke zlepšování školního prospěchu.

Další předností individuálního doučování je častý kontakt s rodinou, který dává lektorovi možnost zvyšovat

zájem rodičů o školu a také jim ukázat způsob, jak se dítěti věnovat. Opakovaným připomínáním např. nutnosti číst s dítětem každý den alespoň několik vět, je třeba u rodičů posilovat povědomí o důležitosti domácí přípravy do školy – zvláště když pak rodiče sami vidí pokroky, které to přináší. Zkušenosti s působením na rodiče jsou různé, někdy se daří více, někdy méně. V rodině, kde má matka na starost celou domácnost, několik malých dětí a navíc manžela alkoholika, by bylo idealistické předpokládat, že se bude s dětmi odpoledne učit. V takových případech se přinejmenším snažíme oceňovat v její přítomnosti často a nahlas pokroky dětí.

Důležitou roli hraje i komunikace se školou. Díky individuální pozornosti, které se dítěti při doučování dostává, mohou být odhaleny příčiny potíží, kterých si učitelé při nejlepší vůli nemusí ve dvacetičlenné třídě všimnout. Kontakty lektora a školy jsou vzájemným obohacením. Učitel má cenné zkušenosti s dítětem v kontextu celé třídy. Bývá svědkem řady situací, které mohou chování dítěte a jeho výkony rovněž ovlivňovat, např. reakce dítěte při zkoušení, aktivita v hodinách, chování o přestávkách, jeho vztahy se spolužáky atd. Lektor pak může z těchto informací vycházet a společně s dítětem se jimi zabývat.

Individuální přístup má také některá omezení. Většina dětí potřebuje, vzhledem ke svému temperamentu a zvědavosti, prostředí bez rušivých podnětů – ideální je samostatná místnost, ve které je pouze dítě a lektor. V prostorách muzea se zatím daří tento model udržet. Obtížnější cestou je, alespoň podle našich zkušeností, doučování přímo v rodinách. V nich se, až na ojedinělé výjimky, nedaří místo vhodné pro výuku najít – je běžné, že v jednopokojovém bytě žije šestičlenná rodina. Určitou výhodou by mohlo být to, že se dítě učí ve svém přirozeném prostředí a zároveň bývá přítomna matka, která může průběh doučování sledovat. Většinou tu však bývají malí sourozenci, případně sousedé a jiné návštěvy a jejich zájem o situaci pak bývá spíše rušivý.

Motivace „přes vztah“

Na tomto místě bych se ráda pozastavila nad klíčovou podmínkou efektivního doučování. Tou je bezpochyby ochota dětí nějaké doučování pravidelně „podstupovat“. Učit se ve svém volném čase, tedy jednoduše řečeno dělat do školy něco navíc – to pravděpodobně není pro dítě právě nejlákavější činnost.

Zamysleme se nad tím, čím je dítě k učením motivováno. Malé dítě se (ani v majoritní společnosti) neučí většinou vědomě pro to, aby později mělo přístup k vyššímu vzdělání nebo k zajímavé a lépe placené práci – tak daleko ještě jeho perspektiva nesahá. Chce dostávat dobré známky často kvůli tomu, aby udělalo radost dospělým, na kterých mu záleží (rodičům, babičce nebo i paní učitelce). V romských rodinách, kde rodiče občas na důležitost pochválit děti za školní výsledky zapomínají, se právě lektor může stát jednou z osob, která bude dítě opakovaně oceňovat za jeho dílčí pokroky. Tomu by mělo předcházet navázání blízkého vztahu s dítětem, protože jen člověk vnímaný jako významný „stojí dítěti za to“, aby se s jeho pomocí učilo. U starších dětí je již možné přímo zdůrazňovat, že se učí především pro sebe a svou budoucnost, přesto i ony musí lektorovi nejprve důvěřovat, aby jeho pomoc mohly považovat za smysluplnou.

Vytváření vztahu dítě – lektor je během na dlouhou trať, ve kterém nejdůležitější roli hraje otevřená komunikace, ze které dítě pozná a cítí, že je lektorem přijímáno a respektováno, i když se mu právě ve škole nedaří. Lektor by měl vystupovat jako tzv. pedagogický optimista – vidět na výkonech dítěte spíše to lepší a v případě neúspěchů zdůrazňovat možnost změny.

K získání důvěry je důležité poskytovat dítěti určitou míru svobody v rozhodování. I zdánlivé maličkosti, např. že si může samo rozhodnout, který úkol udělá jako první, nebo kterou pohádku si vybere ke čtení, přispívají k tomu, že dítě vnímá lektora jako osobu, která mu dává prostor. Přínosné je také vést dítě k tomu, aby samo po každé hodině doučování zhodnotilo, jak pracovalo a v čem cítí zlepšení. Motivace k doučování by měla vycházet z vnitřní vůle dítěte – chci se něco naučit, chci se zlepšovat. I malé dítě dokáže vnímat své pokroky. Individuální doučování umožňuje nesrovnávat se s ostatními, ale sledovat pokroky sám na sobě. Zpočátku je to obtížné, protože děti jsou na srovnávání zvyklé ze školy, už samotné známkování k tomu vybízí.

V hodinách doučování nejde jen o pomoc při psaní úkolů, ale také o poskytnutí prostoru pro sdělení různých zážitků, obav i radostí. U některého dítěte, které bývá doma málokdy vyslechnuto, je potřeba nechat ho před samotným doučováním „vypovídat“, a až poté se začít zabývat učením. Pokud dítě vidí, že se ve škole zlepšuje a navíc cítí, že mu lektor věnuje pozornost i v dalších věcech, bude na doučování přicházet dobrovolně a rádo.

Jasným důkazem je například to, že děti mají velký zájem o doučování i v období letních prázdnin, kdy pro ně lektorka připravuje volnější aktivity, zaměřené především na čtení a rozšiřování slovní zásoby.

Ochota ke spolupráci a důvěra ze strany rodičů se také vytváří dlouhodobě. Otevřenost jednotlivých rodin se liší, některé se chovají velmi přátelsky, jiné jsou zdrženlivější zpočátku, některé si udržují určitý odstup trvale. Zde lektor nikdy nemůže zjistit všechny vlivy, které mohou na postoj rodiny k majoritě působit. Měl by tedy počítat s tím, že rodiče mohou mít například špatné osobní zkušenosti s učitelkami nebo sociálními pracovníci a vnímají pak každý zájem gádžů zasahovat do chodu rodiny jako podezřelý. Zatím jsme však v žádné rodině nezaznamenali vyloženě negativní postoj k nabízené pomoci.

Děti oblíbené skládání písmen.

Archiv Muzea romské kultury, foto A. Juránková 2007.

Za první krok v navázání dobrého vztahu považujeme pozvání do bytu, které v žádném případě nelze odmítnout. Lektor by měl hledat „společnou řeč“ především s matkami, které mají v péči o děti hlavní slovo. Pro navázání užších vztahů při návštěvách rodiny je přirozené promluvit nejen o škole, ale všimnout si tradičních ženských témat, např. se zeptat matky, co dobrého dnes vaří, kde koupila dětem takové pěkné boty, atd. Pozvání k jídlu je samozřejmě vhodné přijmout, stejně jako nabízené sladkosti od dětí, pro které je velmi přirozené dělit se s každým, kdo přijde do bytu. Postupné zdomácnění v některých rodinách lze sledovat i na tom, jak vnímají pravidelné návštěvy lektora ostatní členové rodiny. Příjemné je pozorovat např. změnu v jejich označování osoby lektora, od bezejmenné „gádžii“, přes formální „učitelka“, až k užívání křestního jména. V rodinách, s nimiž se daří udržovat spolupráci dlouhodobě, je již pravidelná přítomnost lektora vnímána jako přirozená.

Angažovanost lektora je samozřejmě důležité udržet v určitých mezích profesionality, aby nedošlo k jeho využívání ze strany dětí nebo rodin. I přes snahu navázat s dětmi otevřený blízký vztah je třeba držet se určitých pravidel. Pokud jde o nadměrné požadavky rodičů, je nutné dát slušným způsobem najevo, že se vším, co se týká dětí a školy, je lektor schopen pomoci podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, ale v případě jiných problémů rodiny, např. hledání práce nebo bydlení, může pouze odkazovat na pomoc jiných organizací, které se danou problematikou zabývají.

Nad domácím úkolem.

Archiv Muzea romské kultury, foto A. Juránková 2007.

Předcházení neúspěchu

Pokud jde o samotné výsledky našeho doučování, domníváme se, že největší přínos lze zaznamenat u nejmladších dětí, kde je natolik výrazný, že se projevuje ve zlepšení prospěchu. Za nejlepší cestu považujeme věnovat se dětem od začátku školní docházky, a tím potíží ve škole předcházet. Je třeba děti motivovat a posilovat jejich sebevědomí častými pochvalami. Přesvědčovat je, že „mají na to“ být úspěšné, že pocit „chápu a zvládám“ je pro ně dosažitelný. Děti, které si „navyknou“ na úspěch, jsou pak více odhodlané zlepšovat se, když se něco nepodaří. Vědí, že udělat chybu neznamená být neúspěšný navždy, ale při trošce snahy je možné to napravit. Při pravidelném doučování se díky důvěře v lektora také naučí požádat o pomoc, místo toho, aby se smířily s neúspěchem a získaly pocit, že školní potíže nelze vyřešit.

To samozřejmě platí nejen pro děti, ale i pro jejich rodiče. Každý rodič má radost, když je jeho dítě chváleno. Když rodiče slyší pochvaly ze dvou stran – od lektorů i od třídních učitelek, které zlepšení doučovaných dětí potvrzují, mění se pozitivně i jejich přístup k dítěti, a navíc posiluje jejich důvěra ke škole a ochota spolupracovat. U starších dětí se často setkáváme s tím, že je rodiče podceňují a dokonce před nimi nahlas zastávají názor „proč by se snažila, stejně z ní nic nebude“. Je dost pravděpodobné, že něco podobného slyšeli mnohokrát ze strany školy a jejich pasivní, někdy až negativní, postoj ke škole je přirozeným obranným mechanismem. Tento názor pak bohužel přejímají i děti samotné.

Mnohem účinnější je pomáhat dítěti zvládat aktuální učivo, než „dovysvětlovat“ látku, kterou mělo umět před rokem a nyní by na ni mělo navazovat. U dětí, které již před zahájením doučování měly ve škole větší potíže, např. opakovaly třídu, bývá přínos doučování méně výrazný – na zlepšení závěrečných známek většinou nestačí. Je velmi obtížné změnit u těchto dětí vnímání vlastního neúspěchu. Často již špatné známky berou jako „normální stav“ a nevidí možnost změny, ani užitek, který by jim to mohlo přinést. Problém u nich nastává tehdy, když mají pokroky, které vykazují v hodinách doučování, přenést do prostředí školy, kde mají na vše méně času i klidu, zvláště pokud si podvědomě spojují školu s opakovanými neúspěchy. Z tohoto důvodu bývá u starších dětí obtížnější udržet jejich zájem a přesvědčit je, že doučování má pro ně smysl.

Jak by tedy měla situace vypadat v ideálním případě? Podle našeho názoru by co nejvíce dětí mělo mít možnost získat individuální pomoc v podobě doučování v prvních letech školní docházky, nebo nejlépe již od předškolního věku. V případě předcházení neúspěchu romských dětí ve škole obecněji bychom mohli jít ještě dál. Někteří učitelé se dokonce domnívají, že např. přípravný nultý ročník k vyrovnání šancí romských dětí nestačí a byli by pro intenzivní práci již s tříletými nebo čtyřletými dětmi. V každém případě je získání „dobrého základu“ – především rozvíjení orientace dětí v okolním světě, slovní zásoby, vyjadřování a poté schopnosti číst s porozuměním, nejlepší prevencí školních neúspěchů. Proto je součástí každé doučovací hodiny i zdánlivě nezávazné povídání.

LITERATURA K TÉMATU:

Balabánová, H.: *Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí*. Praha: o.s. MENT, 1995.
Pape, I.: *Jak pracovat s romskými žáky*. Praha: Slovo 21 2007.

Závěr

Muzeum romské kultury si klade za cíl přispívat pomocí zlepšování školních výsledků dětí ke zkvalitnění života romské menšiny. Podpora v oblasti vzdělávání je jednou z významných cest, jak předcházet sociálním problémům, s nimiž se romská menšina potýká. Přestože jde o dlouhodobý a náročný proces, setkává se nabízená pomoc s kladným přijetím rodin a u většiny dětí jsou již viditelné pokroky. Otevřená komunikace mezi třemi stranami – tedy rodinou, školou a lektorem, přičemž lektor působí jako důležitý prostředník, je podmínkou úspěchu. Lze jen doufat, že se podaří tento směr do budoucna udržet, že si bude stále více organizací uvědomovat důležitost podpory vzdělávání Romů a rozvíjet podobné aktivity.

Kasíková, H.: *Kooperativní učení, kooperativní škola*. Praha: Portál 1997.

Kopřiva, K.: *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál 1997.
Oaklander, V.: *Třináct komnaty dětské duše*. Dobříš: Drvoštěp 2003.

Summary

Work with Romany Children or More Than Just Remedial Classes

The text is focused on the education as one of the ways, how to improve the living conditions of the Romany minority significantly. The objective of the text is to point out the necessity of the active participation of the Czech majority in the improvement of Roma's education and to draw the attention to some specific matters that have to be taken into account with this work. The author proceeds from her practical experience with remedial classes for the Romany children, which are held in the Museum of Romany Culture in Brno for the third year. She makes the readers familiar with the advantages of individual approach applied at the remedial classes; she draws attention to the necessity to enter into open communication among three parties: the family, the school and the tutor giving remedial classes, which is crucial for the remedial classes to be successful. She is taken aback by the problems of language disadvantaging the Romany children, by the entering into relations with a Romany family and the necessity of timely help, which should function as a precaution of the Romany children's failure at school.

Key words: Romany, education, individual remedial classes, precaution of failure at school.

ŠTĚDROVEČERNÍ OBYČEJ „HONĚNÍ OVCÍ DO BETLÉMA“ NA JIHOZÁPADNÍ MORAVĚ

Eva Večerková

„Kde chodil pastýř po domech ve dne (Dačicko, Moravskobudějovicko), tam hnal po dědině, jak se setmělo, „betlemské stádo“: kluci v houfu utíkali, bečice a zvonice ovčímí zvonci a rolníčkami, pastýř troubil a práskal „žilou“ a mužská omladina střílela z pistolí“. Tak zaznamenal J. F. Svoboda¹ obyčej, který patřil ještě ve 20. století v mnoha obcích na jihozápadní Moravě do obřadnosti Štědrého večera. V regionální literatuře najdeme další zmínky o něm, např. z Kněžic na Jihlavsku,² z Chlumce na Dačicku,³ zmiňují se o něm Dačické listy v roce 1902.⁴ Nezapomněla na něj ve svém pojednání o Budíšovcích ani Marie Krejčů.⁵ Další informace nám zanechal rolník František Plichta z Babic u Moravských Budějovic: „Večer pak musil pastýř s kluky ze vsi ‘honit stádo do Betléma’. Měl na krátké rukojeti z kůže upletenou ‘žilou’ na způsob postraňku – měla na konci ‘žinici’, tj. práskač ze žíní. Pastýř práskal, kluci zvonili zvonky z koňských chomoutů a při tom mečeli. Sedláci vycházeli ze stavení s puškami a stříleli. Pastýřova žena obcházela s nuší; z každého stavení jí vynášeli koláče, jablka a ořechy.“⁶ Obyčej byl rozšířen rovněž v někdejších německých vesnicích na Slavonicku, např. v Cizkrajově, v Bolíkově, ve Starém Hobzí,⁷ na Jemnicku – jak to dokládá nově objevený pramen z Lubnice, a dále na Vranovsku: „I v německých dědinách honí se stádo... obecní pastýř jde dědinou, práská bičem a za ním děti nápodobí bečení koz a mečení ovcí“, píše F. V. Peřinka.⁸ Situaci na jihovýchodě Telčska na počátku 20. století, kdy se ke starému pastýřskému zvyku už připojil jiný, nový, zachytil Josef Smetana v rukopisné práci z roku 1926: „Na Štědrý večer staví se všude, kde mají vánoční stromečky, tyto rozsvícené do oken. Kde nemají stromečků, dávají svíce (Chotěbudice). Tentýž zvyk panoval ve Vilímči D.; kde neměli stromečků, svíce nedávali. Chodí pastýři; jeden troubí na roh ponocenský, druhý práská bičem a žene ovce. Ovce obyčejně představují školní děti. ‘Ovce bečí’. V domech se zpívají koledy (zvyk z Chotěbudic a Dol. Vilímče).“⁹ Pro doplnění ještě uvedme, že se „honění oveček“ vyskytovalo také ve Slezsku, odkud ho (ze Slatiny a Tisku na Bílovecku) uvádí Jan Vyhlídal.¹⁰ Záznam v kronice Lesnice na Zábřežsku rozšiřuje oblast výskytu obyčeje i na severní Moravu.

Svědectví z literatury jsme pro náš příspěvek rozšířili o informace z pramenných materiálů archivní povahy,

z dotazníkového průzkumu a zejména pak z terénních výzkumů ve čtyřiceti obcích na Telčsku, Dačicku, Moravskobudějovicku a na Jemnicku. V několika z nich žije obyčej dodnes a těší se živému zájmu občanů. Nejhušší jeho výskyt zaznamenáváme v oblasti, kde probíhají hranice čtyř okresů – jihlavského, třebičského, znojemského a jindřichohradeckého, tedy v obcích na východ od Telče a Dačic, na západ od Moravských Budějovic a na Jemnicku; dá se říci, že nejsilněji působí tato tradice, ať už jen pasivně, v paměti lidí, anebo jako živý fenomén, v dnešním jemnickém mikroregionu. Štědrovečerní průvod „ovcí“ s pastýřem jsme zjistili také v jednotlivých lokalitách u Jaroměřic nad Rokytnou a Okříšek.

Zaznamenáme ho pod mnoha lokálními názvy: nejčastěji *ovce*, *ovečky* (Komárovice, Hříšice, Dlouhá Brtnice, Ostojkovice, Krasovice, Kdousov, Mladoňovice, Kojatice, Bačkovice, Slavikovice, Rácovice, Hornice), *chodili jsme ovcama* (Kostníky), *průvod ovcí* (Police, Jiratice), *chodění ovcí* (Nová Říše), *chození beranama* (Vysočany), *honění ovcí do Betléma* (Předín, Bohuslavice), také *békání* (Martínkov, Chlístov, Vranín, Borovná), *zvonění* (Častohostice) aj. Říkalo se, že *jdou ovce do Betléma* (Ohrazenice), *vyhánějí se ovečky do Betléma* (Stará Říše), *ženou se ovce do Betléma* (Sedlatice), nebo *chodili jsme do Betléma jako ovce* (Vystrčenovice) aj.

Pastýř a ovce

Pastýř vystupoval o Vánocích ve dvojí úloze. Přicházel si pro výslužku – odměnu za svou práci, ale působil i jako obřadník. Práskal pastýřským bičem, sestávajícím z krátké násady a dlouhé šňůry spletené z několika pramenů tenké kůže, na jejímž konci byl upevněn chomáč žíní, přistupoval pod okna každého statku, zatroubil a hospodyně mu vynášely chleba, koláče, nezřídka i peníze, „neboť hospodyně se bály, že jim pošle čarodějnicí, která upíjí kravám mléka“.¹¹ Pečivo, vánočku, někde i ovoce a cukroví pro děti sbírala a dávala do koše jeho žena, jak to bylo mnohde zvykem. „To se dělo bez pobídky, věřilo se, že by se v příštím roce stalo neštěstí v domě, kde nic nedali.“¹² Práskáním bičem a troubením na volský (kravský) roh dával o sobě vědět, oznamoval Narození Páně a připomínal lidem, aby se chystali na půlnoční či jitřní mši, jak bylo ve zvyku. Roznášel po domech chvojky, které měl při sobě na posledních rorátech v kostele; přítomnost na

bohoslužbě jim dodala zvláštní sílu, platily za posvátné. Pronášel přání, aby se dobytka a hospodářství dobře dařilo, a pak hodil po jedné větvičce na trnož stolu. Chvojka se neměla brát před večeří do ruky, aby se neoslabil její síla a snesla se na ni posvátnost štědrovečerního stolu. Jedlové větve měly ochrannou a věšticí úlohu. Položeny pod stůl, zastrčeny ve chlěvě za trám měly chránit krávy před čarodějnicemi. Na jaře se použily při vyhánění dobytka na pastvu. Také se z nich usuzovalo, jaká zvířata se v příštím roce narodí. Když *chůjka* končila vidličkou, značilo to jalůvky, trojitě ukončení pak býčky. V Babicích u Moravských Budějovic nechal pastýř v domě tolik větviček, kolik měli krav. Hospodář z nich nesměl vybírat, ale tak, jak mu přišly do ruky, zabodl každou do dřevěného stropu nad krávu. Měla-li vespod výhonek, věřilo se, že kráva porodí býčka, byla-li bez výhonku, tedy jalovičku.¹³

Tam, kde si obce držely obecního pastýře, byl to on (*obecní pastýř, slouha, ovčák*), jenž se stal – s tradiční výstrojí svého povolání, bičem a volským rohem, hlavní postavou štědrovečerního „průvodu ovcí“. Později, když se přestal dobytek hromadně pást, převzal jeho roli ponocný a hlídač v jedné osobě, bubeník a zvoník, obecní posel, jenž uměl troubit na roh a práskat bičem. Tak to bylo obvyklé za času dětství dnes nejstarších pamětníků ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Se zánikem tradičního úřadu obecního zaměstnance po druhé světové válce došlo k oslabení a pozvolnému útlumu obyčeje; na mnoha místech zanikl nebo dozníval v zjednodušené formě. Někde se úlohy pastýře ujímal – k uspokojení místního zájmu o pokračování tradice – někdo z mužů, jenž uměl hrát na trubku nebo práskat bičem. V důvodnosti práskání bičem se často předvedli místní chlapci, výrostci i dospělí.

Děti představovaly ovce. Opatřeny kravskými či ovčími zvonci i rolničkami z koňských postrojů běžely v houfu před pastýřem (podle starších zpráv), nebo za ním, a hlasem (*békáním*) a zvoněním napodobovaly ovečky. V dřívějších dobách, jak to ukazují záznamy z literatury a kronik i vzpomínky našich pamětníků, to byla záležitost chlapců, k nimž se později přidávala děvčata. Nejen hlasovým projevem, ale i světelnými efekty dnes děti oživují štědrovečerní průvod. Vedle starších prskavek a lampionů (donedávna byly zvláštností štědrovečerního průvodu v Mladoňovicích), se dnes stále více uplatňuje v rukou mládeže zábavná pyrotechnika.

Nebylo to závazné, ale na mnoha místech děti přistupovaly k domu, aby zazpívaly koledu a dostaly drobné

dárky či občerstvení, oříšky, jablka, cukroví: *děcka přišly k baráku, začaly bečet, dostaly cukroví, ořechy* (Bačkovice); *nadílku dostávaly ve dvoře, u cukráře, na faře* (Kdousov); *u každého domu nám dávali mlsy, hlavně jablíčka, oříšky, taky trubač dostával* (Komárovice); *my jsme nic nedostávaly, jen ty chudý děti, dávali jim v hospodě vánočku, jabka, ořechy* (Mladoňovice); *kde si mohly troufnout, vešly a zazpívaly* (Ohrazenice).

V průběhu minulého století tam, kde zanikla úloha pastýře, se obyčej přenesl do života dětí, a to i s uplatněním některého z tradičních zvukových projevů (tedy s troubením, práskáním, zvoněním, bečením). Dvě vzpomínky z dětství z Kdousova mohou být příkladem takové proměny obyčeje.¹⁴ Hlavní úlohu ve věkově odstupňovaném chlapeckém (resp. dětském) kolektivu převzali výrostci. Předváděli se práskáním bičem nebo troubením na roh a malé děti bečely a tu a tam něco v domě dostaly, když zaklepaly a zazpívaly koledu.¹⁵ Dodnes se tak děje ve Slavíkovcích a v Rácovicích. Starší školáci zatroubí, děti zazvoní před domem, přednesou koledu a dostanou do košíku cukroví, větší hoši i peníze. Jistou platnost tu má – jako vžitý organizační vzor – velikonoční obchůzkové hrkání, jak je to zřejmé ve Slavíkovcích: chlapci, kteří o Velikonocích *vrkají*, na Štědrý večer se zvonečky *chodí na ty ovce*. Dva nejstarší z nich troubí na ponocenský roh, který se v obci uchoval ze starších dob. Pro ty nejmenší znamená účast ve štědrovečerní obchůzce možnost zaradit se do chlapeckého kolektivu a *vysloužený cukroví*, o něž se pak společně rozdělí, má pro ně větší hodnotu než domácí.¹⁶ Obyčej dozníval a místy doznívá jako obchůzka dětí se zvonky po vsi a s koledou po domech (dnes např. v Hornicích a Radoticích,¹⁷ dříve v Jiraticích).

Průvod „ovcí“ vycházel z jednoho místa, obvykle od kaple, kostela, od fary, od pastoušky, a procházel návsí kolem jednotlivých domů a zpravidla se vracel zase na výchozí místo, šlo se po kruhu. V Komárovicích, když se ozvalo práskání a troubení obecního sluhy, vybíhaly z jednotlivých domů „ovečky“, aby se připojily k svému „pastýři“. Bylo zvykem, že si bezdětní manželé řekli o dítě od sousedů, aby měli také „ovečku“. Zpravidla šlo o houf dětí, jen ojediněle měl průvod uspořádaný ráz, jak vypoovídá záznam z Kdousova.

Muzikanti, svíce a vánoční stromek

Už citovaná informace J. Smetany se zmiňuje o muzikantech, vánočním stromku a světle svící vystavených

v oknech. Připojují se k průvodu „pastýře s ovce“, vytvářejí s ním jeden celek, doplňují a rozšiřují smysl obyčeje.

V oknech domů stály rozsvícené stromky tak, aby byly zvenku vidět, nejlépe ozdobenou stranou, a vedle každého často svítily ještě dvě svíce, velké, samostatně stojící, nebo zasunuté do sklenice či do svícnů. V některých rodinách takovou úpravu v okně doplňoval betlém. Ve chvíli, kdy průvod „ovcí“ vyšel a děti začaly bečet, se vánoční stromky za okny rozsvěcovaly a lidé otevírali okna. Průvod se vinul kolem nich a děti se dívaly po stromcích, jak se stalo zvykem v širokém pásu obcí od Staré Říše k Budči a dále na jih na Jemnicko. Vánoční stromek významově ovlivnil starý průvod oveček, nově motivoval jeho účastníky.¹⁸ Obchůzka kolem stromků nejspíše začala v době, kdy ještě nebyly v každém stavení, spíše jen v několika ve vsi, v selských domech na návsi, a tak muselo být pro děti zážitkem vidět něco takového za okny. K podobnému předvedení vedly prestižní pohnutky: „*V některých domech rádi chlubil se vánočním stromkem a umísťovali jej k samému oknu,*“ píše se v novoříšské kronice. Nejstarší záznamy o školních slavnostech vánočního stromku v kronikách sahají do sedmdesátých až osmdesátých let 19. století a asi v té době začal se šířit novodobý vánoční artefakt spolu s dary z pozice veřejné do rodinného prožívání Štědrého večera na vsi. Na jihozápadě Moravy byl zvyk stavět v podvečer Štědrého dne do oken rozsvícený vánoční stromek nebo rozžaté svíce všeobecně rozšířen a oblíben a v mnohých domácnostech tak činí dodnes.

Všechny složky zvukového projevu (troubení, práskání, zvonění, napodobování hlasů zvířat) byly v jisté souhře a rytmu. Temným táhlým signálem volského rohu zahajoval pastýř podvečerní obyčej – svolával „ovce“. Jakmile třikrát zapráskal bičem, spustily děti bečení a zvonění (Oponešice). Před domem zatroubil a chlapi odpovídali zvoněním a *békáním*, což bylo znamením pro hospodyni, aby vyšla ven a podala výslužku (Rozseč). Když pastýř zatroubí známou melodii, děti zabečí (Martínkov). Jak vyplývá ze starších zpráv, býval hlasový projev dětí pestřejší, napodobovaly nejen ovce, ale také kozy a krávy. Zvukovou kulisu někde doplňovali myslivci střilením z pušek.

Do štědrovečerního průvodu pastýře s dětmi vstoupili muzikanti a s nimi vytrubování na dechové nástroje – fanfár a melodií známých vánočních písní při obchůz-

ce kolem domů. Vyhrávání muzikantů, odměňované penězi, znamenalo ještě před půlstoletím (kdy výskyt tradičních vesnických kapel v regionu byl ještě poměrně četný) vítanou a oblíbenou složku štědrovečerní slavnosti obce a tam, kde „honění oveček“ zaniklo, dalo starému obyčeji novou náplň. Muzikanti obcházejí kolem domů, v nichž jsou v oknech vystaveny vánoční stromky, a vytrubují vánoční písně. *Chodí po stromkách*, říká se v Horní Slatině.¹⁹ Děje se tak dnes i na dalších místech, např. v Knínicích a v Budči, kde se udržela místní kapela, donedávna v Budíškovicích a Krasonicích, dříve i v Bílkově, Dlouhé Brtnici, v Radkovicích u Budče aj. Náš záznam z Knínic může být také příkladem proměny obyčeje od průvodu „oveček s pastýřem“ k vyhrávání vánočním stromkům. V Budíškovicích se muzikanti svolávali: troubení se ozývalo z různých stran a když se kapela sešla na jednom místě, zahrála koledu. Osobitý ráz má štědrovečerní průvod občanů v Menharticích na Jemnicku, o němž pojednala Věra Frolcová.²⁰ I zde kdysi provázelo zpívání menhartické koledy *békání* a zvonění chlapců-ovcí a průvod osvětlovala okna s vánočními stromky, jak to do kroniky poznamenal v roce 1923 kronikář Josef Bína.

Vývoj a současný stav

Jak je z naší mapky patrné, v průběhu 20. století, kam sahají vzpomínky pamětníků, tradice štědrovečerního „honění oveček“ slábla, došlo k změnám ve struktuře obyčeje, k rozvolnění a zjednodušení, přenesení váhy na hudební produkci, k posunu do sféry dětského kolektivu aj. Na několika místech dožil do současné doby, a to ve třech formách, v nichž se v různé míře udržely prvky starší vývojové fáze: jako kolední obchůzka chlapců školního věku, představujících pastýře a ovce (1), jako vyhrávání muzikantů po vsi u jednotlivých domů (2), jako štědrovečerní slavnost obce, vycházející ze starého vzorce pastýřského průvodu (3).

Neživější a nejbližší starému obyčeji je *békání* v Martinkově. K záznamu z roku 1971, který publikujeme v příloze, ještě přidejme, že se v osmdesátých letech minulého století rozšířilo o osvětlený vánoční strom ve středu obce, u něhož se průvod dětí-oveček s pastýřem a většina zúčastněných občanů nakonec zastavuje. Tradiční pastýřská melodie je dnes vyhrávána na křídlovku. Pastýř s ovce, který vytrubuje na starý volský roh (uchoval se z doby, kdy na něj troubil a průvod oveček

vedl obecní sluha) chodí po vsi kolem domů s rozsvícenými vánočními stromky ve Vranině. Štědrovečerní průvod „ovcí“ v Polici, rozšířený o účast domácí dechové kapely a vyhrávání koled po vsi, směřuje spolu s lidmi z místa a okolí známou trasou k osvětlenému vánočnímu stromu. Ovečky a beránky napodobují děti zvoněním zvonců a bečením.²¹ Podobně (s pastýřem, dětmi, které *békají* a zvoní zvonečky, s muzikanty) probíhá „honění oveček“ v Kostníkách. Dříve v Jiraticích, pak ve Vratěnině, se při obnově obyčeje inspirovali polickým příkladem.²² Vystoupení muzikantů s koledami u velkého vánočního stromu vrcholí štědrovečerní průvod občanů v Mladoňovicích. Ještě v sedmdesátých letech minulého století se slavnosti zúčastňoval pastýř praskající bičem a s ním i hoši, napodobující hlasem ovce, s lampiony v rukou.

Poznámky na závěr

Je zřejmé, že se v obyčeji prolíná více významových prvků: sociálně právní (odměna obecnímu služebníku), úsilí o dobrý chov ovcí (a obecně domácích zvířat) a zdárné vedení pastvy, jichž se dosahovalo magickými postu-

py: napodobováním hlasu ovcí, obíháním po kruhu (aby se pastýřovi zvířata na pastvě nerozbíhala), hlučením.²⁴ Obyčej je zasazen do křesťanského rámce Svatvečera, jak je to vyjádřeno v označení *jdou ovce do Betléma, honí se stádo do Betléma*: ovečky se svým pastýřem znázorňují a rozvíjejí příběh vánočního evangelia, spolu s ostatními „jdou do Betléma“ – oslavují Narození Páně, vstupují do posvátného Času svátku.²⁵ Tento prvoplánový významový okruh, který doplňují a rozšiřují vánoční písně muzikantů, se propojuje se štědrým stromkem se světlý jako novodobým symbolem Vánoc.

Sociální komunikace probíhá neverbálně, pomocí zvuků a gest, světelných a zvukových signálů, věcných artefaktů. Pastýř a ovce, světlo svíce a vánoční strom vstupují do symboliky Štědrého večera a v lokálním společenství sdělují poselství vánočního času. Účastníky komunikačního aktu je celé vesnické společenství, hlavním aktérům štědrovečerního průvodu odpovídá druhá skupina „příjemců“: přijímá sdělení o oslavě Narození Božího syna a odpovídá pomocí symbolu – osvětleného vánočního stromku.

Článek vznikl v rámci grantu GA ČR Sacrum et profanum v kultuře tradičních svátků č. 404/05/0182.

POZNÁMKY:

1. J. F. Svoboda: *Rokem s moravským Horákem minulého století*. Horácké listy 32 – 37, 1940, č. 44, s. 3.
2. „Na Štědrý den večer chodil obecní pastýř po vesnici s houfem a kluci bečeli jako ovce a kozy – betlémské stádo“. Srov. F. Večeřa: *Domovopis Kněžic u Jihlavy*. Jihlava: Místní odbor Národní jednoty pro jihozápadní Moravu 1937, s. 94.
3. „...o vánocích mládež napodobuje mečení ovcí“. J. Tiray: *Dačický okres. Vlastivěda moravská. II. Místopis*. Brno: Musejní spolek 1925, s. 21.
4. „Večer sotva se setmělo, pozve si skoták houf klukův, každému dá zvonek a žene je po vsi před sebou, praskaje přitom dlouhým bičem, t. ř. karabinou; v čele kráčí hudba a hraje píseň vánoční: 'Narodil se Kristus Pán'. Průvod tento má znázorňovat průvod pastýřů s ovcemi do Betléma.“ Dačické listy 24. 12. 1902.
5. „O štědrém večeru hnal pastýř praskaje a troubě zástup bečících kluků, z nichž velmi mnozí zvonci zvonili na památku stáda betlémského.“ Marie Krejčů: *Budíškovice*. Moravský zemský archiv, fond G 466, i. č. 294, kart. 17 (pozůstalost J. F. Svobody).
6. F. Plichta: *Martinská hromada a pastýřské zvyky v Babicích u Moravských Budějovic v první pol. 19. stol.* Od Horácka k Podyjí 8, 1931, s. 228.
7. A. Wimmer: *Liebe Sitzgraser*. Südmährer 11, 1959, s. 565; J. Wissgott: *Brauchtum in Wölking*. Südmährer 32, 1980, s. 970; E. Pollyová: *Veränderungen im südwestmährischen Brauchtum*. Südmährisches Jahrbuch 42, 1993, s. 121.
8. F. V. Peřinka: *Vranovský okres*. Brno: Musejní spolek 1906, s. 20.
9. J. Smetana: *Poznámky k vlastivědě Telečska*. Dolní Vilímeč 1926 (rukopis v majetku Muzea v Telči).
10. J. Vyhřídál: *Naše Slezsko*. Praha: vl. nákladem 1903, s. 11.
11. J. F. Svoboda: *Rokem s moravským Horákem minulého století*. Horácké listy 32 – 37, 1940, č. 44, s. 3.
12. F. Plichta: *Martinská hromada...*, c. d., s. 228.
13. K hudební stránce srov. J. Trojan: *Pastýřské vytrubování v Čechách a na Moravě*. Český lid 9, 2004, s. 115 – 129.
14. F. Plichta: *Martinská hromada...*, c. d., s. 228.
15. „Ovce se tomu říkalo. Sešly jsme se na náměstí před kostelem všechny děti, bubnoval obecní sluha Štěpán. Měl taky roh na troubení. Seřadily jsme se, cestou jsme volaly bébébé. Seřadily jsme se do zástupu po čtyřech. Šly jsme k řezníkovi Malovi, zazpívaly jsme Narodil se Kristus Pán a Štěpán zatroubil na roh. Pro dospělý byl salám a štamprle. Kovář Dočkal praskal bičem. Pak zpět ke škole, tam jsme zazpívaly. Ve škole byl v okně vánoční stromek. Chodily jsme na konec vsi k staviteli Sábkoví, tam jsme zase zazpívaly Narodil se Kristus Pán, pak k cukráři Dražuglovi, tam jsme dostaly šnepule. Všude měli lidi vystavené vánoční stromek v okně. Šly jsme do dvora, tam jsme dostali střapáče, v papírku zabalený bonbóny. To byla tyčinka jak pastelka, délky 6 cm. Pak jsme šly na faru a tam zase zazpívaly Narodil se Kristus Pán. Farář vyšel, v ošatce měl jablíčka, slečna přinesla oříšky, rozdali to nám všem. My jsme poděkovaly a zazpívaly. To bylo na Štědrý večer kolem sedmé hodiny. Malí chodili vpředu“ (N. M., *1931). – „Békání si pamatují z Kdousova, kolem roku 1960. Po večeri

- a stromečku, asi v 9 hodin, začali větší chlápci chodit po vesnici a troubili na kravské rohy (František Puchnar a Jiří Zelenka). Tento zvyk byl signálem pro ostatní mládež, hlavně děvčata. Vyšla také ven. Povíдалo se, co kdo dostal pod stromeček. Běhalo se a chlápci se předváděli práskáním bičem a troubením. Chodilo se kolem osvětleného kostela“ (J. V., *1947).
16. Tuto situaci jsme zaznamenali např. v Bohuslavicích, Vystrčenovicích, Dlouhé Brtnici a v Heralticích.
  17. Na vzor velikonočního vrkání upomíná už zaniklé štědrovečerní zvonění v Častohosticích: před večeří se hoši sešli u sochy sv. Jana Nepomuckého před farou, nejprve se pomodlili a pak opatření zvonky vyšli zvonit.
  18. V Radoticích vodil stádo oveček obecní sluha v letech 1930 – 1950. Troubil na volský roh a práskal bejkovcem. Při obchůzce dostával od hospodyně koledu – chléb, vánočku, pečivo, jablka, ořechy. Všecko se to pryč vešlo do jedné velké kabele. Dnes chodí o Štědrém večeru na obchůzku děti, kterým se dávají peníze. Když běží ovce, lidé vyjdou ven podívat se na náves na rozsvícený vánoční strom a na osvětlená okna domů.
  19. „Jako malý děti jsme chodily po vsi a dívaly se, jaké kdo má vánoční stromek, zvonily jsme zvonečkama“ (C. Č., *1935, Červený Hrádek). – „Každý jsme měli doma vánoční stromek, před oknem na stole stál. Šly děti a bečely a zvonily. Lidé rozsvítili vánoční stromky, aby se děti postavily před okno a podívaly, jak kdo má vánoční stromek nastrojenej. Když jsme šli na jitřní, tak jsme zase rozsvítili vánoční stromek“ (V. F., *1920, Sedlatice). – „Po večeří jsme šly se zvonečkama, ovčák troubil na trubku a my jsme se dívaly zvenku do domů po stromkách“ (P. A., *1937, Malý Pěčín).
  20. „Starej Ptáček chodil jako pastejř, měl bič. Pamatuju si to jako děcko, před válkou a po válce jsem se toho zúčastnil, v ruce zvonek a zvonilo se. Ptáček bičem nás ovce řídí, dělal pastýře. Muzikanti chodili od stromečku ke stromečku, zahráli koledu, ovce zabečely. Ovečky už nejsou, teď hrají muzikanti u baráku. Místní, z okolí sehnání, hrají koledy, pět šest muzikantů. Dřív byla u toho plná ves lidí. Projdou celou ves, končí u kostela. Každý jim něco dá, vybírají peníze“ (J. F., *1933, Horní Slatina).
  21. V. Frolcová: *Menhartická koleda*. Vlastivědný věstník moravský 58, 2006, s. 364 – 370.
  22. Píseň *Jede, jede poštovský panáček* začal podle místní tradice troubit na trubku poštmistr po roce 1914, aby zastoupil muzikanty, kteří chodili vyhrávat na Štědrý večer po vsi a museli do války. Po pastýři převzal troubení ponocný.
  23. Do dříve německého Vratěnina se „honění oveček“ přeneslo s novými osidlenci, kteří sem přišli z blízkého okolí. Asi do počátku padesátých let obcházeli dva pastýři s dětmi-ovečkami, zvonícími zvonky, kolem středu obce. Od roku 1994 se pořádá v obci štědrovečerní průvod občanů po obci: děti zvoní, skupina muzikantů z Kostník a Police vyhrává vánoční písně.
  24. Na Jemnicku a Moravskobudějovicku se ještě kolem poloviny 19. století chovaly ovce v početných stavech a na některých místech (Martínkov, Krnčice, Hostim, Lomy aj.) byly ovčírny. Koncem století chov významně poklesl, přesto přetrvával místy ještě v dobách JZD (Budkov). Srov. *Moravskobudějovicko, Jemnicko. Vlastivěda moravská*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 1997.
  25. M. Eliade: *Posvátné a profánní*. Praha: Česká křesťanská akademie 1994, s. 62.

PŘÍLOHA I. PRAMENNÉ DOKLADY

Police

Po štědrovečerní večeří se sejde většina občanů před místním pohostinstvím a utvoří průvod. Do jeho čela se postaví muzikanti a za nimi t.zv. práskači s bičem. Muzikanti zahrájí na úvod *Jede, jede poštovský panáček*. ... a průvod se dá do pohybu od hospody přes ves. Hlavní práskač práská bejkovcem, ostatní také, troubí se na volské rohy, účastníci zvoní různými zvonci a bečí, napodobující tak zahánění ovčího stáda na zimu do chlívů. Průvod obejde blok domů zvaných dodnes „ovčírna“, zastaví se u pošty u papírového betlému, vystavenému za oknem, a dojde k ozdobenému vánočnímu stromu uprostřed návsi. Zde hudba, která po celou dobu průvodu hrála koledy, zahraje *Narodil se Kristus Pán* a ještě několik kousků, občané si podají ruce, popřejí si, a rozejdou se do svých domovů. – Poslední dobou se stále více začíná prosazovat zábavná pyrotechnika a průvod kvůli hlučnosti ztrácí na svém původu.

Záznam z obecní kroniky, rok 2003.

Martínkov

Závěrem letošního kalendářního roku zakončíme připomínkou starobylého z štědrovečerního zvyku v Martínkově,

který se doposud bez jediné výjimky každoročně dodržuje: totiž tzv. bejkání, v Martínkově se říká békání. Když je na Štědrý večer po večeří, scházejí se ovce s pastýřem na určitém místě vesnice, obyčejně to bývá poblíž bydliště pastýře: ovce, tj. děti, mají zvonečky, pastýř trubku. V ten čas zapálí se u oken v domech světla na vánočním stromku, i prskavky. Pastýř vždy asi přes čtyři, pět domů projde za bejkání a zvonění ovcí. Pak zastaví, všechno ztichne a návsí se ozve stará pastýřská melodie. Jen skončí, ze všech stran se ozývají rány (dříve to byly rány z hmoždíře a pušek, dnes kromě střelby z pušek se vystřelují světlice)... A ovce už zase bečí – a všechno se opakuje, až pastýř přejde celou ves a zase se s nimi vrátí ke svému domovu, kde je rozchod. Teprve potom okna ztemní závěsy a záclonami. Dříve se dávala pastýři výslužka (vánočka apod.), ale ve válce tento poslední zvyk zanikl a už se neobnovil. Békání však trvá nadále k velké radosti dětí a dospělých. Pastýře troubil dříve Antonín Holčapek, po něm Antonín Václavek, František Janiček, nyní Karel Mertl, který přijíždí každoročně na Vánoce k rodičům a při tom na Štědrý večer dělá pastýře, troubí.

Záznam z obecní kroniky, rok 1971 (Státní okresní archiv Třebíč, fond Moravské Budějovice).

Oponešice

Po večeri sousedé vycházeli na náves, v oknech zářily vánoční stromečky opravdovým kouzlem štědrého večera. Tříčlenná hudba hrála obcí *Te Deum* (Bože chválíme Tebe), dále pastýř troubil na roh a práskal žílou, za ním stádo ovcí bečelo a zvonilo malými zvonky. Hudebníci bývali odměňováni občany vždy menším peněžitým darem (odměnou), který si pak po skončení mezi sebe rozdělili. Pastýř býval odměňován štědrovečerním pečivem, které za průvodem sbírala jeho žena s košíkem. – Průvod začínal kolem osmé hodiny večerní, když už bylo všude po štědrovečerních nadílkách a zvyklostech. Sraz býval vždy u domku Jana Koudelky (čís.40), vedle domu Jana Ševeldy (čís.39). Zde říkávalo se všeobecně „v bráně“, takže i Jan Koudelka dostal přezdívku „Bránecký“ a po chalupě říkalo se tam „u Bránecků“. V chalupě Koudelkové (Bráneckově) děly se všechny přípravy k průvodu. „Štymovaly“ se nástroje hudební. Jan Koudelka hrál na heligon, domkař Karel Černohorský z č.3 na křídlovku a zedník Petr Ševelda (čp.79) na klarinet. Pastýře zastával dělník František Ševelda, jenž byl toho času v místním chudobinci (čp.12). Ten zase připravoval si „žilu“ (podoba biče) na práskání, což zvyšovalo svatvečerní efekt. Venku zatím netrpělivě skotačily školní děti s připravenými zvonky vypůjčenými většinou od rolníků. Ty zase dělaly „ovce“. Jakmile totiž pastýř Ševelda třikrát zapráskal „žilou“, spustily děti mohutné bééé (po způsobu ovcí) a zvonily přitom zvonečkama. Po přípravách v chalupě Koudelkové vyrukovali všichni ven a průvod se řadil: v předu vedl pastýř Ševelda, za ním asi 20 kroků školní mládež, představující „ovečky“, pak následovali muzikanti a občané uzavřeli průvod. Pastýř dal znamení zapráskáním a průvod se hnul. Šlo se přes celou ves ulicí až nahoru. Muzikanti hráli píseň „Bože chválíme tebe“, pastýř práskal „žilou“, ovce „bečely“, troubilo se na lesní roh, střílelo se z kovadliny nebo z pařezu, na oslavu, že se narodil slíbený Vykupitel, syn Boží, Ježíš Kristus, v městě Betlémě, ve

chlévě. Po skončení rozdělili se muzikanti o „vyhrané“ peníze, pastýř odnášel si ve svou košič vánoční „výslužku“ a děti odnášely si zase pěknou vzpomínku na štědrovečerní scenu.

Retrospektivní záznam z obecní kroniky z roku 1947 (Státní okresní archiv Třebíč, fond Moravské Budějovice).

Lubnice

Um sechs Uhr abends ziehen die Kinder durch das Dorf, läuten mit Glocken und schallen und rufen „mäh“. Vorne geht der Halter und knallt mit der Peitsche. Sie treiben die Herde nach Bethlehem. Von allen Häusern werden Flecken (Buchteln) auf die Gasse gebracht, welche die Frau des Halters einsammelt. Die Kinder bekommen beim Hirte Stamperln zum trinken. Aus jedem Hause strahlt durch die winterliche Nacht mit vielen Lichtern der Christbaum und leuchten fröhliche Kinderaugen ob der Herrlichkeiten, welche das Christkind gebracht hat.

Gedenkbuch der Gemeinde Hafnerluden, záznam z roku 1935 (Státní okresní archiv Znojmo).

Knínice

Na Štědrý den večer se dosud udržuje zvyk, že se hraje vánočním stromečkům. Asi v 5 hodin večer místní kapela zahraje prvně u předsedy MNV a pak hraje koledy stromečkům dům od domu po celé vesnici. Rozsvícené stromečky dávají občané vždy do okna, které je na náves. Dřív, když ještě nebyl rozhlas (do roku 1946), chodíval s hudebníky také obecní bubeník – ponocný, který býval doprovázen dětmi se zvonečky. Když muzikanti dohráli koledu, on zatroubil na hlásnou troubu 12 hodin a po jeho zatroubení děti zvonily zvonečky a bekaly jako ovečky a on práskal žílou jako pastýř. V každém domě muzikanti bývali a i dnes jsou odměňováni.

Záznam Břetislava Karpíška z roku 1976; z fondu Národopisné společnosti, Malý dotazník č. 22.

Summary

Christmas Eve “Driving the Sheep to Bethlehem” in South-Western Moravia

The author deals with the Christmas habit called “sheep of Bethlehem, driving the sheep to Bethlehem”. She completes the literature reports with the archive and terrain researches. She records the life of the habit, which has survived until now in some places, on the map. She meets with the highest frequency in the region whose centre is the town of Jemnice. The ceremony procession with the local shepherd and children playing sheep happened at Christmas Eve. The shepherd cracked a whip and played the ox horn, the children imitated the sheep with voices and ringing the cowbells. Later on, some new elements were adjoined to the procession of the “shepherd” and his “sheep”, mainly the Christmas tree and the musicians playing famous Christmas carols.

Key words: Christmas, Christmas Eve habit „sheep of Bethlehem“, south-western Moravia.

POUŤ U SVATÉHO ANTONÍNKA. (DOJMY NOVODOBÉHO POUTNÍKA)

Posvátná hora sv. Antonína nad Blatnicí s poutní kaplí, úchvatným výhledem na krajinu, starými vinicemi a pramenem čisté vody je místem, kam výletník přichází hledat klid a potěchu z nerušeného rozhledu do kraje. Neblahým překvapením však může být, když místo navštíví nepřipraven v polovině června, v termínu antonínské pouťi. Velebný klid je vystřídán rykem, zmatkem, vůně posečené trávy potlačil zápach benzínu a výfukových plynů. Výhled na vzdálené hřebeny východních Karpat, buchlovských kopců i bělavé Palavy je zcela zastíněn kolosy autodromů, horské dráhy a řetězkových kolotočů. Výjevy, odehrávající se v současnosti na tomto místě v době pouti, nemají už na první pohled nic společného s obrazy slavnostních scenerií zachycených Jožou Uprkou a dalšími malíři v těchto místech před sto lety. Navíc, kroje zde dnes téměř nezahledneme.

Historie poutní kaple sv. Antonína a počátku poutí spadají do doby rekatolizace po třicetileté válce. Původní rotunda na kopci nad Blatnicí byla vystavěna z iniciativy jezuitského řádu roku 1668 a dva roky poté se zde konala první pouť. Nynější půdorys má kaple od roku 1698. Za vlády Josefa II. bylo místo zrušeno a poutní tradice na třicet let přerušena. K obnově došlo v roce 1819, kdy se kostelík stal opět cílem prosebníků ze širokého okolí. Zbožné poutě na kopec nad Blatnicí začínaly v červnu, v první neděli po svátku sv. Antonína a trvaly až do svátku Petra a Pavla.

K barokní kapli přicházela nejen procesí poutníků z Blatnice, ale také z dalších obcí v blízkém okolí, z Uherského Ostrohu, Ostrožské Lhoty, Hluku, Blatničky, Louky, Tasova a z Velké nad Veličkou. Setkávaly se zde dva výrazné krojové typy, hornácký a uherskoostrožský. Krojová pestrost a barvitost byla jedním z nejlákavějších vnějších proje-

vů poutí ke svatému Antonínku. Poutní procesí bylo významnou společenskou událostí. Po kázání pod širým nebem a mši v kostele se lidé rozcházeli mezi boudy stojící poblíž kostela a nakupovali perníky, svaté obrázky a další drobné předměty sloužící k povznesení zbožnosti, jako svíce, sošky, křížky, růžence, památeční hrnky a jiné suvenýry, ale také třeba hrábě a kosy. Někteří usedali do trávy ve stínu stromů a před cestou domů posvětili přinesené potraviny. Poté se procesí z jednotlivých obcí řadila do průvodů na zpáteční cestu. Po návratu z pouti začala v blatnické hospodě hrát hudba a místní i přespolní mládež se scházela k tanci.

Cílem pouti nebyla vždy jen pobožnost, spojená s výletem do přírody, ale také pospolitý život a zábava. Pro mladé lidi byla pouť vítanou příležitostí k seznámení a nalezení vhodného partnera do manželství. Na poutích kupovali hoši děvčatům perník, modlitební knížky

a pentle. Dar z pouti jako dar lásky byl závazným příslibem brzkých námluv. Svatý Antonín Paduánský byl v lidovém prostředí považován za ochránce milujících a prostředníka ve věcech lásky. Děvčata prosila sv. Antonína o získání svého vyvoleného a říkalo se, že nejdéle po třetí vykonané pouti si jej odtud jistě odvedou. Vhodného manžela se dívky pokoušely s pomocí sv. Antonína získat podobnými modlitbami:

*Ty můj svatý Antonínku,
daj ně muža v tú hodinku,
nech je malý lebo velký,
nech je tustý lebo tenký,
nech by pil, ba ňa aj bil,
enom dyby byl.*

Pokud měla být dívčina prosba vyslyšena, bylo nutno vykonat po devět neděl za sebou pobožnost a ukončit ji řádnou smírnou a očištnou poutí. Podobné pobožnosti konávaly údajně právě ženy z Ostrožské Lhoty po devět týdnů před

Auta parkují téměř u základů poutní kaple, kde probíhá slavná mše pod širým nebem.

svatým Antonínem. Zda jim následné vykonání pouti přinášelo vytouženého manžela, by stálo za podrobný průzkum.

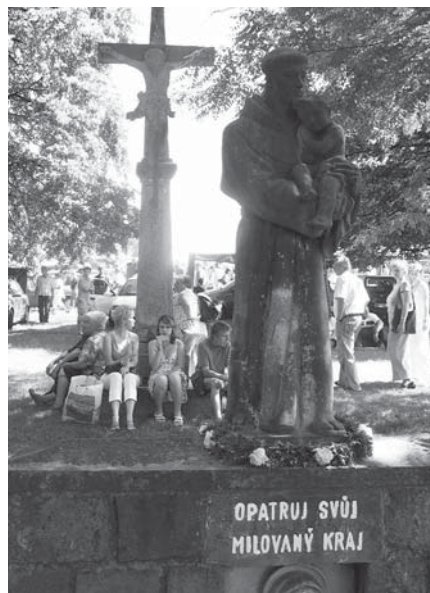
V dnešní době už asi málokdo chodí ke sv. Antonínku prosit o životního partnera. Přesto antonínská pouť láká stále velký počet místních i přespolních. Příjezd ke svatému místu zvěstují do dále odlesky okenních skel stovek aut. Z dálky to může vypadat lákavě a vzbuzovat i jistý náznak zázraku, který se právě odehrává na svatém kopci, zblízka je dojem výrazně horší. Proslulé poutní místo návštěvník vlastně ani nevidí, je totiž cele zastavěno parkujícími automobily (dnešní poutník šetří opravdu každý zbytečný krok) a hlavně pouťovými stánky, karavany s občerstvením, kolotoči a atrakcemi nejrůznějšího druhu. Posvátný účel návštěvy přehlušuje všeobjímající zvuková a vizuální nečistota, zmatek, nepořádek a projevy pokleslé kultury. Pouti vládnou slevy a snaha prodat cokoli za každou cenu. Davy jsou přitahovány kolotoči, stánky s pivem a uzeninou, střelnicemi a autodromy,

Místní muzikanty vystřídal řev amplexů a jihoameričtí indiáni v osobitě upravených kostýmech, s obrovskými péřovými čelenkami na hlavách, vypůjčenými bůhví odkud. Pískáním na flétny přizvukují reprodukované hudbě s orchestrálními úpravami populárních latinskoamerických písní. Publikum jim vděčně tleská a nakupuje nahrávky i nejrůznější cetky.

Mezi množstvím stánků a stolů všech možných typů a velikostí, pokrývajících v několika řadách celý vrchol kopce a nabízejících vše od umělých květin po zlezněné dioptrické brýle, vzbuzují největší zájem novodobí šarlatáni se „zázračným“ zbožím, nejrůznějšími nožíky, brousky, krouhači a sekáčky, utěrkami na auta, prachovkami a dalšími lákadly ve zvýhodněných cenách.

K tradiční nabídce pouťových prodejců patří perníky. Dnešní pouť charakterizuje nadvýroba perníkového zboží i jeho nízká kvalita. Vzhledem k očividně pochybné užité kvalitě je zájem o nákup perníku mizivý. Perníkáři vždy přizpůsobovali svůj sortiment jak poptávce po

tradičních i nových tvarech, tak ročnímu období a příležitosti svátku. Na poutích se dříve u perníků uplatnily hlavně religiozní náměty, ale samozřejmě i další motivy jako srdce, tabulky apod. Výrobci perníku modernizují své zboží dodnes. Hitem počátku jedenadvacátého století jsou perníky ve tvaru pivního püllitru a s nápisy nabádajícími důrazně ke „slušnému chování“ jako *Starý nebruč, Nechlastej, Nevřč, Nepij, Moc kouříš a piješ, Moc mluvíš, Buď fit*. Nápisy na pernicích mají také charakter děkovný, jako *Něco za něco, Za zlobení, Babičce za hlídání, Pro mojí kočičku* apod. Písmová kultura, znalost gramatiky i výtvarné pojetí je obecně na velmi nízké úrovni. Mezi perníky v nabídce pouťových stánků najdeme i vyloženě erotické motivy, zpodobňující vyvinuté ženské tělo složené ze dvou srdcí, v odvážných bikinách. Netvařme se však, že něco jako pouťová erotika nikdy neexistovalo, stačí se začíst do Obrátlových *Kryptadií*. Přes vlezlost námětů perníkového zboží jsou, zdá se, pro dnešní nakupující

Poutníci odpočívají a osvěžují se pramenitou vodou.

Vrchol kopce je zastavěn stovkami stánků a atrakcí. Všechna foto F. Petrák 2007.

atraktivnější ořechy v cukru, pendreký, sladkosti o velikosti XXL a další pestrobarevné cukrovinky, jejichž záplava lemuje o pouti celý vrchol blatnické hory.

Novodobý poutník podstatnou část pouti absolvuje v pohodlném osobním automobilu, popřípadě v hromadném dopravním prostředku. Na místě se zúčastní bohoslužby anebo bez prodlení vyrazí do ráje spotřeby. Všeobjímající ruce volného trhu proměnily účel návštěvy pouti pro naprostou většinu zúčastněných z posvátného ve světský, spočívající především ve výhodném nákupu. Pro věřící se cíl pouti od doby před sto a více lety až tolik nezměnil. Zůstává účast na bohoslužbě, zážitek kázání pod širým nebem, významná společenská událost pro místní komunitu. Zmizela však potřeba putování, „nesení kříže“ k vrcholu kopce, potřeba prožitku očištného procesu namáhavé cesty a následné únavy v sounáležitosti se společenstvím ostatních putujících.

Blanka Petráková

Uzeniny se roztékají v letním slunci.

Nabídka perníků od malovýrobců.

Perníkové půllitry s nápisy k nákupu příliš nelákají.

ELÁN A TEMPERAMENT NA ROZDÁVÁNÍ. (K JUBILEU VĚRY KOVÁŘŮ)

Při vyslovení jména PhDr. Věry Kovářů si nejen odborníci u nás i v zahraničí, ale i široká kulturní veřejnost vybaví drobnou, ale výraznou osobnost. Etnografka Věra Kovářů je skutečně všude přítomná a obklopená přáteli. Má jich hojně mezi členy folklorního hnutí (včetně dětí), mezi odborníky, na radnicích měst a obcí, mezi organizátory a pořadatelé řady aktivit ve velkých městech i ve zdánlivě nevýznamných koutech našich regionů, mezi „obyčejnými“ lidmi i starými pamětníky na zastrčených kotářech a samotách. Všude tam se čilá a energická Věra (vždy s batůžkem na zádech, nezbytným blokem a fotoaparátem přes rameno) pohybuje a až nepochopitelně rychlým krokem přesunuje – v roli etnografky, památkářky, organizátorky, sběratelky, odborné poradkyně, autorky pořadů, ale především skromné, pracovitě a zvědavé ženy. Snad s každým novým plnohodnotně prožitým rokem tato osobnost mládne a pookřívá.

Věra Kovářů vyrůstala v rodině Josefa a Marie Novákových v Brně. Svě dětství a téměř všechný volný čas prožívala idylicky v Moutnici, u babičky Marie Čermákové. Především ona,

ale také skromný venkov, jeho kultura a každodenní pracovní rytmus prokládaný svátky a slavnostmi církevního a obyčejového koloběhu Věru okouzily a vytvořily nezapomenutelný obraz usilovného lidského snažení a jednání ve vztahu člověka k člověku a člověka k přírodě. Právě tady potkala to nejdůležitější: dobré a pracovitě lidi, žijící ve víře, skromnosti a pokoře, i správnou cestu v životě a v budoucí profesní orientaci. Kulturně a společensky založení rodiče (především maminka jako významná představitelka Orla) věděli, co je pro výchovu a vzdělání dětí nejdůležitější. Proto od dětství podporovali dceru v rozvíjení schopností v oblasti kultury těla i ducha. Ta již jako tříletá navštěvovala hodiny baletu a hudby – především hru na klavír a zpěv. S rodiči byla častým posluchačem koncertů, rozvíjela sportovní nadání. Bylo více méně jasné, že po maturitě na gymnáziu v Brně bude studovat Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, obory etnografie a hudební věda. Studentská léta pro Věru představovala velké štěstí, a to hlavně díky osobnostem, se kterými se setkala. Především k nim patřil profesor etnografie Antonín Václavík, kterého jubilanťka považuje za „*apoštola lidové kultury. Příkladný byl jeho vztah k nám, posluchačům, které měl skutečně rád, oslovoval nás jménem, choval se k nám uctivě a předně mu na nás záleželo*“.

Do okruhu lidí svému srdci nejbližších řadí Věra Kovářů etnochoreoložku Zdenku Jelínkovou. Ta se spolu s Karlem Vetterlem, vynikajícím hudebním historikem, muzikologem a folkloristou, stala v brněnském Státním ústavu pro lidovou píseň Věřiným vzorem, velkou oporou a příkladem hodným následování. Jako mladá absolventka národopisné a hudební vědy získávala V. Kovářů právě díky Z. Jelínkové zkušenosti s terénními výzkumy, díky její průpravě pak napomáhala od mládí se sběry lidových písní, tanců a slovesného folkloru v oblasti Valašska, Brněnska, Zlínska, Rosicka-Oslavanska a Slezska.

Po ukončení vysokoškolských studií nastoupila V. Kovářů na místo etnografky v Krajském vlastivědném ústavu ve Zlíně, kde měla opět štěstí na vynikající kolegy – antropologa a archeologa Jana Pavelčíka a ředitele muzea, filozofa Zdeňka Strmisku. V této instituci V. Kovářů velkou měrou přispívala k utváření kvalitních etnografických sbírek, zejména textilního charakteru a keramiky. Od studií mj. tíhla k lidovému stavitelství, orientovala se také na dokumentaci lidové architektury v terénu, a tak její práce doposud tvoří základ souboru snímků fotoarchivu v muzeu ve Zlíně. Se stejným elánem se pouštěla do podchycení rukodělné výroby – především textilní a stavební technologie. Studium, identifikace a ochrana zmíněných projevů tradiční lidové kultury se staly významnými podklady pro její bohatou publikační činnost.

Dalším významným působištěm V. Kovářů se stalo brněnské Moravské zemské muzeum, uplatnila se v Pavilonu Anthropos, jehož expozice navázala na slavnou prvorepublikovou tradici díky schopnostem a úsilí Jana Jelínka, antropologa světového věhlasu, ředitele MZM a prezidenta ICOM. Věra Kovářů se jako vedoucí tohoto pavilonu starala o provázení expozicí, odborné výklady, metodickou práci či přípravu výstav. Po ukončení postgraduálního studia muzeologie se stala krajskou muzeoložkou při MZM přímo u prof. Jelínka. Její závěrečné práce se (jako jediná ze všech) zabývala problematikou evropských muzeí v přírodě a stala se impulsem k nabídce zaměstnání v Krajském středisku památkové péče a ochrany přírody. Zde se V. Kovářů ocitla po boku dalších výjimečných osobností – Otakara Máčela a Miloše Stehlíka. Sama k tomu dodává: „*Všichni muži, do jejichž blízkosti jsem se kdy dostala, patřili k výjimečným individualitám a neobyčejně pracovitým, schopným lidem.*“ V Národním ústavu památkové péče v Brně pracovala V. Kovářů celých třicet sedm let.

Vedle profesního zaměření na lidovou hmotnou kulturu se jubilantka zájmově realizovala ve folklorním hnutí, což se jí stal osudným i při výběru životního partnera. Byla aktivní členkou řady folklorních souborů, kde se uplatnila jako tanečnice a zpěvačka. Protože úzce spolupracovala se Z. Jelínkovou jako aktivní účastník a asistent tanečních školení, seminářů a konzervatoří, začala také sama působit jako instruktorka lidového tance a choreografka v řadě souborů, především na Zlínsku, Valašsku, Brněnsku a na Vysočině. Vytvořila řadu dodnes oblíbených a divácky úspěšných choreografií, které tvoří kmenový repertoár mnoha souborů, podílela se také na tvorbě samostatných scénických bloků a zanechala osobitý a čitelný rukopis při stylizaci zpracovávání folklorní látky na scéně, který dokázala umocnit rekonstrukcemi a stylizacemi krojového vybavení. Na základě neustávajícího sebevzdělávání, studia archiválií, důvěrné znalosti terénu i bezprostřední komunikace s informátory vybízí V. Kovářů pravidelně folklorní soubory Moravy i Slezska k pořádání tanečních seminářů – kurzů, na nichž s radostí předává bohaté zkušenosti nastupující generaci tanečníků a buduje jejich vztah k lidové tradici.

Ve svých pracovních aktivitách neustrnula tato činorodá osobnost ani po odchodu z Národního památkového ústavu v Brně. Systematicky spolupracuje s Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici, kde se podílí se na vytváření dokumentů s videokazetami o lidovém stavitelství, vydávaných v edici *Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice*. Spolupracuje i nadále s nejrůznějšími institucemi a muzei v České republice a na Slovensku, je členkou poradního sboru pro Valašsko při ValFoS ČR, donedávna byla předsedkyní pro plošnou ochranu památek v ČR. Je členkou subkomise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně, sekce pro studium lidových obyčejů, která připravuje každoročně pracovní zasedání a mezinárodní konference, na nichž se jubilantka prezentuje odbornými výstu-

py. Sekce pracuje při Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, kde se V. Kovářů od roku 2006 podílí rovněž na řešení grantového úkolu MK ČR *Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji*. Hlavní pozornost věnuje především lidové kultuře hmotné, problematice lidového stavitelství a neustále vyvíjí aktivity k jeho záchraně.

Jako odpočinek vnímá tato temperamentní žena čas strávený mezi mladými lidmi, kolegy, hudebníky a tanečníky na slavnostech a festivalech u nás i v zahraničí. Kdo letos zavítal v průběhu roku na jízdu králů na festivaly do Vlčnova, Strážnice, Rožnova pod Radhoštěm, Vsetína, do Velké nad Veličkou, na Kunovské léto či na Slovácký rok do Kyjova, všude se s neúnavnou Věrou mohl setkat nejen při rušných a vášnivých hovorech, ale také ve víru zpěvu a tance až do ranního rozbřesku.

Na otázku, čím to, že je to tak, jak to je, Věra Kovářů s úsměvem odpovídá: „*Pámbu všeco moudře řídí a dal mně dva velké dary – zdraví a přátele. Na tom si zakládám. Přátelství je víc než láska, pokud je správně uchopeno a vnímáno. Proto vždy ráda a ochotně vycházím všem okolo vstříc, rozdám, co můžu, a oplácím radost dvojnásobnou radostí.*“ Radost ze života a dlouho trvající dobrou fyzickou, duševní a duchovní kondici přejí všichni, kteří Tě, milá Věro, na cestě světem potkávají a mají Tě upřímně rádi.

Romana Habartová

Výběrová bibliografie od roku 1999:

- Vesnice a jejich tvář v posledních dvou stolecích*. In: Veselsko. Vlastivěda moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost 1999, s. 378 – 394.
- Zvonice a zvoničky na Žďársku*. Národopisná revue 9, 1999, s. 24 – 28.
- Kult vody a přibyték člověka*. In: Kult a živly. Studie Slováckého muzea 4. Uherské Hradiště 1999, s. 43 – 50.
- Komory a boj o jejich přežití*. In: Hospodářské, výrobní, společenské, sakrální a jiné neobytné lidové stavby – nedílná součást vesnických sídel a krajiny. Praha: SÚPP [2001], s. 3 – 5.

- Komory a sýpky na jihovýchodní Moravě*. In: Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlině 2001, č. 2, s. 109 – 114.
- Lidové stavitelství a památky ve Žďárských vrších*. CD ROM. Hlinsko 2001.
- Stavební kultura Bílých Karpat, záchrana a využití*. In: Ochrana a regenerace vesnických staveb a sídel v chráněných územích (PR, PZ a OP, NP a CHKO). Praha: SÚPP [2002].
- Obnova roubeného domu. Technologie lidového stavitelství. Řada II., díl I*. Videofilm a skripta. Strážnice: Ústav lidové kultury 2002.
- Oděvní kultura valašských vesnic ve dvou posledních stoletích*. In: Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Val. Mez. – Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2002, s. 413 – 431.
- Sídlo, dům a bydlení na Hřebečsku*. In: Moravskotřebovsko, Svitavsko. Vlastivěda moravská Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2002, s. 299 – 316.
- Obyčejové právo v lidovém stavitelství*. In: Obyčejové právo. Praha: Etnologický ústav AV ČR 2002, s. 107 – 114.
- Českomoravská vrchovina – krajina, sídla, domy a lidé*. In: Tvář naší země, sv. 1. Lomnice nad Popelkou: Studio JB 2002, s. 43 – 48.
- Vlčnov, kulturní tradice a památky*. In: Slovácko 44, 2002, s. 87 – 96.
- Krajina jižní Moravy a vinohradnická stavební kultura*. Zprávy památkové péče 63, 2003, č. 1, s. 22 – 27.
- Hliněný dům. Technologie lidového stavitelství. Řada II., díl II*. Videofilm a skripta. Strážnice: Ústav lidové kultury 2003.
- Problematika varhan z pohledu regionální památkové péče*. In: Varhany a jejich funkce v Čechách a na Moravě 1600 – 2000. Olomouc: Univerzita Palackého 2003, s. 79 – 85.
- Vinohradnické stavby na Uherskohradištsku*. In: Slovácko 46, 2004, s. 65 – 75.
- Kámen a stodoly na Moravě*. In: Historické hospodářské stavby venkova, realita a perspektivy. Praha: NPÚ ÚP 2005, s. 35 – 37.
- Dům a zeleň*. In: Zeleň v lidových obyčejích. Studie Slováckého muzea 8. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum 2005, s. 145 – 151.
- Vinohradnické stavby na jižní Moravě*. Brno: ERA 2005. (Spolu s J. Matuszkovou)
- Vesnická sídla, usedlosti a obydlí*. In: Dačicko – Slavonicko – Telčsko. Vlastivěda morav-

- ská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost 2005, s. 317 – 336.
- Zvyky a obyčejy stavebních profesí.* In: Slovácko 47, 2005, s. 139 – 143.
- Kamenný dům. Technologie lidového stavitelství. Řada II., díl III.* Film a skripta. Strážnice: Národní ústav lidové kultury 2005.
- Vinohradnické stavby na jižní Moravě se zřetelem ke Znojemsku.* In: Vliv vinařství, chmelařství a sadařství na charakter vesnických sídel a lidových staveb. Praha: NPÚ ÚP 2006, s. 14 – 17.
- Lidové stavby.* In: Obnova venkova Zlínského kraje. Luhačovice: Atelier IM 2005, s. 17, 29, 52, 79.
- František Bartoš a stavební kultura na Zlínsku.* In: František Bartoš jazykovědec, pedagog, etnograf. Konference k 100. výročí úmrtí. Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Suplementa 2006/1, s. 127 – 131.
- Katalog lidového stavitelství okres Hodonín.* Brno: NPÚ 2007.

K ŽIVOTNÉMU JUBILEU BOHUSLAVA BENEŠA (*20. 10. 1927)

Vážený pán profesor, milý Bohuš – týmto oslovením, vyjadrujúcim úctu „žiačky“ i ľudské súznenie, už niekoľko rokov zvyknem začínať moje listy dnešnému jubilantovi. To súznenie sa prejavilo i nedávno, keď sme pripravovali v Bratislave seminár, na ktorom sa podieľali grantové projekty Katedry etnológie a kultúrnej antropológie FF UK a Ústavu etnológie SAV. Kolegyni E. Krekovičovej (vedúcej ústavného projektu) som navrhla seminár venovať dvom jubilantom – popredným predstaviteľom slovenskej a českej (viac však moravskej) folkloristiky – PhDr. Soni Burlasovej, DrSc. a prof. PhDr. Bohuslavovi Benešovi, DrSc. Obaja symbolizujú tradičnú neformálnu a plodnú spoluprácu z oboch brehov Moravy i prirodzené osobnostné autority v radoch mladších kolegov. Otvorené vzťahy sa zrkadlia aj v tom, že od počiatku prípravy seminára sme

mali s jubilantmi dohovor, aby sa nijak necítili zaviazaní osobne sa na podujatí zúčastniť – veď chvíľami sa objavujú vekom podmienené zdravotné problémy. Spomínaný seminár Tradičná kultúra v súčasných procesoch komunikácie sa konal 17. – 18. 9. 2007 v Bratislave, a i keď sa na ňom B. Beneš nezúčastnil, vo viacerých príspevkoch rezonovali výsledky jeho vedeckej, ale aj pedagogickej práce, keďže s referátmi vystúpili niekoľkí jeho odchovanci brnenskej katedry. Ja, odchovankyňa bratislavskej katedry som začiatkom osemdesiatych rokov uplynulého storočia po nástupe na študijný pobyt do vtedajšieho Národopisného ústavu SAV v Bratislave dostala „za úlohu“ napísať do Slovenského národopisu o jubiliantovej publikácii – učebnici Úvod do folkloristiky, ktorá v tom čase vyšla. Ako nedávna absolventka štúdia etnografie a folkloristiky som skriptum preluskala s trochou závisťou – na bratislavskej univerzite sme v čase môjho štúdia nič podobné nemali k dispozícii. Aj som to v rukopise príspevku v tomto duchu formulovala, v publikovanej verzii sa výčitka do vlastných radov neobjavila. Ten príspevok je, mimochodom, chronologicky prvý v mojej osobnej bibliografii.

Pri čítaní podnetných prác B. Beneša a O. Sirovátka – pilierov „brnenskej folkloristickej školy“ (termín M. Leščáka) som si už ako študentka potvrdzovala, že v ich bádani a formulovaní sa prepája výborná znalosť terénneho materiálu a aktuálnych metodologických prúdov vo vede – mám tu na mysli európske folkloristické bádanie. Vtedajší dobový sťažený prístup k zahraničnej literatúre naprával prísun literatúry prostredníctvom osobných kontaktov, u prof. Beneša podporený výbornou znalosťou ruštiny a nemčiny. Témy, ktorým sa venoval, odzrkadľovali jeho chápanie folkloru ako dynamického systému, pričom istým spôsobom nadviazal na wollmanovské chápanie slovesnosti, kde ústna a písaná slovesnosť tvoria vzájomne komplementárne zložky. Ostatne, samostatnú štúdiu venoval jubilant folkloristickému

dielu F. Wollmana, tiež však J. Mukařovskému, B. G. Bogatyřjovovi, R. Jakobsonovi a inšpiroval sa dielom V. J. Proppa či B. Václavka. Po štruktúrálnu-typologických analýzach rozprávačského materiálu práve hraničné žánre ako jarmočná pieseň, polohudová a insitná tvorba a „netradičné“ žánre zaujali B. Beneša a tak z jeho pera má česká folkloristika prvé príspevky napríklad o domienke/fáme či o „folklore revolúcie“ – nápisoch na stenách. Silné inšpirácie semiotického prístupu sú zjavné v jeho prácach o ľudovom divadle a scénickom ľudovom rozprávačstve. Dlhodobá a systematická pozornosť venoval tiež prejavom a procesom v rámci tzv. druhej existencie folkloru a to nielen teoreticky, ale i prakticky – ako člen porôt a autor programov na festivaloch či v médiách. Bibliografický prehľad z ostatných rokov svedčí o tom, že B. Beneš prichádza s novými témami – folklor v politike a etnoidentifikačných procesoch ai. Jazykové školenie zúročil a hold rodnému mestu vzdal v príspevku o brnenskom „hanteci“, ktorý vyšiel v zborníku k jubileu bratislavskej kolegyni Ľ. Droppovej, ostatne ako mnohé ďalšie jubilatove príspevky publikované na Slovensku – v Slovenskom národopise, Etnologických rozpravách či vo vedeckých zborníkoch.

Neuzavreté vedecké dielo a koncepcné i publikačné aktivity B. Beneša v redakčnej rade Ethnologia Europae centralis svedčia o vitalite jubilanta. Asi to nemožno pripísať ovplyvneniu predmetom bádania, skôr povahe či dispozíciám jubilanta – študenti a kolegovia oceňujú jeho jadrné vyjadrovanie sa a vtipné glosovanie s veľkou dávkou sebaíronie. A tak vlastne i on sám je hodný záujmu „naratológov“. Trochu sa medzi nich počítam aj ja a tak: Vážený pán profesor, milý Bohuš, želim Ti v mene kolegov z oboch brehov Moravy veľa zdravia, rodinnej i tvorivej pohody, aby si na niektorej z konferenčných rozprávačských príležitostí bol tradičným vynikajúcim nositeľom – rozprávačom...

Hana Hložková

HANÁCKÝ SVĚT MARIE PACHTOVÉ. K ŽIVOTNÍMU JUBILEU NOSITELKY LIDOVÝCH TRADIC

Mezi čelné představitelky současného hanáckého folklorismu výtvarného i scénického náleží letošní jubilantka, učitelka Marie Pachtová z Vyškova (*5. 11. 1932 v Dědicích). Její cesta k hanáckým tradicím byla poněkud specifická, protože směřovala přes projevy lidového výtvarného umění, s nimiž ji seznámila obdivovaná učitelka ručních prací J. Kummerová-Kubičková. Hanácké kraslice zdobené slaměným ornamentem připomínajícím intarzií ji zaujaly natolik, že se stala jejich zručnou tvůrkyní a nadšenou propagátorkou. Vedle vlastní tvorby a účasti na nejrůznějších výstavách a přehlídkách doma i v zahraničí jsou její kraslice zastoupeny v muzejních sbírkách jako doklad současné autorské tvorby. Za kolekci hanáckých slámových kraslic získala v roce 1972 osvědčení Mistr lidové umělecké výroby. Školila zájemce z řad školní mládeže doma ve Vyškově, pořádala kurzy ve spolupráci s prostějovským Okresním kulturním střediskem a později Kulturním klubem, kde iniciovala i soutěžní přehlídku *O nejkrásnější kraslici*. Pravidelně už několik let jezdí předvádět výrobu slaměných kraslic do Berlína a Eutinu. Cesta je zároveň příležitostí k poznání velikonočních tradic jiných evropských národů. Slaměnou intarzií M. Pachtová zdobí také dopisnice a bižuterii, která zaujme zajímavým nápadem a potěší přirozenou krásou.

Vtip, jednoduchost a prostý půvab provází také obřadní pečivo, které jubilantka připravuje pro různé příležitosti ať už v rámci folklorních vystoupení a výstav, nebo jen jako dárek. A nebyla by to srdcem paní učitelka, aby se o své praktické zkušenosti a výtvarný cit nepodělila s ostatními. Z poslední doby můžeme uvést metodický materiál *Svatební koláč a zalikování svatby na Vyškovsku* (Vyškov 2006, spolu s P. Procházkou), který

je nejen potřebnou „kuchařkou“, ale také podrobným návodem na sestavení vyškovské varianty svatebního stromu (koláče) spolu s ukázkami jeho aktuálního uplatnění v dnešním společenském a rodinném životě.

Výraznou roli sehrála a sehrává jubilantka také na poli scénického folklorismu. Více jak čtvrtstoletí vedla ve Vyškově dětský folklorní soubor Klebetníček, s nímž vystupovala pravidelně na přehlídkách dětského hanáckého folkloru v severomoravském Uničově, na hanáckých slavnostech v Kroměříži, Troubkách nad Bečvou, Prostějově, na Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici a jinde.

Přátelství a úzká spolupráce ji pojí se Z. Rotreklovou, dlouholetou vedoucí vyškovského vojenského souboru Trnka. Výsledkem jejich kooperace je videokazeta *Lidový kroj na Vyškovsku v době dětství, dospívání, radosti i smutku* (Vyškov 2006), která ukazuje estetickou hodnotu a funkční variabilitu lidového oděvu na jižní Hané v celé její šíři. Pro vlastní soubor vytvářela scénická pásma, kde pravidelně vedle tanečního a pěveckého materiálu využívala také materiál zvykoslovný a různé rekvizity. S Klebetníčkem obnovila jarní obchůzku na Smrtnou neděli spojenou s vynášením smrtky. Revitalizovaný obyčej, jehož součástí je taneční vystoupení na náměstí před vyškovskou radnicí, se stal pevnou součástí kulturního života města, označovaného jako vstupní brána do Hané.

Doménou M. Pachtové je mluvené slovo, hanácký dialekt, který poznala v rodných Dědicích. Její projev v hanáckém nářečí je natolik výrazný a specifický, že se dá zařadit do kategorie lidového vyprávění. Slovní vstupy běžně zařazovala do vytvářených scénických pásem, jako lektorka pomáhala hanáckým kolektivům, po notnou řadu let uvádí v září o hodové neděli prostějovské Hanácké slavnosti. Ty letošní věnovala odkazu J. Vyhliďala, sběratele a autora beletristických próz z Hané, od jehož úmrtí uplynulo sedmdesát let. Potkat jsme ji letos mohli v červnu také mezi

účastníky Starého hanáckého práva v Mysločovicích u Holešova.

S mluveným slovem a folklorními texty pracuje M. Pachtová ještě jinak. Je autorkou tří výborů dětského hanáckého folkloru *Hanáckým dětem* (Prostějov 1985, 1987, 1994), které sestavila pro potřeby folklorních kolektivů. Vedle lidové slovesnosti obsahují kalendářní zvykosloví a dětské hry, z části vlastní sběry autorky, z části ze starších publikovaných, obtížně dostupných sbírek. Další její literární práce se týkají folklorního hnutí na Vyškovsku nebo činnosti souboru Klebetníček a Trnka. Součástí medailonu, který k letošnímu jubileu M. Pachtové otiskl časopis *Folklor* (13, 2003, č. 11, s. 14 – 15) je její beletristicky zpracované vzpomínkové vyprávění na dětství a vesnický život rodné obce v podzimních měsících, od dožínok po sv. Kateřinu.

Široké aktivity jubilantky byly důvodem, že se její jméno a medailon objevily v lexikální příručce *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku* (Strážnice 1997, s. 86). Před pěti lety poslala pozdrav k jubileu M. Pachtové prostřednictvím Národopisné revue Alena Schauerová (12, 2002, s. 49 – 50). Letos tak činíme my a připojujeme se k jistě dlouhé řadě gratulantů. Přejeme paní učitelce Pachtové dobrou „vyřídilku“, jistou ruku a pevné zdraví, aby „hanácký svět“ dál „mustrovala“ ke spokojenosti všech Hanáků a slavně krajiny Hané.

Miroslav Válka

ZEMŘEL ZDENĚK LUKÁŠ

Dne 13. července 2007 zemřel Zdeněk Lukáš, významná osobnost českého folklorismu a především světově proslulý český hudební skladatel. Narodil se 21. srpna 1928 v Praze. Po absolutoriu na pražském učitelském ústavu v letech 1946 – 1952 krátce vyučoval, zároveň

se však věnoval soukromému studiu skladby u J. Řídkého. Zvláště podnětné byly pro Lukáše v oboru hudební kompozice v šedesátých letech konzultace s M. Kabeláčem. Tvorba Z. Lukáše je neobyčejně rozsáhlá, zahrnuje přes 350 opusových skladeb a bezpočet úprav lidových písní a tanců. K charakteristickým znakům jeho práce patří modální základ a metrytmická proměnlivost hudebního průběhu skladby.

Zvláštní místo mají v jeho díle vokální kompozice, ve kterých uplatnil svůj mimořádný cit pro práci se zpívaným textem. Patří sem sbory, kantáty i písňové cykly. Lukášovy originální úpravy českých lidových písní a kompozice na lidovou poezii (*Český rok, Hádání, hraní, milování* aj.) jsou dnes trvalou a vděčnou součástí repertoáru amatérských i profesionálních pěveckých sborů.

Výrazné jsou i skladby instrumentální, které vynikají svěží melodikou a především nápaditou instrumentací se smyslem pro nástrojovou barvu. Kromě řady koncertantních skladeb je bohatě zastoupena tvorba pro komorní orchestr, velký dechový orchestr a téměř stovka děl komorní hudby v nejrůznějších kombinacích (smyčcové a klavírní kvartety, dechové kvintety, žesťový kvintet aj.). Symfonické dílo čítá přes dvacet kompozic, z toho sedm symfonií. Hudebně dramatická tvorba vyvrcholila operou *Falkenštejn* či hudební komedií *Věta za vetu*.

Celé rozsáhlé dílo přes svoji nespornou originalitu prozrazuje Lukášův vhlad, důvěrnou znalost a pochopení základních principů tradiční lidové kultury. Jeho hudební rukopis prozrazuje vrozenou muzikálnost a neskrývá okouzlení českým folklorem.

V mnoha ohledech zásadní bylo pro mladého skladatele období práce v plzeňském studiu Československého rozhlasu. Působil zde v letech 1953 – 1964 jako hudební redaktor, v roce 1954 založil a osmnáct let vedl smíšený pěvecký sbor Česká píseň. Pro Plzeňský lidový soubor napsal desítky úprav lidových písní a instrumentálních skladeb.

Ty dodnes upoutají originální stylizací a novátorstvím, zejména ve formě, harmonii a instrumentaci. Samozřejmostí je precizní nastudování a dokonalé hudební i technické řešení snímků.

Skvěle vybavené plzeňské elektroakustické studio inspirovalo mladého skladatele také při hledání nového výrazu pomocí moderních technických i kompozičních technik (kantáta *Vivat, iuventus!* aj.). Neméně cenná byla možnost autorského provedení a nahrávek řady Lukášových skladeb rozhlasovým symfonickým orchestrem, pěveckým sborem Česká píseň a řadou vynikajících komorních hráčů a sólistů.

V letech 1964 – 1975 působil Lukáš v Praze jako sbormistr a vedoucí ženské pěvecké skupiny Československého státního souboru písní a tanců a psal např. pro muziku Souboru J. Vycpálka. Krátce působil jako učitel harmonie a kontrapunktu na pražské konzervatoři, poté se věnoval pouze kompozici. Jako upravovatel lidových písní a autor hudby dále spolupracoval se Státním souborem písní a tanců, Plzeňským lidovým souborem, BROLNem, Českou písni, ale také např. s jazzovými Linha Singers, s choreografkami Alenou Skálovou, Evou Rejškovou či Věrou Svobodovou. V roce 1996 vytvořil spolu se skladateli Lubošem Fišerem, Otmarem Máchou a Sylvii Bodorovou volné „mezigenerační“ sdružení Quattro s filozofií „hudby jako ekologie duše“.

Zejména nahrávky Lukášovy hudby z produkce plzeňského studia jsou stálou součástí rozhlasových pořadů klasické i tradiční hudby a byly vydány na mnoha albech. Řada jeho skladeb uspěla na mezinárodních soutěžích, např. OIRT a Prix Bratislava, cyklus *Parabola Salomonis* byl v roce 1965 oceněn na Ernest Bloch Competition ve Spojených státech, *Versos d'amor i de comitat* v roce 1972 na mezinárodní soutěži v Barceloně, 5. symfonie získala v roce 1973 cenu Premio Citte di Trieste.

Lukáš o sobě často tvrdil, že vlastnění muzikant: „*Hudebník hraje na ně-*

jaký nástroj, já neovládám žádný. Umím pouze komponovat.“ A komponovat skutečně uměl. Jako někdejší člen obnoveného komorního sboru Nová Česká píseň vzpomínám na vzácná setkání s Lukášovou hudbou i se svérázným skladatelem, při nichž jsme oceňovali jeho výjimečnou schopnost přesně vést a inspirovat svoje zpěváky a muzikanty. Odchodem Zdeňka Lukáše ztrácí česká kultura jednoho z nejvýraznějších a nejoriginálnějších hudebních skladatelů druhé poloviny 20. století.

Zdeněk Vejvoda

Výběrová diskografie (CD):

- Nejkrásnější české lidové písně.* Edit 1991.
Hody, hody, doprovody. Supraphon 1993.
Nová Česká píseň: Lukáš – Compositions for Chorus. Clarton 1994.
Symphonic Works. Clarton 1995.
Dvořák/Lukáš: Masses. Clarton 1995.
Masters Works of the 20th Century. SKO 1998.
Chvála českých dud. Radioservis 2000.
Věra Příkazská zpívá lidové písně z Plzeňska. Multisonic 2001.
Nová Česká píseň: Potěšení – České lidové písně ve sborových úpravách Z. Lukáše a J. Krčka. Edit 2001.
Prague String Quartets. Arco Diva 2002.
Z. Lukáš: Te Deum; Sacred Works for Chorus. Clarton 2003.
Chvála violy – Jan Pěruška. ArteS MON 2006.

TANEČNÍCI DO POSLEDNÍHO DECHU. JANA RYCHTOVÁ (14. 11. 1946 – 24. 9. 2007)

Odchod Jany Rychtové, tanečnice, vedoucí folklorního souboru a odborné pracovnice pro lidový tanec byl náhlý a nečekaný, téměř jako mezi dvěma tanečnickými otáčkami... Piruetu už nedokončila, avšak o to rychleji byla pryč – stejně, jako řešila věci v životě – rázně a energicky, a bez sentimentu a okázalosti, prosím! Stojíme v údivu, beze slov,

teprve postupně se začínají vybavovat vzpomínky a vzácné momenty, o kterých by sama nikdy nechtěla mluvit. Začínám si uvědomovat, kolik osobního zaujetí, přesvědčení i bojovného odhodlání pro dobrou věc se tu potkávalo v lidské bytosti, která způsobem sobě vlastním neústupně hájila lidovému tanci jeho místo na slunci. O tom, že jej upřímně milovala, přesvědčovala i svým tanečním projevem ať už na jevišti, nebo při společenských setkáních. Tento vztah naplňoval její taneční pohyby natolik, že spolu s přirozenou hudebností jimi dokázala nadchnout a okouzlit. Její projev byl energický, nabitý prožitkem, tančila jakoby z přetlaku svých vnitřních emocí, vždy znovu jako o život...

Působení Jany Rychtové (roz. Trpkošové) bylo pevně spjato s folklorním hnutím, v první řadě se Souborem písní a tanců Josefa Vycpálka, kam přišla jako mladičká adeptka tance v roce 1957. Lidový tanec se stal její láskou na celý život a Vycpálkovicům zůstala věrná až do konce. Se souborovou činností byl spojen i její rodinný život – s manželem hudebníkem, upravovatelem lidových písní a houslistou Miloslavem Rychtou vedli své dvě děti tak, že v souboru dnes

střídavě tancují nebo se chápou hudebního nástroje.

Když se Jana v roce 1992 po hezké řádce odtancovaných let ujala vedení souboru Josefa Vycpálka, vyzvala mne k choreografické spolupráci, a i když se tento náš „komplot“ nesetkal zpočátku u všech milovníků folkloru s příznivým ohlasem, vyvinula se z něj nejen vzácným způsobem fungující spolupráce, ale i osobní přátelství. Byla jsem takřka v zajetí jejích nových a nových impulsů, které poháněly soubor jako turbína a mně nezbylo, než vymýšlet a zase vymýšlet. Na druhou stranu jsem byla doslova hýčkaná její bezmeznou důvěrou. Poskytovala mi v této činnosti oporu, jakou mi bylo možno závidět. Nikdy nezapochoybovala o výsledku mých snah a byla vždy připravená na zběsilé předpremiérové finiše (známe své koncové hráče, konstatovala s úsměvem), kdy navíc zčistajasna někdo onemocní, ten si na lyžích zlomí nohu, jiný spolkně rybí kost a všechno se nám to pěkně zamotává. Vždy zachovala klid a rozvahu a soubor běžel jak na klíček. A zatímco tanečníci, muzikanti i choreograf se pak při závěrečné děkovačce opájeli na jevišti potleskem, jí stačila k blaženému výrazu ve tváři skutečnost, že dobrá věc se podařila. Její skromnost byla někdy až do nebe volající. Ale ona byla prostě raději pyšná na druhé...

Své všestranné zkušenosti získané především souborovou praxí a znalostí terénu folklorních aktivit pak rozvinula v organizaci pro neprofesionální uměleckou činnost NIPOS ARTAMA. Od roku 1995 zde působila jako odborný pracovník pro lidový tanec a se stejnou razancí a zaujetím, s jakými se oddávala tanci nebo řídila soubor, rozvinula svou činnost zaměřenou na vzdělávání, přehlídky a festivaly v oblasti lidového tance. Její hlas a bojovné gesto nechybělo nikdy tam, kde by měl zůstat tento žánr opomenut, kde by se mu nedostávalo potřebné podpory. Slyšeli jsme ji při programových radách MFF Strážnice, když požadovala větší zastoupení souborů

z Čech, v Praze zase organizovala společná vystoupení souborů z Čech a Moravy v rámci různých projektů, např. Inspirace, Tvary a dialogy, Zrcadlení nebo Tanec je hudba a hudba je tanec, díky kterým lidové umění zaujalo své místo např. na hudebním festivalu Pražské jaro 1997, při oslavách Praha evropské město kultury v roce 2000 nebo v programu Česká hudba 2004. Těžištěm její práce pak byla každoroční organizace MFF Pardubice – Hradec Králové a pořádání pravidelných vzdělávacích cyklů akreditovaných Ministerstvem školství pod názvem Škola folklorních tradic.

Stejně tak jako dovedla nekompromisně hájit svá stanoviska, byla zároveň člověkem, který dokázal svou bojovnost vyrovnávat chápavým postojem a smyslem pro vše krásné. Její osobní statečnost se tu potkávala s nadšením pro věc samu. Nečekala přitom na slova díky, radovala se zejména z úspěchů těch druhých a ke spokojenosti ji často přispívala právě písnička a tanec společně prožité s lidmi, které měla ráda.

Tak alespoň teď přijmi, Jano, poděkování za to, že jsi byla takovou, jakou jsi byla, a z toho svého folklorního nebička na nás pohlížej shovívavě a s laskavostí sobě vlastní, i když se možná nebudeme umět vždy tak nesobecky bít za dobrou věc, jako ty.

Daniela Stavělová

SMUTEK VE STRÁŽNICI

Smutek se vším, co toto slovo vyjadřuje, zavládl poté, co sem dorazila zpráva, že Jana Rychtová není mezi živými. Zpráva, k jejíž drtivé pravdivosti nebyl žádný logický důvod. Týkala se totiž ženy, která řadu let přinášela mezi ty, v jejichž rukou je příprava a do značné míry i realizace programu strážnického festivalu, spontánní nadšení pro společné dílo, energii vyvěrající z bohatých vědomostí o tradiční lidové kultuře i z vlast-

ního scénického zpracování českého tanečního folkloru. Navíc se ta zpráva týkala temperamentní tanečnice a společnosti, od níž jsme stesky na zdravotní problémy nikdy neslychali... Takže se zase potvrdilo, jak málo naděje má úsilí o hledání logiky nenadálého a definitivního uzavření lidského osudu.

Povahovým ustrojením patřila Jana Rychtová do té nejzákladnější skupiny ženského rodu, do skupiny „ženských pro nepříznivé počasí“, přičemž jejím nezanebatelným „bonusem“ byla v tomto směru skutečnost, že to byla „ženská pohledná“. Dovedla si poradit v situacích, v nichž problémy „přetékały z hrců“ na všechny strany a kdy i její zkušenosti pracovní parťáci z řad příslušníků takzvaného „silnějšího pohlaví“ toho měli „plné brejle“. Dovedla také při tvorbě programu jednotlivých ročníků festivalu velice nebojácně a rozhodně stát na svém při důvodné, nebo i jen preventivně varovné obhajobě „českých zájmů“ v údajném moravském folklorním moři. Vždycky však byla vstřícným, pracovitým a spolehlivým partnerem, s nímž i při plnění obtížných a někdy i nepopulárních úkolů byla pohoda a který nepokazil žádnou srandu.

Těžko se dá dopočítat, v kolika srdcích a myslech zanechá dobrý člověk trvalou stopu úcty ke svému životu a dílu, když se jeho životní dráha uzavře. Ani my se o takové počty příští rok o posledním červnovém víkendu ve Strážnici nebudeme snažit. Určitě nás bude ale víc než dost, komu bude při zasedání programové rady Mezinárodního folklorního festivalu Strážnice v den zahájení jeho 63. ročníku Jana Rychtová chybět.

Karel Pavlišťík

O VÝSTAVĚ KRASOHLLED

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně se v rámci dlouhodobého projektu *Muzeum škoře* již pátým rokem plně zaměřuje na výchovně-vzdělávací funkci

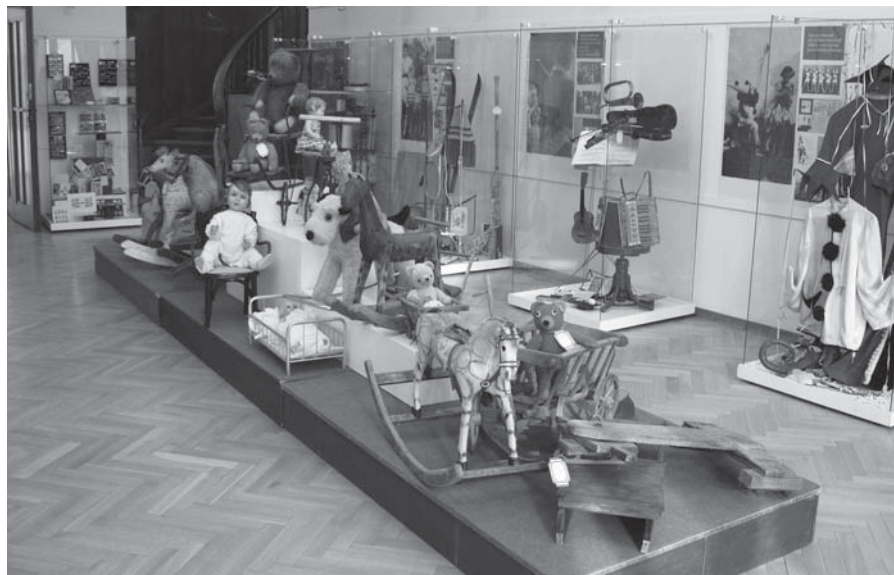
muzea. Pracovníci lektorského oddělení spolu s muzejníky připravují pro školy vzdělávací programy ke stálým expozicím a doprovodné akce ke krátkodobým výstavám, jež přispívají ke zkvalitnění školní výuky a k prohloubení poznatků z regionální historie, literatury či výtvarné výchovy.

13. 1. – 3. 6. 2007 byla v muzeu otevřena výstava s názvem *Krasohled aneb Jak se v dětství bavili naši prarodiče*. Za výstavou *Víš, co jíš?* (zapůjčenou z Dětského muzea MZM v Brně) a *Zlín mytický a historický* je tak v pořadí již třetí lektorskou výstavou obracející svůj zájem především k dětským návštěvníkům a realizovanou za aktivního přispění pedagogů a žáků několika zlínských škol. Tato skutečnost činí výstavu atraktivní nejen z hlediska výběru tématu, ale především netradičně zvoleným způsobem provedení.

Zkušený autorský tým ve složení Yvona Činčová, Karel Pavlišťík a Markéta Pavlišťíková přišel s myšlenkou zprostředkovat a revitalizovat mezigenerační komunikaci uvnitř rodiny, která se podle

názoru autorů ze společného rodinného soužití v dnešní uspěchané době pomalu vytrácí. Aby se tak stalo, bylo zapotřebí do projektu zapojit kromě pedagogů a žáků také jejich prarodiče.

Vytyčenému záměru napomohla anketa *Pomozte v pátrání!*, připravená pracovníky muzea v roce 2006. Anketní šetření předcházelo samotné realizaci výstavy a stalo se jejím východiskem i podstatou. V jejím rámci zpovídali zúčastnění žáci své dědečky a babičky a spolu s nimi vzpomínali na dobu jejich dětství a dospívání. Pilně zapisovali odpovědi na 19 výzvedných otázek, pátrajících po již dávno zašlém světě hraček či spolkových a sportovních aktivit svých prarodičů. Nedílnou součástí koncepčně promyšlené realizace se stala také ochota seniorů zapůjčit muzeu většinu takto zaznamenaných hraček, společenských her, dětských knih, časopisů, sportovních potřeb či dětských sbírek, které byly v souvislosti s pátráním objeveny v nejedné domácnosti. Poskytnuté předměty tvořily kostru expozice, kterou doplnily zapůjčené předměty od soukro-

Výstava *Krasohled aneb Jak se v dětství bavili naši prarodiče*, celkový pohled.
Foto R. Ševčík 2007.

mých sběratelů a muzejní exponáty ze sbírkových fondů muzea. S postupujícími přípravami tak musel autorský tým vyřešit otázku, podle jakých kritérií získaný materiál systematicky a logicky rozřadit. Zvítězilo rozhodnutí jednotlivé projevy volnočasových aktivit prezentovat samostatně v 10 větších ucelených souborech se základním členěním na hračky pro děvčata či chlapce a stolní hry, v nichž hlavním vyjadřovacím prostředkem byly trojrozměrné objekty doprovázené vysvětlujícím textem, řadou fotografií a dobovými reklamami ve zdařilém a přehledném výtvarném podání Mileny Gregůrkové a Františka Petrůky.

Skleněné vitríny umístěné okolo stěn představovaly vždy samostatné oddíly, jako byly kolekce hraček s řadou panenek a kočárků, koníků, vláček, vojáků a kostek, stolní hry Člověče, nezlob se!, pexeso nebo sbírky pro šikovné ruce, jako různé omalovánky, šitíčka či různé kolekce odznaků, mincí a známek přes sportovní sbírku předmětů obsahující tenisové rakety, míče, lyže či švihadla a kolekci hudebních nástrojů s kytarou, harmonikou či houslemi. Na poměrně malé ploše se tak podařilo návštěvníkům podat zajímavou formou základní přehled o vývoji a dobovém sortimentu hraček, her či sportovních aktivit, prezentovány byly jak exponáty vyrobené doma některým ze členů rodiny, tak výrobky sériové tovární výroby.

Přehledka dalších předmětů souvisejících s volnočasovými aktivitami pokračovala ukázkami dobově populární pohádkové a dobrodružné četby. Nechyběly ani oblíbené dětské časopisy, jako např. *Puňtovy příhody* či světoznámý kreslený seriál *Rychlé šípy*. Jak dokládá poměrně hojný počet zapůjčených masek, pohádkových převleků či konfetů, zvláštní oblíbené se u našich předků těšila také karnevalová zábava.

Uprostřed výstavního sálu našly své umístění exponáty různého druhu, které se pro svou velikost nevešly do skleněných vitrín – sáně, boty vyrobené doma, kočárky, různé typy houpacích koňů

a medvědů. Každý zapůjčený předmět byl navíc opatřen štítkem k základnímu označení vystavených věcí, vyplněným samotnými žáky.

V pestré mozaice *Krasohledu* nechyběla ani scéna loutkového divadla, umístěná v samostatném výstavním sále. K vidění zde byly loutky, jeviště či sešitová vydání her, jejichž četnost a rozmanitost výstižně ilustrovala dobovou oblíbenost tohoto fenoménu u nás. Kromě samotné prohlídky byl dán návštěvníkům také prostor pro vlastní tvořivou práci. Každý, kdo chtěl, si mohl s pomocí namnožených textů nebo podle vlastní fantazie zahrát loutkové divadlo, vyrobit loutku či hračku podle připravené šablony a návodu. Možnost získání osobního prožitku interaktivní formou činila z této „zastávky“ nejatraktivnější část výstavy. Výtečným způsobem tak posloužila jako vhodné místo pro strávení společného času dětí, rodičů a prarodičů i pro náplň tvůrčí dílny či různých doprovodných akcí.

Výstava *Krasohled* nechtěla být výstavou o historii hraček, ale symbolickým krasohledem, jenž ve své rozmanitosti skládá pestrý obraz dávného světa hraček a her generace našich prarodičů a nostalgických vzpomínek na ně. Tuto vizi se podařilo bez výhrad splnit, a jedinečným a velmi osobním přístupem tak dosáhnout hlavního poslání výstavy – přispět k oživení mezigenerační komunikace, o čemž svědčí i jeden z podstatných ukazatelů – její vysoká návštěvnost.

Jana Košťurková

VÝSTAVKA „LIDOVÁ KULTURA NĚMECKÉHO VYŠKOVSKÉHO JAZYKOVÉHO OSTRŮVKU“

Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově nabízí svým čtenářům bohaté kulturní využití také formou krátkodobých výstav a vzdělávacích i zábavných programů. V termínu 7. – 17. 11. se stal tématem výstavy v prostorách knihovny život v bý-

valých německých obcích na Vyškovsku. Akci připravila Společnost Vyškovského jazykového ostrůvku (Gemeinschaft Wischauer Sprachinsel) z Německa v čele s Rosinou Reim, rodačkou z Rostenic.

Na patnácti panelech s reprodukcemi dobových fotografií se mohli návštěvníci seznámit s lidovým stavitelstvím, mužským a ženským krojem, zemědělstvím, životem dětí, školstvím, religiozitou, lidovými obyčejí, satebním obřadem a sportovními akcemi v Rostenicích, ve Zvonovicích, v Lysovicích, Kučerově, Hlubočanech, Terešově, Čechyni a v Komofanech v prvních desetiletích 20. století. Na dalších dvou panelech byly k vidění současné aktivity Společnosti Vyškovského jazykového ostrůvku, zejména účast krojové a taneční skupiny v původních i nově pořízených krojích na folklorních festivalech v Německu i v zahraničí (Francie, Slovinsko, Maďarsko, Rakousko, Dánsko). Nechyběly ani fotografie z folklorního festivalu a česko-německého plesu v Brně, kterých se skupina zúčastnila v letech 1992, 1995 a 2003. Druhý z panelů byl pak věnován dosavadní prezentaci dokladů lidové kultury Vyškovského jazykového ostrůvku v muzeích a na výstavách. Výstavku ve vyškovské knihovně doplňovaly dvě vitríny s ukázkami ručních prací, zejména výšivky a kraje, zdobících jednotlivé krojové součásti (výšivané konce stuh, výšivky ze zástěr a úvodnic), ale také výšivaný oltářní přehoz. Práci místních řemeslníků reprezentovaly typické krojové boty s výšivkou a modrou mašlí.

Vernisáž výstavy se konala 6. 11. a byla současně malou prezentací jazykového ostrůvku pro vyškovskou veřejnost. Historik Radek Mikulka, profesor gymnázia ve Vyškově, na ní promluvil o dějinách německé kolonizace na Vyškovsku, jejíž počátky spadají už do 13. – 14. století a která pokračovala v pozdějších stoletích dosídlováním obcí zpustlých v době válek a epidemií. Bývalá pracovnice Muzea Vyškovska, Renáta Zemanová, se ve svém projevu zabývala lidovou kulturou německých obcí, zejména

na lidovým stavitelstvím, pro něž byly typické domy se žudry, selským krojem, obyčejí a nářečím. O současné činnosti Společnosti vyškovského jazykového ostrůvku a o péči o kulturní dědictví předků pohovořila Rosina Reim. Ocenila především zájem mladých lidí, z nichž někteří si zvolili jazykový ostrůvek i za téma své diplomové práce.

Zlatým hřebem vernisáže bylo promítání němeého dokumentárního filmu, natočeného v německých obcích na Vyškovsku v roce 1939 filmaři ze Stuttgartu. Dvacetiminutový snímek, opatřený německými titulky, podává základní informaci o poloze jazykového ostrůvku a jednotlivých obcí, ukazuje nejstarší zástavbu s doškovými střechami, děvčata v krojích, vesničany vycházející z kostela v Rostěnicích, interiér domu s malovanou truhlou, práce na poli a na statku, proslulý chov koní i tradiční venkovskou zabijačku. Hlavním tématem filmu je pak svatba v Hlubočanech, zachycená se

všemi zvyklostmi, které jí provázely, jako bylo pečení svatebních koláčků, předání nevěstiniých darů ženichovi, svatební průvod, oddavky, „zalikování“ svatebního průvodu a taneční zábava.

Vernisáže se zúčastnili mimo jiné i obecní zastupitelé bývalých německých obcí, s nimiž udržuje Společnost Vyškovského jazykového ostrůvku po léta dobré přátelské kontakty. Ty také umožnily v roce 2004 zřízení stálé expozice vyškovských Němců v obecním domě v Rostěnicích, na jehož rekonstrukci se němečtí rodáci finančně spolupodíleli. I krátkodobá výstava v knihovně přispěla svým dílem k poznání lidové kultury i historie německé části Vyškovska a k pěstování dobrých česko-německých vztahů, což bylo také hlavním cílem jejich organizátorů. Pro velký zájem se uvažuje o rozšíření výstavy, která by se za podpory Česko-německého fondu budoucnosti mohla stát výstavou putovní.

Jarmila Pechová

MYJAVA 2007

Mezinárodní folklorní festival Myjava, jehož 48. ročník se konal ve dnech 15. – 17. června 2007, byl rovněž 3. Festivalem evropské tradiční kultury. Zprostředkoval divákovi nepřehledné množství zážitků, laickému zájemci o folklor i odborníkovi bohatou nabídku poznatků a radostné zjištění, že folklor zde na Myjavě, a nejen zde, stále žije.

Každý festival, tj. každý dobře organizovaný a vedený festival, má svoji atmosféru, jejíž charakter mu dává základní podobu a spolupodílí se na jeho úspěchu. Atmosféra MFF Myjava 2007 se vyznačovala především úžasným entuziasmem každého jednotlivce, který se na realizaci podílel. Byl patrný z promyšlených detailů jednotlivých pořadů, z jednání autorů s účinkujícími při zkoušce či informátorů s návštěvníky, ale ovšem i ze skladby pořadů, v nichž přirozeně působila vyváženost estetických podnětů a záměrně sdělovaných poučení. Také projev primátora města Pavla Halabrina, stejně jako jeho úvodní text ve sborníku festivalu přispěly k pozitivní sváteční atmosféře. Nebyl projevem politika, který předvádí především sebe, ale projevem člověka poučeného, který ví, proč věnovat péči tradiční kultuře a který zdejší folklorní festival chápe jako klenot města.

Festival se odehrával především ve třech prostorách: ve středu města, v amfiteátru Trnovce a jeho nejbližším okolí a konečně v ještě novotou zářícím, byť již loni otevřeném, městečku MY-A-VY. Ve výčtu pomijím místa výstav, které lákaly již svými tématy – např. *Tiché kroky roků*, fotografie s folklorní tematikou v díle Antona Fialy, výstava figurálních úlů.

V sobotu zaplnil střed města *Jarmek pot myjafsku vežu* fascinující svým rozsahem, tedy počtem řemeslníků i množstvím zájemců – návštěvníků kupujících i těch, kteří chtěli „jen být u toho“. Vše zde dýchalo životem skutečného nefalšovaného jarmarku, v němž se prolínají

Jedna z vystavených fotografií: Skupina v krojích z Vyškovského jazykového ostrůvku na papežské audienci ve Vatikánu, 2006.

kupující zájemci s prodávajícími, případně s řemeslníky předvádějícími své řemeslo. V těsné blízkosti jarmarku, přesně v ECAV chrámu Božím, se v pořadu *Do kostela zvonili* podařilo autorům z blízké Moravy (Kateřině a Petru Mičkovým) podat filozofickou výpověď o životním údělu ženy v paralele s životem ženy-matky Panny Marie, to vše písní a slovem s jen nepatrnými, ale promyšlenými režijními prostředky.

Hlavní scénické pořady se uskutečnily v amfiteátru Trnovce. Střídaly se v nich soubory s dědinskými skupinami, dospěli s dětmi, Myjavané i přespolní, a ovšem též zahraniční hosté. Velký prostor zde měly děti, jmenovitě soubor Kopaničárek oslavující 35 let svého trvání; město Myjava i festival tak vzdali hold svým nejmladším nositelům tradic. Soubor provázal nejen zahajovací slavnostní program, ale také dětský pořad *Málo nás* a nechyběl ani při slavnostním zakončení festivalu.

K divácky přitažlivým pořadům patřilo vystoupení zahraničních souborů (*Vítajte priatelja na Myjave!*, autor J. Hamar). Příkladem vyváženosti didaktického zaměření i estetického účinku byl pořad *A ty, hudec dobre hraje* (autor P. Obuch). Zajímavý námět – vývoj taneční hudby na Myjavsku – byl prezentován jednak živými účinkujícími na jevišti, jednak projekcí, na nichž mohl divák vidět unikátní hudební nástroje i některé významné interpretu. Podobně zapůsobil pořad *Išli kmotry na krštenia* (kolektiv autorů v čele s A. Meszárošovou). Velmi dobrý výběr materiálu vedl diváka důležitými a symbolickými okamžiky přijetí nového člena rodiny. K celkovému účinku výrazně přispělo bezprostřední, a tím působivé vystupování zejména žen z vesnických folklorních skupin horní Nitry. Podobně koncipovaný pořad *Z chlapce mládenec, z mládenca muž* nepůsobil tak silným dojmem. Pořad přibližující zvyky spojené s přechodovými rituály postrádal napětí i dramatičnost, kterou každý rituál v sobě zahrnuje.

K talentům se obracely dva pořady *Cena Samka Dudíka* (příznačně právě

k této osobnosti) a pořad *Huslovačka II* (program špičkových sólistů, vítězů tanečních soutěží). V obou si přišli na své odborníci i laici. Oba pořady byly dokladem, že folklor, ač je především kolektivní výpovědí, je i prostorem pro objev a růst talentovaných osobností. V druhém z pořadů by snad krácení, ve smyslu méně je více, prospělo celkovému vyznění záměru.

Samostatnou kapitolou, a to velmi potěšitelnou, byly všechny pořady v městečku MY-A-VY. Skutečnost, že toto místo si žije svým rytmem, svým životem (např. včetně volby starosty), vytvořila těžko sdělitelnou, ale velmi srdečnou atmosféru. Na svažitě louce kousek za hlavním stadionem vyrostlo městečko tvořené dekorativně působícími průčelími domů, které byly současně stánky. Na ně navazovaly skutečné stánky, v nichž z *Kuchyní starých materí* voněla tradiční krajová jídla. Neformální prostor městečka nabízel takové žánry, na které obvykle není prostor na jevišti, ale které k dědictví neoddelitelně patří (tradiční řemeslná výroba, vyprávění pohádek, lidové divadlo, vyprávění o léčivých bylinách...). Přestože slunce nemilosrdně páliło, o návštěvníky, posluchače i spoluúčinkující nebyla nouze.

Festivalovou atmosféru i záměr smysluplně dotvářely nácivky tanců (pro děti i dospělé) i rukodilná výuka či zábava pro děti (*Detická nedel'ná škola...*)

Pro jednotlivce bylo samozřejmě nemožné zhlédnout všechny pořady, ale každý si mohl odnést nejen bohaté kulturní zážitky, ale i dobrou náladu, která festival provázela.

Alena Schauerová

DANCING EUROPE OLOMOUC 2007

Ve dnech 30. 6. – 8. 7. 2007 se v Olomouci konal mezinárodní projekt z programu Evropské unie pro mládež s názvem Dancing Europe. Pořadatelem

byla Evropská unie, Gymnázium Hejčín se zdejší taneční skupinou za vydatné podpory olomouckého 104. zabezpečovacího praporu Armády České republiky. Garantem projektu byl tanečník a pedagog olomouckého gymnázia Ivan Studníčka.

Účastníky mezinárodního projektu byly mládežnické taneční skupiny ze zemí visegrádské čtyřky (Maďarska, Polska, Slovenska a České republiky), které se věnují lidovým tancům svých zemí. Tomu odpovídal také program, který obsahoval šest tanečních seminářů, další odpolední sportovní aktivity (cyklistika, rafting, turistika, lanové centrum) a každý večer veřejnou prezentaci jednoho ze zúčastněných souborů.

Ze Slovenska přijeli tanečníci ze souboru Fatran z Turce, z Velkopolské oblasti soubor Strzecha z Třemešné, dále taneční skupina z obce Kamut z maďarsko-rumunského pomezí a domácí tanečníci z olomouckého Gymnázia Hejčín. Vzhledem k podmínkám stanoveným Evropskou unií se projektu bohužel z kapacitních důvodů nemohly zúčastnit živé muziky. Národní prezentace na komorní scéně na nádvoří gymnázia si tak musely vystačit s reprodukcí hudbou, výjimečně i s muzikanty z řad tanečníků. Každý večer nechyběly bohaté ochutnávky národních specialit a výuka tanců, obojí přístupné účastníkům projektu i veřejnosti. Hudební doprovod při neformálních zábavách spolehlivě obstarala zdejší cimbálová muzika.

Dopolední taneční a pěvecké dílny probíhaly v angličtině pod vedením Jana Malíka a Zdeňka Vejvody. Byly zaměřeny na pohybovou přípravu, jevištní pohyb a základy lidových tanců ze středních a východních Čech. Výsledkem společné práce při dopoledních seminářích byla krátká choreografie tanců hulán, polka a sousedská, úspěšně prezentovaná na závěrečném galakonzertu v olomouckém letním kině. Hudební doprovod tentokrát obstaral host večera, Vojenský umělecký soubor Ondráš z Brna. V letním kině se také naposledy

představily zúčastněné skupiny výběrem toho nejlepšího z jejich repertoáru.

Mezinárodní projekt Dancing Europe naplnil základní smysl akcí pro mládež, pořádaných Evropskou unií, totiž vznik nových přátelství, pěstování tolerance a dobrých vztahů ve společné Evropě. Navíc přinesl to, co podobné projekty velmi často postrádají, jasné a smysluplné tematické zaměření, v tomto případě důraz na poznávání a pěstování lidové kultury evropských národů. To je skutečná přidaná hodnota Studničkovy olomoucké „Roztančené Evropy“, která může být pro pořadatele podobných akcí inspirací a vzorem.

Zdeněk Vejvoda

LUŽICA 2007

Ve dnech 19. – 22. 7. 2007 se uskutečnil sedmý ročník Mezinárodního folklorního festivalu Lužica. Jedná se o festival, který se opakuje ve dvouletých cyklech a jež je tematicky zaměřen na tradice lidové kultury Lužických Srbů a dalších etnických minorit ve světě. Tímto svým programovým zacílením je tak naprosto ojedinělý. Festival už vykrytalizoval do určité ustálené podoby, která se mění jen minimálně. Ve čtvrtek je situován do Budyšina, v pátek je výjezdním dnem – vše se přesune do některé ze srbských vesnic, kde probíhají oslavy. V sobotu a v neděli se festival koná v Chrósčicích, kde také vznikl pod patronací Domowiny, Svazu Lužických Srbů v Budyšině.

Ve čtvrtek se tedy účastníci sešli v Budyšině u Srbského domu, kde nejprve probíhala mediová prezentace festivalu a pak se soubory vydaly průvodem přes město na hrad. Jedinou vadou na kráse průvodu je fakt, že soubory nemohou využít hlavní silnici a musí jít po chodníku. To příliš nesvědčí o vztahu vedení města ke kulturním tradicím Lužických Srbů i jejich zahraničních hostů.

S takovým postojem hostitelského města jsem se ještě nikde nikdy nesešel.

Festival byl zahájen pořadem na nádvoří hradu, kde stojí letní divadelní scéna, která se dá pro folklorní festival využít. Program byl sestaven z programových čísel všech zúčastněných zahraničních souborů a dvou lužickosrbských kolektivů jako volná skládačka.

V pátek se konání veškerého festivalového dění přesunulo poprvé mimo území Horní Lužice, do obce Hochozy (Drachhausen) v Dolní Lužici. Struktura pořadů zde odpovídala tomu, co se pravidelně děje v Chrósčicích o sobotním večeru a noci. Hlavní scéna stála na návsi za kostelem, mimo to byly připraveny ještě scény na dvorech tří selských statků, kde probíhaly další výstupy většinou rotujících souborů. Na každém místě se prodávala vždy jiná jídla místní provenience. Dojem z tohoto programu byl velmi dobrý. Proti čtvrtku zde přibýly i některé další, zejména lužickosrbská folklorní tělesa.

Od soboty se všechny pořady festivalu konaly v obci Chrósčicy (Crostwitz). V sobotu zásadně v šesti vybraných selských dvorech. Postupně šlo o pořady *Hudební a taneční folklór na selském dvoře*, *Trhy tradičních řemesel*, dětský pořad a pak série vystoupení na selských dvorech podobně jako v pátek. Novinkou byl na jednom dvoře pořad *Chrósčicy – special*, v němž se představily vybrané lužickosrbské skupiny s moderní hudbou.

V dětském pořadu s tradičním názvem *V kraji veselých dětí* vystoupily děti ze školy v obci Slepó (Schleife) a v Ralbicích (Ralbitz) a ze srbské základní školy Pančicy-Kukow (Pantschitz-Kukau), jež však den předtím byla nucena jako další ze srbských škol ukončit svou činnost (!!), a mládežnická část srbského tanečního souboru Smjerdžaca ze stejnojmenné obce (Schmerlitz). Vystoupení připravily učitelky těchto škol a tomu odpovídal i předváděný materiál (řikanky, písničky, taneční hry a tance). Pořad měl mezi početným publikem značný ohlas.

Hlavní sobotní večerní pořad *Selské tradice v průběhu roku* se konal v již zmíněných selských dvorech. Tento ojedinělý programový typ přitahuje stále větší počty návštěvníků. Protože soubory po dvorech částečně rotují či se na jenom dvoře opakovaně střídají, návštěvník má možnost zhlédnout toho poměrně dost.

Neděle bývá celkově slavnostnější. Tradičně ji zahajuje polní mše svatá v lužickosrbském, německém a anglickém jazyce, konaná vždy za mimořádné účasti Srbů ze širokého okolí. Letos kvůli vytrvalému dešti se musela přesunout do místního kostela. Po jejím ukončení byly opět otevřeny *Trhy tradičních řemesel* a po obědě obcí prošel slavnostní průvod všech účastníků festivalu.

Zaujal hned následující tematický pořad s názvem *Živá voda*, který dramaturgicky sledoval jednak průběh roku v přírodě, jednak život člověka od dětství do stáří. Vystoupily v něm soubory ze Slepá, Wudworu (Höflein), Smjerdžace, kapela Sprjewjan z Budyšina, skupina z obce Čisk (Zeissig). De facto se jednalo o jediný komponovaný a tematicky zaměřený pořad.

Po několika letech zde dostal větší prostor k samostatnému vystoupení i Srbský lidový ansámbl. Toto jediné srbské folklorní profesionální těleso předvedlo druhý díl svého tanečního programu *Lužické trhy* (část věnovanou některým řemeslům). Choreografické zpracování nezapřelo podíl slovenských účastníků (choreografie, tanečníci), takže vystoupení místy připomínalo až příliš domov těchto aktérů. Je otázkou, zda tato cesta nemůže vést – v extrémním případě – až ke ztrátě kulturní identity už tak ohrožených Lužických Srbů.

Závěrečné festivalové finále přineslo výběr úspěšných čísel z repertoáru všech přítomných zahraničních a dvou domácích souborů (Wudwor, Smjerdžaca). Pořad byl úspěšný, postupně gradoval až do efektního společného závěru.

K festivalu se dá říci ještě asi toto: Celkovou úroveň pořadů lze označit za dobrou. Pořady byly po organizační

stránce dobre zajištěny a totěz se dá říci i o technické stránce s výjimkou ozvučení. Bylo zjevné, že zvukaři měli málo zkušeností s folklorními kolektivy. V pořadech tak byla řada výpadků a rušivých zvuků. Dramaturgie jednotlivých programů byla vystavěna zcela volně a jednoduše jako sled čísel zahraničních kolektivů doplněný vybranými vstupy několika srbských souborů. Jedinou výjimkou byl zmíněný tematický pořad domácích těles *Živá voda*. V této míře a podobě se takovýto program na festivalu objevuje zcela výjimečně. Jak doufám, naznačil i možnost dalšího směřování dramaturgie festivalu. Jde sice o cestu daleko náročnější a těžší, ale určitě stojí za to se po ní vydat. Alespoň co se týče „domácích“ pořadů. S pořady zahraničních souborů je to mnohem náročnější, jak o tom svědčí ostatně i zkušenosti z našich předních festivalů. Průvodní slovo bylo vedeno ve věcné a informativní rovině, soustřeďovalo se pouze na ohlašování nadcházejících výstupů. Režie programů byla až na výjimky málo zřetelná. MFF Lužica 2007 však jako celek pozvedl svou uměleckou úroveň a potvrdil, že právem náleží mezi festivaly CIOFF a že při dodržení svého zaměření na kulturní dědictví etnických minorit se nemusí obávat o svou budoucnost a prestiž.

Jan Krist

FESTIVALOVÁ KOKAVA NAD RIMAVICOU

Po roku sa opäť zišli už vo štvrtok 9. augusta 2007 študenti a pedagógovia v penzióne Močiar pri Kokave nad Rimavicou. Začal sa 17. ročník Festivalu ľudovej kultúry – stretnutia mladých folkloristov Koliesko. Téma študentského seminára bola opäť venovaná terénnemu výskumu a univerzitní študenti predovšetkým etnologických katedier z Opole, Brna, Budapešti, Banskej Bys-

trice, Nitra a Bratislavy využili podporu, ktorú tomuto zmysluplnému podujatiu poskytuje Ústav tradičnej kultúry Národného osvetového centra (ÚTK NOC). Dušou seminára bola P. Klobušická, v ktorej osobe sa spája odborné etnologické školenie, no tiež skúsenosť aktívnej tanečnice folklórneho súboru a spolupracovníčky ÚTK NOC. Odborným garantom seminára bol opäť M. Leščák. On aj ostatné prítomné pedagogičky sa snažili do študentskej diskusie vstupovať s pocitmi odborného partnerstva. Študenti vo svojich vystúpeniach zúročili poznatky z terénnych výskumov a ukázala sa aj pestrosť skúmaných tém, tematické zameranie jednotlivých katedier, ale aj miera zaujatia študijným odborom. Príspevky sa venovali obrazu detstva očami starých ľudí, formám manifestácie rodinnej prestíže, kultúre graffiti, filmovej a fotografickej dokumentácii v terénnom výskume, povestovej tradícii mesta, drobnej sakrálnej architektúre, fenoménu novopohanstva v širšom

slovanskom zábere, ale tiež súčasným podobám Štedrého večera. Viaceré príspevky poukázali na psychologické a komunikačné úskalia terénneho výskumu, reflektujúc osobné skúsenosti študentov. Na viacerých prezentáciách sa ukázala schopnosť dnešných študentov využívať súčasné technické možnosti a svoje vstúpenie opreli o powerpointovú prezentáciu. Diskusie sa preniesli i do kuloárov a k neformálnej atmosfére iste prispeli aj študenti nitrianskej katedry, ktorí zapojili všetkých účastníkov do školy tanca, kde využili svoje poznatky z terénneho výskumu a analýzy dobového filmového záznamu z obce Veľké Zálužie pri Nitre. Vyučujúci v miniškole tanca K. Turoňová a M. Olejár spolu s mnohými ďalšími nadšencami tvoria nitrianske združenie Priatelia autentického folklóru, ktoré sa svojimi aktivitami priraduje k podobným v Bratislave, Banskej Bystrici, Zvolene a v Košiciach. Aj na pôde tohto seminára sa účastníci dohodli, že v diskusiách o súčasných prístupoch k spracovaniu

Kokava n. R. Domáci slivkový lekvár ponúkajú v „Čelovskom dvore“. Foto H. Hložková 2007.

a využívaní prvkov tradičnej kultúry budú pokračovať, pričom sa stretnutia budú venovať vždy konkrétnej téme a budú sa konať napr. ako sprievodné podujatia Tanečných domov, vystúpení folklórnych súborov apod. a budú otvorené pre všetkých odborných i laických záujemcov.

V piatok popoludní sa vernisážami výstav začalo Koliesko pre širokú divácku verejnosť. V Dome kultúry bola inštalovaná výstava venovaná hontianskej paličkovanej čipke, ktorej toľko zberateľského a organizačného úsilia venoval už Andrej Kmeť. Citlivo aranžované pásy čipky či textílie a odevné súčiastky, ktorých boli súčasťou, boli z obcí Jalšovík, Dačov Lom, Litava, Cerovo a Sucháň. Popri tradičných artefaktoch boli súčasťou výstavy aj ukážky práce dnešných záujemkýň o techniku paličkovania. Výstava a tiež skromný, no kvalitný bulletin sú príkladom nasledovaniahodnej práce s prejavmi tradičnej kultúry. Priestor miestnej bývalej synagógy sa u návštevníkov Kolieska spája s experimentom a nonkonformnosťou a taká bola i ďalšia výstava – Totalcomics (Kopala studničku) D. Krnáča, rodáka z Lučenca. Vytvarník sa tomuto typu tvorby venuje od konca deväťdesiatych rokov, využívajúc poetiku comicsu, ktorú uplatňuje výsostne autorsky a tematicky burcujuco.

Večerný program *Vrchárske nálady Pavla Tonkoviča* v Dome kultúry bol venovaný 100. výročiu narodenia tohto popredného zberateľa a upravovateľa ľudových piesní, rozhlasového redaktora a zakladajúceho člena SLUKu. Autorka a moderátorka programu A. Lukáčová nazvala program podľa „populárnej“ kompozície P. Tonkoviča *Vrchárska nálada*, ktorú vytvoril podľa kokavskej muziky Radičovcov. Kvalitné sprievodné slovo poskytlo mnoho informácií o dobe a tvorcovi, no bol by sa žiadal profesionálnejšie zvládnutý prednes. V programe vystúpili gajdoš J. Dufek, kokavský spevák J. Spišiak, ľudové hudby z Kokavy n. Rimavicou, súborov Urpín a Rozsutec, ženská spevácka skupina z Kyjova, folk-

lórne skupiny z Podkoníc a Plachtiniec a súbor z ďalekého Izraela. Publikum aplaudovalo zvlášť po vystúpeniach žien z rusínskej obce Kyjov, no ocenilo tiež použitie nahratých spomienok P. Tonkoviča a zadnú projekciu dokumentárnych fotografií a filmových ukážok.

Tradičnou pôsobivou pozvánkou a oficiálnym otvorením festivalu Koliesko býva nočný program *Ozveny večera z vrchov a dolín*, v ktorom znie spev a ľudové hudobné nástroje zo striech a balkónov lemujúcich námestie. Tentokrát počasie prialo a tak si početní návštevníci v pohode vypočuli hru gajdošov, trombitášov, fujaristov a piesne z Terchovej a Liptovských Sliačov.

Program pokračoval do neskorých nočných hodín na námestí a v príľahlých pohostinských zariadeniach – Dvoroch. Majú svoju špecifickú atmosféru – podávajú sa v nich tradičné jedlá, hrajú muziky a tu je priestor na spontánnu zábavu. Tohoto roku sme mohli navštíviť Dvor kokavského spevu a hudby, Dvor gemerského spevu a hudby a Dvor obce Čelovce, kde ženy varili „sľuvkový“ lekvár, podávali sa čelovské mäsové i sladké špeciality a súčasťou dvora bola aj minivýstavka čelovského tradičného odevu.

Festivalovú atmosféru počas všetkých troch dní umocňovali stánky, ktorých sortiment v drvivej väčšine nadväzoval na výrobky tradičného remesla – perníky, medovina, tkané koberce, výrobky z kože, skla, dreva, prútia, kožušiny, v mnohých prípadoch, ako napríklad ľanové šaty, košele či nohavice, strihovo spracované na súčasné použitie.

Súčasťou Kolieska bývajú aj ukážky remeselnej výroby, tentokrát najviac zaujali už tradiční hostia – študenti Strednej priemyselnej školy zo Zvolena, ktorí predvádzali výrobu ľudových hudobných nástrojov. V priestoroch Obecnej knižnice na prízemí obecného úradu bola prístupná Národopisná knižnica, kde bolo možné kúpiť si publikácie s tematikou tradičnej kultúry, i keď musím konštatovať, že v minulých ročníkoch bola ponuka oveľa bohatšia.

Kým po iné roky býval v sobotu doobeda seminár alebo beseda s hosťom, v programovej štruktúre tohoročného Kolieska bolo sobotňajšie dopoludnie voľné, čo mohli návštevníci využiť na výlet do okolia. Program pokračoval školou spevu a tanca, ktoré čerpali z folklóru horného Gemera. To, čo sa záujemcovia naučili, mohli potom predviesť vo večernom programe, kde sa pridali v záverečnom čísle k účinkujúcim a vytvorili pôsobivú spevácko-tanečnú bodku. Počasie prialo večernému programu v amfiteátri, a tak Kokavské podoby prilákali početných divákov, a to už aj preto, že vystúpili súbory domáci Kokavan a Bezanka z Bratislavy. Súčasná práca súboru Kokavan sa formuje od roku 1970 a program oboch súborov bol koncipovaný ako symbolický darček k životnému jubileu V. Koreňčika – umeleckého vedúceho Bezanky a tanečného pedagóga Kokavanu. Nasledujúci regionálny program pripravili B. Skraková a K. Babčáková – mladé etnografky a tanečnice. Uviedli ho pod furmanskou výzvou na cestu: „*No, pomo...!*“ a tento program považujem z hľadiska koncepcie i scénického stvárnenia za najvydarenejší program Kolieska 2007. Bol koncipovaný ako cesta furmanov po regióne, a tak sa predstavili folklórne súbory, skupiny a sólisti z Brzotína, Rožňavského Bystreho, Rakovnice, Gemerskej Polomy, Rejdovej, Rožňavy, Dobšinej. Oceneniahodný nápad so spojovacím textom v špecifickom gemerskom nárečí tratil na údermosti nepresvedčivou interpretáciou konferenciára. Skalní záujemcovia sa v neskorých večerných hodinách presunuli do komorného priestoru synagógy, kde bol program venovaný ďalšiemu tohoročnému jubilantovi – J. Blahovi. Docent VŠMU, bývalý dlhoročný tanečník, tvorivý a hľadajúci choreograf má mnoho priateľov a prívržencov osobitého spracovania folklóru na scéne. Autor programu I. Murín zvolil dobrú koncepciu – na základe dokumentárnych ukážok a rozhovoru s jubilantom predstaviť ho ako svojskú osobnosť a umelca. Výborný zámer kazila technika – „pätil sa“

počítač. Dobrú úroveň programu pomohli dotvoriť hostia z obľúbených regiónov J. Blaha – z Oravy, Myjavských kopaníc, Podpoľania, ale aj z Bratislavy.

Tradične kvalitné bývajú aj nedeľné dopoludňajšie programy v evanjelickom kostole. Tentokrát poprední umelci V. Strnisková, P. Michalica a J. Šimonovič pripravili hlboký umelecký zážitok pásmom slova a hudby o význame jazyka, poznania a citu pre vzťah človeka k domovine.

V spoločenskom živote Kokavy má na Koliesku asi najdôležitejšie miesto nedeľňajší popoludňajší program. Nuž a tu sa blížiaci búrka zasiahla naplno a organizátori sa rozhodli program uviesť v sále Kultúrneho domu. I napriek tomu, že ku kapacite 270 sedadiel pristavili čo najväčšie možné množstvo stoličiek, mnohí sa do sály nedostali, a tak sme už po skončení programu počuli aj návrh inštalovať v budúcnosti veľkoplošnú obrazovku v predsáli, čo možno hodnotiť ako dobrý nápad. V programe účinkovali súbory Gymnik z Bratislavy a Jánošík zo Zvolena – prvý tiež spätý s osobnosťou J. Blaha a medzi amatérskymi folklórnymi súbormi na Slovensku považovaný za nositeľa inovatívnych tendencií v spracovaní folklóru na scéne. Ukázalo sa to naplno aj na tomto vystúpení, postavenom na dôvernej znalosti folklórneho materiálu „vyšperkovanom“ prvkami humoru. Program však uviedol blok speváka J. Ambróza a ľudovej hudby Borievka so scénickým ľudovým rozprávačom P. Šperkom, ktorí tvoria kvalitný „stredný prúd“ folklorizmu a zožali u publika veľký ohlas. Na nich nadviazal Gymnik a po ňom nasledovalo vystúpenie vojenského folklórneho súboru Jánošík, profesionálneho umeleckého telesa Ministerstva obrany Slovenskej republiky. Tanečná, hudobná i spevácka zložka súboru predviedli kvalitný štandardný súborový program, zúročujúci schopnosti a elán mladých členov súboru.

Kto prišiel na Koliesko 2007, iste neobanoval. Organizačné zabezpečenie festivalu bolo na tradične vysokej úrovni, dramaturgii festivalu by som navrhol

zachovať líniu aktivizácie diváka – aby si mohol pri jednotlivých remeselníckych výrobcach vyskúšať svoju zručnosť a čo-to sa priučiť, no tiež pokračovať v sobotňajších dopoludňajších besedách s významnými osobnosťami folklorizmu. Alternatívna novinka – „organizovaný“ výlet do okolia tomu vôbec nemusí konkurovať. Možno by stálo za úvahu dať priestor tzv. oldies folklórnym súborom – je ich už na Slovensku niekoľko veľmi aktívnych (ich členovia tiež začínali ako mladí „folkloristi“), nuž a výrazní jednotlivci či súbory spoza Moravy by tiež iste neodmietli pozvanie.

Hana Hlôšková

V BOHUSLAVICÍCH U KYJOVA SE ROZTOČILO „MLÝNSKÉ KOLO“

Mlýnske kolo – tak byl nazván autorem Pavlem Petřelou pořad, který byl realizován v sobotu 18. srpna 2007 na nádvoří ART mlýna v Bohuslavicích u Kyjova. Organizovali jej majitelé mlýna ve spolupráci s občanskými sdruženími Kulturně-historická společnost Bohuslavice a Felicitas (viz www.bellave.unas.cz/mlyn). Nebyla to první kulturní akce

uspořádaná v prostorách posledního vodního mlýna v Bohuslavicích, který byl po dlouhé době zpřístupněn veřejnosti v prosinci 2006. Od počátku roku hostil ART mlýn výstavy Svítící objekty Vladimira Abramuszkin, putovní výstavu plakátů Evropská identita doprovázenou besedami s Jiřím Dienstbierem, v době velikonoční ukázky zdobení kraslic, k vidění byly olejomalby Vincence Vrány, dále Obrázky z Bohuslavic (staré fotografie) a barevné fotografie Marie Pavlíkové ze současnosti s názvem Krajina a život. K prohlédnutí jsou také stolařské nástroje, mlýnské předměty, ale i zaniklý bohuslavický kraj.

Příjemné počasí sobotního odpoledne přilákalo pod koruny košatých ořechů na nádvoří mlýna více než 150 diváků. Jak uvedl v úvodu autor pořadu, „mlýnské kolo“ se bude roztáčet pravidelněji, neboť folklorní sdružení Felicitas, v jehož čele stojí právě P. Petřela, považuje nádvoří mlýna za příhodnou „folklorní“ scénu a hodlá zde produkovat další pořady.

V pořadu vystoupil soubor Marýnka se sólisty a mužským i ženským sborem, hostem byl mužský sbor z Mutěnic a ženský sbor z Ježova, který zvýšil atraktivitu sobotního odpoledne nejen svým stále mladickým pěveckým proje-

vem, ale i ukázkami výroby másla a odstředování mléka. Neméně zajímavá byla prezentace uměleckého kovářství VP ateliéru z nedalekých Jestřebic, jejichž kovářská výheň přitahovala spoustu zvědavců. V mlýnském sklípku se mohli návštěvníci osvěžit skleničkou vína z vinařství Václav Šalša a k tomu ochutnat chléb s máslem ručně vyrobeným přímo před očima návštěvníků ženami z Ježova. Nechyběly ani tradiční svatební koláčky napečené ve Věteřově.

Sobotní odpoledne se také stalo místem „křtu“ nové cimbálové muziky Felicita, v níž zasedli takoví muzikanti, jako je Pavel Skopal, Václav Horák, Pavel Petržela či primáš Jan Slaměna. Pomalu přicházel večer, když zazněla závěrečná píseň pořadu V dobrém sme sa zešli. Nádvoří se jen pomalu vyprazdňovalo, diváci byli velmi spokojeni a s písní Ten búslavský mlýn, to je bože mlýn ulpívalo na rtech těch nejvěrnějších i konstatování, že přece se jen v Bohuslavicích u Kyjova blýská na lepší časy pro kulturní vyžití.

Eva Abramuszkínová Pavlíková

PETR JANEČEK: ČERNÁ SANITKA A JINÉ DĚSIVÉ PŘÍBĚHY. SOUČASNÉ POVĚSTI A FÁMY V ČESKÉ REPUBLICE. Praha: Plot 2006, 368 s.

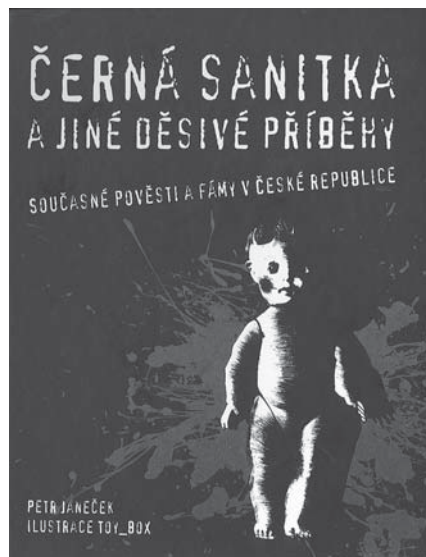
Každá vědecká disciplína si člověka pojmenuje po svém – jednou je to „homo faber“, podruhé „homo economicus“, potřetí „zoon politicon“. Jak je to však s „homo narrans“? Odpovědi nejsou jednoznačné. Podle těch, kteří nyní tvrdí, že folkloristice je odzvoněno, člověk zřejmě přestal vyprávět, zpívat, hrát, tančit, naslouchat... Podělí se v budoucnu o analýzu těchto aktivit historie, psychologie, sociologie, antropologie, etnologie, jazykověda, literární věda, muzikologie, teatrologie či teorie komunikace? Jsou práce Polívkovy či Tilleho vyčpělé, současnému badateli

pomáhající leda tehdy, když si náhodou neví rady? Anebo spočívá celý problém pouze v odvaze pojmenovat to, co děláme, pravým, byť v současnosti méně populárním názvem?

Tyto a jiné myšlenky napadají čtenáře, seznámí-li se podrobněji s publikací mladého autora Petra Janečka. Shromáždit, pojmenovat a klasifikovat sto třicet útvarů, z nichž mnohé kolují po celém světě a odpovídají tzv. kritériím folklornosti, vyžaduje dobrou orientaci nejen v prozaických folklorních žánrech, ale i ve způsobu katalogizace syžetů, které – s výjimkou jediného, známého pod různými zkratkami ATH, ATHJ, ATJ – neslouží jako komplexní kompendia. To však nemusíme připomínat nikomu, kdo se zabývá prozaickým folklorem. Janečkova publikace dokládá, že tento není minulostí, nýbrž žije, a to velmi intenzivně v podobě anekdot, memorátů, humorek, fám a tzv. „současných pověstí“. Pro poslední z uvedených žánrových druhů našli folkloristé různá pojmenování – urban legends, contemporary legends, modern legends či urban myth. Jejich hranice mohou být často vágní, to je ostatně dáno především povahou syžetu. Srovnáme-li jejich tematiku s kla-

sickými žánry (pohádkami, pověstmi, pověrečnými povídkami), nápadně se liší absencí tzv. nadpřirozených bytostí. Ty jsou naopak nahrazeny buď individui, žijícími na pokraji společnosti (vrahy, sexuální devianty, vydědění), nebo cizinci. Tajemným skrytým nepřítelem však může být i hmyz, jedovatí hadi, krysy, infikované injekční stříkačky či roztodivné potravinové přísady. Kulisy těchto příběhů tvoří svět, který nás denně obklopuje – panelákové domy, supermarkety, fast foody, čínské či turecké restaurace, vlak, automobily, dálnice, prostředky hromadné městské dopravy, studentské koleje, kluby, školní prostředí apod. Současnou realitu dále připomínají počítače, mikrovlnné trouby nebo dovolené v exotických krajích. Co se hrdinů týče, jsou jimi často obyčejní lidé, náhle se ocitnuvší v překvapivých situacích, záhadných, nerozluštitelných, životu nebezpečných, či pouze společensky nevhodných až komických. Zatímco pohádky nás odvádějí do světa fantazie, vypravěči současných pověstí a fám naopak kladou důraz na realitu, jež je potvrzena obvyklou formulí „přihodilo se kamarádovi kamaráda“. Rekrutují se nejčastěji ze středních vrstev, jejich příběhy však prostupují celou společností. K obvyklým situacím, v nichž kolují, jako je rodina, škola, pracoviště, dopravní prostředky, přibyla média a internet, podmiňující jejich rychlé šíření bez rozdílu hranic. Zdrojem je nejen ústní tradice, ale i psaná podoba – různě lokalizované nápisy, dětské památníky, grafity aj.

Vzhledem k mezinárodnímu výskytu uvedených forem se badatel musel vyrovnat s množstvím cizojazyčných zdrojů, které porovnal s výsledky svého vlastního terénního výzkumu. Nepřijal žádnou z typologií, již nabízí mezinárodně uznávané autority, nýbrž vytvořil svoji vlastní, jejíž povahu určil kompletovaný materiál. Vzniklo tak deset základních oddílů, dále strukturovaných tu na početnější, tu na pouze ojedinelé podkapitoly (Vrazi, úchylové a přízraky, Fauna a flora, Sex a erotika, Alkohol a drogy,

Automobil, MHD a vlak, Na základce a v dětském táboře, Na střední a vysoké škole, Pro pamětníky, Kanceláře a úřady). Informace poskytla jednak stovka vypravěčů, jež autor kontaktoval na území celé republiky, jednak, a to zejména v případě tzv. varovných fám, internetové zdroje. K většině kapitol je připojen výkladový komentář. Kromě toho, že publikace obsahuje všechny náležitosti folkloristické edice (seznam informantů s udáním jejich pohlaví, věku, profese, a místa zápisu, seznam pramenů a výběrovou bibliografii), nabízí v doslovu i retrospektivu studia uvedených folklorních žánrů v oblasti české folkloristiky, především pak cenné informace stran jeho výsledků v celosvětovém kontextu. Za zmínku stojí i informace o vzájemném prolínání současných pověstí a fám s literaturou, hudbou a filmem.

V záplavě literatury se kniha rozhodně neztratí, a to nejen vzhledem k tematice, u nás dosud nedotčené, ale v neposlední řadě i díky invenci ilustrátorky, tvořící pod pseudonymem Toy_box.

Marta Ulrychová

JOSEF HOLCMAN: HÝLOM, HÁLOM ANEB KYJOV V JÍZDĚ KRÁLŮ. Skoronice: Kulturní a vlastivědné sdružení 2007, 238 s.

Fenomén jízdy králů k sobě poutá pozornost historiků a etnografů už velmi dlouho. A mohli bychom se tu zmínit i o řadě umělců, jimž poskytla mnohou inspiraci. Jde – při vědomí jistých evropských souvislostí – i v našich podmínkách o jev značně specifický a výjimečný. Také proto se Národní ústav lidové kultury ve Strážnici po dohodě s Ministerstvem kultury ČR rozhodl zpracovat návrh nominace jízdy králů na Slovácku na zápis do světového seznamu nemohotného kulturního dědictví UNESCO. Na této práci se podílejí i pracovníci Slovákého muzea v Uherském Hradišti.

Do tohoto proudu snah o odbornou dokumentaci jevu zapadají i aktivity takřkajíc občanské, které se na jízdu králů dívají poněkud jiným pohledem. V tomto roce se tak na knižním trhu objevily dvě nové publikace z pera známých kulturních osobností vládnoucích dobře nejen uměním literárním, ale vnímajících i problematiku historickou a etnologickou či obecněji řečeno vlastivědnou. Jde o knihu Jiřího Jílka (*Záhadná jízda králů*. Brno 2007) a u příležitosti konání 18. ročníku Slovákého roku v Kyjově vydanou knihu Josefa Holcmana.

Je pravdou, že autor se jízdu králů zabývá celý svůj dosavadní život. Nejprve jako dětský divák a vnímavý pozorovatel, pak jezdec, vyvolávač a nakonec jako její organizátor, autor mnoha vyvolávání a její režisér. To vše zdědil po svém otci Vojtěchu a navázal tak na rodovou tradici. To mu umožňuje úžasný vhled do nitra fenoménu, jaký není možné získat pouhým pozorováním nebo i jakoukoliv formou dokumentace sebevětším odborníkem. Tomu totiž chybí autentický prožitek, ta spousta pocitů a rozličných vjemů a rozmanitých souvislostí. Prostě jakýsi poznání a prožitý mikrosvět jízdy králů v jednotlivých letech. J. Holcman to vše má. K tomu je bystrým pozorovatelem a orientuje se i v literatuře historické a etnologické. Navíc, tato kniha je k danému tématu vlastně už jeho třetí. Kdo z odborných pracovníků má alespoň něco z toho za sebou?

Autor si klade neuvěřitelně mnoho otázek. Týkají se zejména původu, významu a smyslu jízdy králů. A popravdě řečeno, často se ani nesnaží na ně odpovídat. Ovšem odpovědi na ně vystávají jaksi mimoděk, někdy jen v náznacích, symbolech apod. Všimá si jízdy králů nejen v rodných Skoronících, ale všude, kde ji skroničtí jezdci předvádějí. Hlavně však na folklorním festivalu Slováký rok v Kyjově, který považuje za jakési olympijské hry celého Kyjovska. Proto se vyslovuje i k historii tohoto na kyjovském Dolňácku tak oblíbeného fes-

tivalu a všech peripetií, které jej od roku 1921, kdy vznikl, provázely. Jak správně poznamenává, „dokázali jej zakázat jenom fašisté a komunisté“ (s. 28).

Co se na práci J. Holcmana nejvíce líbí mně? Autor zná odborné práce řady odborníků o původu jízdy králů a mnoho dokumentů z různých dob, krajů a zemí. Je vidět, že je umí správně vyhodnotit a pochopit. Nejvíce ale oceňuji Holcmanův přístup k problematice, který on sám označuje za pokus jezdců o pohled na jízdu králů „zevnitř sudu, v němž všechno kvasí jak víno“ (str. 76). Knihu rozčlenil do mnoha relativně krátkých kapitol, jež mají podobu spíše fejetonu či eseje. Kniha je protknuta stovkami vyvolávání jezdců na konkrétní osoby a instituce v určitých letech, a co je podstatné, i komentáři a vysvětlivkami k nim. Čtenář tak lépe pochopí souvislosti a získá jakýsi přehled o struktuře rituálu jízdy králů, jejím průběhu a řadě okolností, jež ji provázejí.

Oporou mu byl fakt, že jízda králů ve Skoronících se už více než šedesát let odlišuje od jiných tím, že jezdci vedle tradičních vyvolávání používají i nově složená říkání určená obyvatelům určitého domu. To umožňuje vyvolávku zaměřit zcela konkrétně a aktuálně. Lidé si na to zvykli a očekávají to. Tato říkání jsou zachována v sešitcích vyvolávačů. Vede se kolem toho spousta diskusí. Jistě, toto vyvolávání je atypické, složitě a pro někoho asi i těžko stravitelné. Ukazuje se tu jistý odklon od tradičního stylu vyvolávání, které bylo součástí této obřadní obchůzky. Na druhou stranu, je to asi dokladem životnosti, adaptability a vývoje fenoménu. Tak jako se musí sehnat koně a naučit chlapce jezdit, protože koně už v domácnostech nejsou, musí se připravit i vyvolávání. Prostě, život jde dál.

Kniha J. Holcmana je důležitým a podnětným příspěvkem do diskuse okolo problematiky jízdy králů. Jsem přesvědčen, že každý, kdo se bude chtít tímto fenoménem zabývat, ji nemůže obejít.

Jan Krist

MÍLA BRTNÍK: ZPĚVNÍK HORÁCKÝCH PÍSNÍ PO LIDECH SEBRANÝCH. Jihlava: Horácké folklorní sdružení Jihlava 2004, 355 s.

Poměrně dlouhou dobu mohli zájemci hledat lidové písně z Horácka jen v menších tištěných sbírkách, jako je např. sbírka K. Konvalinky a J. F. Svobody nebo *Horácký zpěvník* V. Bělíka. I když už např. ve třetí Sušilově sbírce z roku 1859 lze najít některé cenné písňové doklady (např. světské koledy), zůstává faktem, že Horácko, velký a zvláště tanečním folklorem bohatý národopisný region nebyl dlouho dostatečně zpřístupněn prostřednictvím tištěných publikací. Teprve v posledních desetiletích se tento dluh postupně vyrovnává. Po *Písničkách a popěvcích ze severu Žďárska* připravených a vydaných J. Horou (1995), kde jsou otištěné rukopisné a některé už dříve publikované zápisy, a po sbírce M. Toncrové *Lidové písně z moravského Horácka*, obsahující výběr z rukopisných dosud nezveřejněných zápisů soustředěných ve fondech brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR (1999), vyšla další publikace horáckých lidových písní. Jejím autorem je Miloslav Brtník, dlouholetý člen a vedoucí folklorního souboru Vysočan, sběratel a pracovník činný v mnoha institucích spojených s folklorním hnutím.

Sbírka obsahuje přes tři stovky vlastních záznamů M. Brtníka. Zaznamenal je podle toho, jak je zaslechl zpívat ve své rodině, zapisoval je rovněž u pamětníků z různých částí Horácka od padesátých let 20. století. Písně jsou sestaveny podle částí Horácka, z nichž pocházejí: z Dačicka, Jihlavska, Pelhřimovska, Poličska, Telčska a z Třebíčska. Nenajdeme zde tedy oddíly podle funkce nebo tematiky, jak je tomu u sbírek tohoto druhu obvyklé. Nicméně můžeme se setkat s písněmi milostnými, svatebními, žertovnými, vojenskými, koledami, jsou tu i písně zlidovělé (*Jak se ten měsíček za lesíčkem bělá*), jedna píseň je označena

jako halekačka (na znaky tohoto druhu upozorňuje hudební stavba i obsah). Z hlediska textu jsou zajímavé tzv. písně makaronské, jejichž výskyt je pochopitelný vzhledem k německému jazykovému ostrovu kolem Jihlavy. U několika tanečních písní je připojen odkaz na taneční popis v publikacích lidových tanců Zdenky Jelínkové. Vzhledem k praktickému cíli edice jsou písně ve sbírce seřazeny v abecedním pořadí. Řazení podle textového incipitu ovšem způsobuje, že jsou od sebe odtrženy varianty téže písně s různým textem na počátku, např. píseň *Já mám trakač nověj* (s. 33) a *Já sem kováře syn* (s. 296) nebo píseň *A já více po Poličce špacírovat nebudu* (s. 339) a *Už já více přes Domašín mašírovat nebudu* (s. 85).

Určitá část písní představuje repertoár obecně známý i v jiných oblastech, např. písně *Já jsem malý mysliveček*, *Jetelinka v lese*, *Letěla husička*, *Šly panenky silnicí*, *Stojí borověnka borová*, *Některá panenka chce se vdávat*, *Přes Moravu letí malý ptáček*. Vedle toho sbírka přináší méně známé písně a nové varianty již publikovaných písní. Mezi interprety najdeme jména z rodinného prostředí sběratele a řadu dalších informátorů. U většiny z nich uvádí autor věk nebo rok narození. Úvodní studie z pera L. Fučíka přináší stručný přehled o horáckých lidových písních, o jejich zdrojích, charakteru a funkci. K nejpozoruhodnějším se řadí zápisy z Jihlavska, které jsou také nejpočetnější. Mezi nimi jsou tři desítky zápisů houslového partu k různým formám tradovaným pro Jihlavsko typickou skřípkařskou muzikou. Tento typ kapely je na Moravě doložen pouze v oblasti německého jazykového ostrova v okolí Jihlavy. Právě zásluhou M. Brtníka nezanikl se svými posledními nositeli. Tradice skřípkařské muziky plynule přešla z autentické sféry do folklorního hnutí. V činnosti folklorního souboru Vysočan, kde je tato osobitá nástrojová sestava zachována, ožívají starobylé melodie skřípkařů nebo také *dyn-dáků*. Na gramofonové desce, zvukově

nahrávce z produkce tohoto tělesa, znějí ve své úplnosti, v recenzované sbírce seznamuje M. Brtník s jejich notovanou, tedy písemnou podobou.

Podobně jako v nejstarších sbírkách, i v Brtníkově edici lze písně hledat pouze podle čísel stránek. Připojený seznam seskupuje písně podle výše uvedených oblastí. Orientaci by jistě prospěl abecední rejstřík všech písní bez ohledu na to, ze které oblasti pocházejí. Jako sporný lze chápat způsob psaní strof, který vždy nerespektuje stavbu písní. Řada z nich má výraznou pětiřádkovou strukturu s uzavřenou rytmickou formou (opakování úvodní rytmické formace v závěru), na Horácku poměrně často se vyskytující, jsou však zapsány jako dvou-, tří- nebo čtyřřádkové (např. s. 20, 33, 45, 46, 66, 70, 74, 83, 86, 313). V některých písních je chybná interpunkce. V textu jsou používány čárky na místech, kam nepatří (53, 64, 135, 152, 157), naproti tomu chybí tam, kde mají být, např. v oslovení (s. 16, 22, 54, 56, 70, 72, 74, 114, 126 ad.). Nejednotně je vyřešena otázka psaní repetice (např. s. 38–40, 314, 316). Lze sice předpokládat, že hudebník si s opakováním poradí, ale se sbírkou nepracují vždy jen zkušení znalci.

Edice přináší řadu variant dříve na Horácku zapsaných písní, jejichž přesná datace umožňuje sledovat vývojové proměny horáckého repertoáru v průběhu posledních padesáti let. Některé záznamy jsou novým obohacením a rozšířením zpěvního fondu této oblasti a příslibem pro všechny, kteří horácké písní věnovali svoji přízeň a svou činností se snaží o její obnovu a další uvádění v život.

Marta Toncrová

MUSEUM VIVUM. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, roč. 1, 2005, 158 s.

Vydáním prvního ročníku sborníku MUSEUM VIVUM obohacuje počátkem

deváté dekady své existence Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (VMP) nejen ediční, ale celou svou odbornou činností. Podle úvodního slova ředitele V. Koukala jde o programové navázání na tradici stejnojmenného neperiodického sborníku vydávaného VMP v sedmdesátých až devadesátých letech 20. století, v němž byly publikovány referáty z konferencí o karpatské kultuře a jeho inovovaná, periodická edice se má stát „významným pomocníkem odborné veřejnosti nejen u nás, ale i v zahraničí“ tím, že se bude zabývat „budováním, provozem a udržováním muzeí v přírodě“. Budiž s uznáním konstatováno, že obsah prvního svazku nového sborníku tuto část programového prohlášení bezezbytku naplňuje, že se v jubilejní době všechny příspěvky tak či onak tematicky dotýkají VMP, a co víc, že je značná část jeho obsahu autorsky saturována pracovníky editorské instituce.

Oddíl Muzea v přírodě otvírá obsáhlá studie L. Ryšicové *Moderní dějiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1960 – 2005*, přínášející a hodnotící důležitá fakta, která ovlivňovala vývoj VMP v jistě ne jednoduchém období vymezeném letopočty uvedenými v názvu studie, věnované 80. výročí muzea.

Při hledání a formulování budoucích úkolů a vývojových trendů mateřské instituce vychází D. Drápala ve své stati *Valašské muzeum v přírodě na prahu třetího milénia* z důkladné znalosti a věcné analýzy nedávno minulého i současného stavu jejího vývoje, přičemž za základní ideu veškerého budoucího usilování považuje vědomí, že „podstatou existence Valašského muzea v přírodě je především péče o hmotné i nehmotné kulturní dědictví předchozích generací“. Je sympatické, že autor, který by určitě uměl dát této od generací předchůdců s respektem převzaté myšlence „módnější kabát“, zůstal při její tradiční jednoduché, zato však jednoznačné a nezpochybnitelné podobě.

Praktickými aspekty i soudobou odbornou úrovní činnosti klíčových pracovišť zabezpečujících provoz rožnovského skanzenu se zabývají stati M. Gesiericha (*Vliv technického útvaru na 21. století ve valašském muzeu*), M. Kotrby (*Provozní útvar valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm*) a M. Šimčíkové (*Péče o sbírky ve Valašském muzeu v přírodě*).

Hlavní oddíl sborníku je uzavřen představením dvou nových expozic VMP. O první z nich – palírně rodiny Vlčků z jihovalašského Lačnova pojednal v obsažném příspěvku M. Šimša, o vozovně z Ostravice, v níž našla přístřeší expozice vozů, povozů a dalších prostředků používaných v obchodní a zájmové činnosti pak informuje R. Vlček.

V oddílu Studie a materiály přibližuje stať R. Prejdové *Bohumír Jaroněk ve vzpomínkách přátel* charismatickou osobnost zakladatele rožnovského skanzenu. O výsledcích aktuálního terénního průzkumu pojednává zpráva V. Michalíčky *Současný stav samostatně stojících kovářských dílen v okrese Vsetín*. K řešení problému péče o drobné sakrální památky v terénu přispívají svými zkušenostmi P. Gläser a J. Petřek informacemi o restaurování kamenného kříže Jana Porubského. Poněkud výjimečné místo v tomto oddílu zaujímá stať J. Tiché *Bříza – význam a úcta stromu v prostředí lidové kultury (kultura duchovní, zvykosloví)* z oblasti idololatrie stromů, „jež se jako sakrální fenomén výrazně vydělovaly z okolního světského prostoru“.

Rozhovor Z. Cvikla s J. Langerem přibližuje autora excelentní publikace *Atlas památek. Evropská muzea v přírodě. Ilustrovaný průvodce po muzeích lidové architektury*. Povýtce potřebnou a ocenění hodnou kolegiální službou je bibliografický příspěvek *Lidové stavitelství v odborném a vlastivědném tisku za rok 2004* J. Tiché a R. Tykala. Obě uvedené statě tvoří obsah oddílu Literatura.

V předposledním oddílu s titulkem *Osobnosti připomínají* J. Veselská neza-

pomenutelného ředitele VMP (*Jan Rudolf Bečák a Valašsko*), J. Plocek nedávno zesnulého nestora moravských etnografů (*Ohlédnutí za Ludvíkem Kunzem 26. 8. 1914 – 20. 5. 2005*) a V. Kovářů významnou moravskou etnochoreologku (*Zdenka Jelínková a Valašsko*). Stať J. Zastávkové *Šedesát let Mgr. Marie Brandstettrové* inspirovanou životním jubileem vynikající, v terénu spolehlivě orientované etnografky a respektované kurátorky textilní sbírky VMP doplňuje bibliografie jejího díla zpracovaná J. Tichou a R. Prejdovou.

Kde jinde, než v periodiku vydávaném muzeem, by se měla objevit rubrika *Nahlédnutí do sbírek*. M. Brandstettrová tu informuje o vzácném dokladu rožnovského vyšivačského umění (*Obřadní plachta úvodnice*), D. Drápala pak o pozoruhodné ikonografické kolekci z oblasti tradiční rukodělné výroby (*Soubor fotografických tabulí výrobků košíkářské školy a dílny v Rožnově pod Radhoštěm*) a o novém přírůstku do kolekce výtvarných děl ve sbírkách VMP (*Bohumír a Alois Jaroňkové – Rožnovský kostel*). Nesignovaná zůstala krátká zpráva *Rubání ledu*.

Vydání sborníku v obsahové i vnější podobě, jakou má, je jednou z těch aktivit poslední doby, které signalizují razantní nástup dynamického rozvoje instituce starobylé, ale v žádném případě zestárlé. Pro ty, kdo tak či onak s touto institucí spolupracovali a spolupracují, je tato skutečnost dokladem smysluplnosti tohoto počínání. Pro úspěšnost procesu tvorby kvalitního autorského zázemí nového sborníku je to deviza vzácné ceny. Cestě publikace k zahraničním badatelům by prospělo cizojazyčné resumé u více než jednoho příspěvku. V plánech do budoucna by pak neměl chybět zájem publikovat závažné studie v něčem z světových jazyků s českým resumé. S uznáním k vykonanému dílu přejeme, aby elán a síly vydržely celému týmu rožnovského skanzenu i v dalších dekádách jeho existence.

Karel Pavlišťík

MUSAION

Musaion je slovo přejaté z řečtiny, v níž znamená „chrám múz“, bohyň, které se starají o umění. Bývalo jich v něm jedna až devět, podle kultury a místa, v němž byly uctívány. Postupně z něj také vzniklo nám dobře známé pojmenování institucí pro prezentaci cenných sbírek a dokumentů – muzeum. Nový název, užitý pro obnovené pražské Národopisné muzeum v Letohrádku Kinských na Smíchově, nám evokuje skutečnost, že kulturní jevy studované národopisem je třeba představovat v širších souvislostech, než dovolují klasické vitríny a tichý chod obvyklých muzeí. Za dva roky obnovené činnosti se název vžil, obsah prezentace rozkošatil.

Dnes je to zrestaurovaná a do původní podoby přivedená empirová stavba, letní vila, postavená v první třetině 19. století pro šlechtickou rodinu Kinských. V roce 1901 vilu zakoupilo Město Praha pro umístění sbírek Národopisného muzea československého, s výběrovým fondem sbírek Národopisné výstavy československé. Od roku 1922 je součástí

Jiřina Langhammerová.

Národního muzea a dnes obhospodařuje na 200 000 národopisných sbírkových předmětů českého národa i dalších národů a zemí Evropy. Budova byla z havarijního stavu složitě a detailně obnovená v prvních letech 21. století. Umožňuje umístění fondů a obsáhlé národopisné expozice, věnované hmotné a duchovní kultuře českého a moravského lidu. Konají se zde přednášky a malé koncerty, má zařízení speciální dílny pro živé ukázky lidových řemesel. Kolem budovy se rozkládá nádherná empirová zahrada v perfektním stavu, včetně prostranství za objektem. To je vlastnictví Hlavního města Prahy, v případě potřeby zapůjčované pro pořádání kulturních akcí. Je to především pódium a hlediště pro prezentaci folkloru, který zde našel důstojný rámec v přírodním prostředí. Nabídka akcí se tak rozrostla zejména o projevy duchovní kultury, jmenovitě folklor. Nejvýznamnější jsou Národopisné slavnosti v Kinského zahradě, tradičně pořádané Národním muzeem a jeho Musaionem ve spolupráci s NIPOS Artama a Sdružením pro dětskou taneční tvořivost, ztělesněné programovými pracovnicemi Janou Rychtovou a Pavlínou Čermákovou.

Po řadě jmen osobností, stojících v čele muzea před i po pozdějším spojení s Národním muzeem, je dnes ředitelkou Musaionu, přesněji vedoucí Národopisného oddělení Národního muzea Jiřina Langhammerová. Od mládí sledovala tradiční lidové projevy, bývala jednou z vedoucích trojice souboru písní a tanců Blaťan, byla a je vynikající zpěvačkou a tanečnicí. Vystudovala národopis a dlouhodobě působí v Národopisném muzeu jako všestranně erudovaná pracovnice. Pro své výtvarné schopnosti spolupracuje v týmu autorů výstav a expozic. Je členkou dramaturgické skupiny zmíněných Národopisných slavností, zná soubory a působí i režijně. Bývá kurátorkou výstav Národopisného muzea v zahraničí, kam zajížděla i v čase výstavby Musaionu s předměty z jeho fondu. Ustála a obhájila muzeum v nepřijemných jednáních devadesátých let,

kdy různí manažeři přicházeli s návrhy proměnit muzeum v exkluzivní kavárnu, v níž by mohla být i sem tam nějaká vitrína s krojem. Zasluhou J. Langhammerové má Musaion svou dnešní podobu, stává se centrem tradic souvisejících s morálními kvalitami našich předků. Výsledkem jsou dvě ocenění, která nejsou běžná a vystihují charakter modernosti v dosažených cílech. První je nominace Musaionu – Národopisného muzea v Praze mezi třicet nejlepších expozic Evropy. Celkový počet muzeí je 80 000 a nominace je v tomto konkurenčním skupení významným úspěchem. Druhé je osobní ocenění J. Langhammerové cenou Foskar 2007, které uděluje Folklorní akademie za celoživotní zásluhy pro zachování lidových tradic.

Barbora Čumpelíková

ROK FRANTIŠKA BARTOŠE

V roce 2006 uběhlo sto let od úmrtí významné osobnosti našeho kulturního života druhé poloviny 19. století, pedagoga, etnografa, folkloristy a dialektologa Františka Bartoše. Muzeum jihovýchodní Moravy a Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně připravili pro tuto příležitost cyklus akcí s názvem *Rok Františka Bartoše ve Zlíně a ve Zlínském kraji*. Projekt, který zaštitil hejtman Zlínského kraje a primátor statutárního města Zlín, se setkal se zájmem jak v odborných kruzích, tak v široké kulturní obci. Slavnostně byl zahájen v krajské knihovně 15. března besedou *František Bartoš v hudbě Leoše Janáčka a Bohuslava Martinů*.

Pro děti a mládež připravily obě pořádající instituce speciální programy. V muzeu to byly výukové programy ve stálé expozici Františka Bartoše a interaktivní hodiny v historické učírně, které navštívilo 25 skupin školní mládeže. V knihovně připravilo oddělení pro děti a mládež v průběhu března až června pro školy

22 besed. Další čtyři pořady připravily muzeum a knihovna pro veřejnost.

Se vstřícným ohlasem se setkala výzva folklorním souborům, aby připomněly „bartošovské“ jubileum ve svých aktivitách. Speciální programy připravily např. Kašava a Hradištsánek. Na mnoha festivalech proběhly programy věnované tomuto výročí s připomenutím významu Bartošova díla. Za všechny uvedme alespoň MFF Strážnice 2006, folklorní festival Podhostýnské září v Bystřici pod Hostýnem, Mezinárodní festival hudebních nástrojů lidových muzik v Uherském Hradišti, dětské folklorní festivaly Kunovské léto, Světlovský bál v Bojkovicích, festival Písní a tancem v Luhačovicích, festivaly ve Velké Bíteši nebo celostátní soutěž dětských zpěváků lidových písní „Zpěváček 2006“ ve Velkých Losinách.

V sídle Zlínského kraje – „Baťově mrakodrapu“ – byla v červenci 2006 instalována výstava přibližující život a dílo F. Bartoše; po skončení byla přenesena do gymnázia v Lesní čtvrti ve Zlíně.

Vyvrcholením odborné části projektu byla konference *František Bartoš, dialektolog, pedagog a národopisec*, která se konala 25. a 26. 4. 2006 ve Zlíně. Příspěvky třidvaceti referujících, které přinesly nové poznatky, zhodnocení dosavadního bádání a zařazení Bartošova díla z hlediska jednotlivých vědních oborů, do nichž svým dílem přispěl, byly vydány zlínským muzeem s podporou Ministerstva kultury ČR ve sborníku, který je muzeem i distribuován. Jeho součástí je i bibliografie Bartošova díla a jeho tabulkový životopis.

Jméno Františka Bartoše bylo zapřáno do Knihy paměti kraje uložené ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Zaslouhou Statutárního města Zlína byla renovována busta u škol v Bartošově čtvrti, u hrobu F. Bartoše se 8. 6. uskutečnil vzpomínkový akt, při kterém připomenuli význam této osobnosti pro kulturní vývoj v 19. století i pro současnost ředitel zlínského muzea Ivan Plánka a Jindřich Ondruš, člen Rady Zlínského kraje,

Společnou péčí Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Krajské knihovny Františka Bartoše a za finanční podpory Kulturního fondu města Zlína a Zlínského kraje byl v dubnu vydán reprint Bartošovy knihy *Moravský lid* a v listopadu reprint jeho *Kytice* s ilustracemi Adolfa Kašpara, jejíž vydání podpořily Zlínský kraj, Kulturní fond města Zlína a firma Barum Continental.

Rok Františka Bartoše završil 30. 11. 2006 společný koncert Filharmonie Bohuslava Martinů a Městského divadla Zlín z děl L. Janáčka, B. Martinů a V. Nováka. Za účasti oficiálních hostů přednesli v rámci programu koncertu herci Městského divadla Zlín ukázky z Bartošova díla a část projevu, který F. Bartoš pronesl na oslavu České Akademie 10. 5. 1890.

Rok Františka Bartoše byl dokumentován a propagován na webových stránkách obou pořadatelských institucí, byla vydána propagační skládačka a leták k reedici Bartošových děl. V průběhu roku bylo zaznamenáno přes 90 článků v odborném, regionálním i celostátním tisku věnovaných Bartošovi. Jarní číslo časopisu *Zvuk* přiblížilo v několika článcích čtenářům tuto osobnost a její dílo, zimní číslo tohoto časopisu přineslo ohlédnutí za akcemi, které v průběhu roku proběhly.

Péčí Krajské knihovny Františka Bartoše a Studijně-dokumentčního střediska Františka Bartoše Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně byla zpracována a prezentována tištěnou i digitální formou dokumentace celé akce.

Průběh a výsledky Roku Františka Bartoše zřetelně dokládají, že všichni, kdo se na jeho realizaci podíleli pracovali v duchu myšlenky Tomáše Bati z roku 1926, která se stala ústředním mottem celé akce: *„Památku Františka Bartoše oslavujeme ne na koních, ne tancem, ne pítkami. Nejdůstojnější oslava spisovatele jest, rozmnožit-li jeho dílo, aby se stalo přístupné a užitečné všem lidem. Takto chceme my oslavit tohoto syna našeho kraje.“*

Karel Pavlišťík

NOSITELÉ TRADICE LIDOVÝCH ŘEMESEL V ROCE 2007

Letos již po sedmé byl ministrem kultury ČR udělován titul Nositel tradice lidových řemesel. V předepsaném termínu se v sídle NÚLK na strážnickém zámku sešla celá desítka návrhů, které zpracovalo několik odborných institucí, např. Slovákcké muzeum v Uh. Hradišti, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Regionální muzeum v Chrudimi ad. Komise pro výběr kandidátů na ocenění neměla jednoduchou práci a musela bedlivě zvažovat všechna hodnocená kritéria: znalost technologie, prezentaci na veřejnosti, předávání následovníkům, soustavnost výrobní činnosti a především její možné ohrožení zánikem. Po pečlivém zkoumání bylo vybráno pět výrobců, kteří byli ministru kultury navrženi k ocenění, jež jim bylo v září tohoto roku slavnostně předáno.

V roce 2007 byli titulem Nositel tradice lidových řemesel oceněni tito výrobci:

Rozálie Blažková (*1941) pochází ze slovenské obce Nesvady, kde mělo pletení z kukuřičného šustí starou tradici sahající až do poloviny 19. století. S technologií se seznámila prostřednictvím své sestry, které pomáhala při realizaci zakázek pro bratislavský ÚLUV. Když se v šedesátých letech 20. století provdala do Osvětiman na Uherskohradištsku, začala se pokoušet o samostatnou práci. Z domova si nechala poslat formy a starší výrobky, na jejichž základě začala vytvářet vlastní práce, kterými obdarovávala své nejbližší a známé. Pletení z kukuřičného šustí sice není technicky náročné, ovšem vyžaduje značnou zkušenost a manuální zručnost. Práce začíná sběrem kukuřičných listenů – šustí a jejich sušením, které zabrání plesnivění a vzniku skvrn. Samotné pletení probíhá na rámu, který dává budoucímu předmětu tvar – plochý, hranatý, oválný, elipsový. Na okrajích rámu jsou zatlučeny hřebíčky, mezi nimiž se napíná osnovní a následně i útkový provázek.

Jeho příprava je na zručnost nejsložitější, musí se totiž „šúlat“ ručně a to průběžně, jak přibývá výrobku. Právě výroba provázku je jedním z důvodů špatné využitelnosti technologie při strojové výrobě a malého zájmu současných výrobců. Technikou pletení vyrábí paní Blažková nejružnější prostírky a podložky, ale také kazety, dózy a kabely, jejichž stěny jsou členěny nejružnějším vzorováním. Protože žádný ze synů R. Blažkové neměl o tuto víceméně ženskou práci zájem, zůstávala zajímavá a v regionu ojedinělá výroba dlouho bez pokračovatelů. Teprve v poslední době se díky péči Slováckého muzea v Uh. Hradišti podařilo vyškolit několik pokračovatelů, a zachránit tak tuto ojedinělou tradici.

Hana Buchtelová (*1961) pochází z Malé Vrbky na Horňácku. V regionu mělo tkalcovství plátna velice starou tradici a bylo významným zdrojem obživy chudších rodiny. Rodinná tradice ve výrobě sahá až na počátek 20. století, kdy se jí začal věnovat Tomáš Okénka a později jeho syn Jan Okénka, Mistr lidové umělecké výroby. Jeho prostřednictvím se vnučka Hana seznámila s celou technologií ručního tkání, počínaje přípravnými pracemi, přes snování

osnovy, tkání různých vazeb až po vytkávání vícebarevnými vzorů horňáckých činovatí. Řemeslný projev H. Buchtelové plně vychází z místní výrobní tradice, na kterou vědomě navazuje. Veškeré výrobky vznikají na ručním, téměř dvě stě let starém stavu, jehož provoz zajišťuje zcela sama. Nakupuje si pouze lněnou a bavlněnou přízi, z níž si ručně připraví osnovu a následně ji nasnová na stav. Ve výrobě uplatňuje celou řadu technologií počínaje tkáním na plátňovou a keprovou vazbu, až po složitější vazby „na hráze“ za pomoci přidavné desky. Právě takto vznikají různě vzorované – červené, černé a modré – vzory činovatí. Vedle udržení znalostí technologie tradiční výroby je dalším nesporným přínosem přizpůsobení jejich produktů pro potřeby současné bytové a oděvní kultury. Z tkaniny tak vznikají nejen ubrusy, dečky a prostírky, ale také kravaty, tašky, suvenýry, záložky do knih a různé dekorativní předměty. Pokračovateli v rodinné tkalcovské tradici jsou především dvě dcery H. Buchtelové, Hana a Barbora, které již ovládají celou řadu tkalcovských postupů a do velké míry jsou schopné pracovat samostatně.

Iveta Dandová (*1963) pochází z Bakova nad Jizerou, tradičního centra

zpracování orobince. Řemeslu se vyučila v dílnách bakovského OPP, kde získávala zkušenosti se základními technikami pletení z orobince a výrobou kolekcí pro ÚLUV. Nová etapa její práce nastala po zániku dílny, kdy byla nucena vytvořit si vlastní výrobní program. Vedle již osvědčených vzorů do něj zařadila i místní specifické výrobky, jejichž předlohy získala studiem v muzeích a rodinách bývalých pletářů. Základním materiálem pro výrobu je orobinec, rostoucí dosud při březích četných rybníků. Pletáři si jej sklízeli a připravovali sami, v čemž má bohaté zkušenosti také I. Dandová. V pozdním létě, nebo po podzimním vypuštění rybníka se rostliny vyteží, zbaví nepotřebné hmoty a převezou do dílny. Zde se štípou, čistí a třídí podle dalšího využití. Pletení probíhá za pomoci různých tvarovaných forem – ploché, hranaté, oválné a elipsovité, které výrobku propůjčují základní tvary. V základním sortimentu bychom tak našli jak tradiční výrobky, jako jsou ošatky, kabely a pantofle, tak moderní kusy – misky, dózy, kabelky, klobouky a figurky. Mimo to je část výrobků zpracována technikou sešívání orobincových copánků. Práce Ivety Dandové se vyznačují vynikajícím technickým zvládnutím materiálu a současně vysokou mírou užité estetiky, dědictvím výtvarníků ÚLUV a inovačních snah výrobkyně. Díky těmto kvalitám nalézají výrobky uplatnění i u dnešních zákazníků.

Blanka Micolajková (*1960) pochází z Rožnova pod Radhoštěm. Základní techniky ručních prací se díky zručné a praktické mamince naučila už jako dítě. Nové možnosti rozšířit si dosavadní znalosti dostala v konzervační dílně Valašského muzea v přírodě, kde se věnovala obnově zapomenutých textilních technik. Na tuto práci navázala v konzervační dílně Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně, kde se také seznámila s dokumentací práce Františky Šimkové ze Zdechova, poslední znalkyně pletení na rámu – krosienky. Po nedlouhém působení v životnostenské sféře začala od roku 1995 své znalosti uplatňovat jako koordinátor

Slavnostní předání titulu *Nositel tradice lidových řemesel* proběhlo letos v Uherském Hradišti za přítomnosti ministra kultury ČR Václava Jehličky. Fotoarchiv NÚLK Strážnice.

a pracovní terapeut v Sociálním centru denních aktivit Iskérka v Rožnově pod Radhoštěm. Ve své práci využívá B. Mikolajková většinou kopie vzorů z čepců, které jsou uloženy v depozitářích Valašského muzea v přírodě a Muzea regionu Valaško ve Vsetíně. Vycházejí z přírodních motivů a tomu odpovídají i jejich názvy (*na lístečky, na šipečky, na říčicu, na stromečky, na paničku, kočičí šlapky v chodníčku* atd.). S úspěchem je však využila také při výrobě punčoch, dlouhých společenských rukavic či vsadek do polštářů. Možnosti technologie rozšířila o pletení dutých tvarů na kruhové osnově. Při běžné práci však nejčastěji využívá stojatý rám, na němž se shora dolů napnutá osnova z čisté bavlny. Obvykle je to příze Sněhurka, mohou se však použít i některé tenčí. Adekvátně tomu pak musí zvětšit počet osnovních nití. Svůj řemeslný um prezentuje B. Mikolajková ve speciálních programech Valašského muzea v přírodě. Pravidelně se jako lektorka podílí na vedení různých rukodělných kurzů a také kroužků pro mládež. Dlouhodobě působí v Sociálním centru denních aktivit Iskérka v Rožnově pod Radhoštěm.

Iveta Dandová, pletení z orobince.
Foto M. Šimša 2007.

František Tureček (*1928) pochází z Tvrdonic na Podluží. Obuvnické řemeslo je rodinnou tradicí, které se věnoval dědeček a také otec. V jeho dílně se vyučil a od útlého dětství získával potřebné zkušenosti s výrobou, kvalitou materiálu, konstrukcí stříhu a všemi technologickými finesami ruční výroby obuvi. Po skončení vojenské služby nastoupil do podniku Snaha v Břeclavi, kde pracoval až do odchodu na odpočinek. S výrobou krojové obuvi pro ÚLUV začal po smrti svého dědečka Františka Blažej, po němž převzal dílnu a s ní i zakázky pro ústředí. Kvalita jeho práce byla oceněna titulem Mistr lidové umělecké výroby. F. Tureček při své práci vychází z technologického odkazu minulých generací obuvníků a snaží se jej důsledně uplatňovat v současné výrobě. Základní sled výrobních operací je v zásadě stejný u všech druhů obuvi. Začíná se přenesením stříhu – „mustru“ na kůži, z níž se pak vykrojí jednotlivé díly boty. Spoje se podlepí, sešijí a nárt se podloží podšívkou. U zdobených kusů obuvi následuje vyšívání holeně nebo svršku. U mužských holínek se holeň podlepuje tvrdou kůží, která fixuje její tvar. Polotovary boty se vzadu nebo na bočních stranách sešije a pak se musí obrátit, aby švy zůstaly uvnitř. Obracení tvrdé a nepoddajné holínky je fyzicky náročné a v minulosti patřilo k pracím učedníků. Po zatuhnutí svršku pokračuje práce osazením podrážky, která opět patří k ukázkám poctivé ruční práce s vyloučením továrních polotovarů. Svršek se nejprve bodci připevní na kopyto s osazenou koženou podešví. Po přilepení, zalisování a ořezání okrajů se přišívá stélka, přiflokuje „půdování“ a teprve na ně se opět floky připevní podrážka. Podpatek se vyřezává ručně z několika kusů kůží, které se slepí, opatří podkůvkou a osadí se na podrážku. Hotová podrážka a podpatek se na okrajích barví černou, červenou či žlutou barvou. Někdy se navíc i zdobí kovovými hřebíčky a plíšky. Pokračovateli v rodinné výrobní tradici jsou dva vnuci, které pan Tureček sám vyučil. Starší

z nich, Marek Tureček, má dokonce již vlastní dílnu a pracuje zcela samostatně.

Slavnostní předání titulů proběhlo u příležitosti národního zahájení Dnů evropského dědictví v Uherském Hradišti. Součástí oslav byla instalace výstavy *Nositel tradice 2007* (scénář J. Jančář) představující letošní i dřívější oceněné výrobce. Celkem se jedná o dvaatřicet řemeslníků, jejichž prezentace a výrobky dokáží zaplnit rozsáhlý prostor. Počet výrobců a snaha seznámit zájemce s jejich prací byl také jeden z důvodů, proč NÚLK přistoupilo k vydání reprezentativní publikace věnované ocenění a jeho držitelům. Kniha *Nositelé tradice lidových řemesel I.* (autor M. Šimša) vyjde letos v říjnu a stane se dalším z titulů metodické knihovny NÚLK.

Tolik k letošním oceněným; jací budou ti v roce 2008, závisí do velké míry také na tom, kolik dobrých a zručných řemeslníků ze svého okolí objevíte a k ocenění navrhnete. Podrobné informace a formuláře najdete na internetových stránkách NÚLK, pod heslem Nositel tradice nebo na adrese <http://www.nulk.cz/default.asp?cont=15>.

Martin Šimša

František Tureček, výroba krojové obuvi.
Foto M. Šimša 2007.

OBSAH XVII. ROČNÍKU

Studie a články

„THEATRUM CUM PIMPERLIS“ a odkaz marionetářského rodu Kopecských ve sbírce Moravského zemského muzea (<i>Jaroslav Blecha</i>)	3	Nové výzkumné pole folkloristiky – mediální komunikace (<i>Marta Šrámková</i>)	231
K personální identite postav a hlasovému projevu v ľudovom bábkovom divadle (<i>Juraj Hamar</i>)	9	Práce s romskými dětmi aneb Víc než jen doučování (<i>Martina Vyziblová</i>)	237
Venkovské ochotnické divadlo v okolí Kardašovy Řečice a jeho místo v tradiční lidové kultuře (<i>Petra Richterová</i>)	16	Štědrovečerní „honění ovcí do Betléma“ na jihozápadní Moravě (<i>Eva Večerková</i>)	242
Pašijové hry v Hořicích – příklad obnovené tradice (<i>Marta Ulrychová</i>)	26	Fotografická zastavení	
„Prachstarý obyčej o Králích“ – svatodušní objížďka v Mysločovicích a její kontext (<i>Martin Šimša</i>)	31	Dožínky 1928 – mezi lidovým obyčejem, divadelní scénou a politickou manifestací (<i>Martin Šimša</i>)	50
Elektronický katalóg Wollmanovského archívu: aktuálny stav spracovania (<i>Katarína Popelková, Juraj Zajonc</i>)	39	Košickářská škola a dílna v Rožnově pod Radhoštěm (<i>Daniel Drápala</i>)	106
Vývoj péče o lidová řemesla (<i>Josef Jančář</i>)	75	Proměny tradice	
Medzi tradíciou a moderným dizajnom. Aktivity slovenského ÚLUV (<i>Olga Danglová</i>)	80	Hody v Černovicích u Kunštátu – slavnost, obyčej, divadlo, hra (<i>Eva Večerková</i>)	52
K historii a současnosti řemesel a výroby na střední Moravě (<i>Jarmila Pechová</i>)	86	Větrný mlýn ve Starém Poddvorově – obnovená památka (<i>Věra Kovářů</i>)	110
Tradice a současnost výroby dýmek v Proseči u Skutče (<i>Luboš Kafka</i>)	92	Pouť u svatého Antonínka. (Dojmy novodobého poutníka) (<i>Blanka Petráková</i>)	249
Sucháčkoví – čtyři generace ručních výrobců brousků na Valašsku. (K proměnám tradiční rukodělné výroby) (<i>Václav Michalíčka</i>)	101	Společenská kronika	
Richard Jeřábek (14. 5. 1931 – 14. 10. 2006) (<i>redakce</i>)	131	Jubileum Jiřího Traxlera (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	56
Zdroje poznatků o životě a národopisném díle bratří Mrštíků (<i>Karel Altman</i>)	132	Lubomír Tyllner šedesátníkem (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	57
Antonín Václavík a Pozlovice (<i>Blanka Petráková</i>)	139	Za Janem Miroslavem Kristem (<i>Václav Štěpánek</i>)	58
Lokální společenství a fotograf – fotograf a lokální společenství. (Fotoateliér Antonína Koukala v Uherském Ostrohu 1921 – 1956) (<i>Helena Beránková</i>)	146	Jan Miroslav Krist – in memoriam (<i>Karel Pavlišťík</i>)	60
Moravské Horácko, Hřebečsko a Malá Haná – etnografické oblasti na etnickém a kulturním rozhraní (<i>Miroslav Válka</i>)	153	K životnímu jubileu Zdeny Vachové (<i>Miroslava Suchánková</i>)	111
Lidová architektura nebo lidové stavitelství? Příspěvek k terminologické diskuzi (<i>Alena Dunajová</i>)	162	Vladimír Baier oslavil pětasedmdesátku (<i>Josef Nejdli</i>)	112
Komunálne prostredie obce Blatnica (<i>Marta Pastieriková</i>)	166	Vzpomínka na architekta Jaroslava Vajdiše (<i>Věra Kovářů</i>)	112
Pod jménem Valachů a portášů – terminologická rozprava (<i>Daniel Drápala</i>)	170	Stanislav Brouček: 60 let (<i>Zdeněk Uherek</i>)	196
Masopustní obchůzka „hřebenářů“ – nové aspekty jejího výkladu (<i>Martin Šimša</i>)	178	Pozdrav Josefu Vařekovi z rodné Moravy (<i>Miroslav Válka</i>)	197
K výzkumu habánské keramiky v Moravském zemském muzeu před rokem 1945 (<i>Alena Kalinová</i>)	182	Když rodný kraj je inspirací pro tvorbu... (Jan Pavlík sedmdesátníkem) (<i>Eva Pavlíková Abramuszkinová</i>)	198
Kraslice Růženy Šilarové (<i>Eva Večerková</i>)	188	Elán a temperament na rozdávání. (K jubileu Věry Kovářů) (<i>Romana Habartová</i>)	252
„Divišov“ – poezie všedního dne (<i>Hana Dvořáková</i>)	191	K životnímu jubileu Bohuslava Beneše (<i>Hana Hlůšková</i>)	254
Šperk jako znak (<i>Alena Křížová</i>)	219	Hanácký svět Marie Pachtové. K životnímu jubileu nositelky lidových tradic (<i>Miroslav Válka</i>)	255
Komunikační role slovesného folkloru v moderní společnosti: městští fantómové druhé světové války (<i>Petr Janeček</i>)	224	Zemřel Zdeněk Lukáš (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	255
		Tanečníci do posledního dechu. Jana Rychtová (14. 11. 1946 – 24. 9. 2007) (<i>Daniela Stavělová</i>)	256
		Smutek ve Strážnici (<i>Karel Pavlišťík</i>)	257
		Konference	
		24. sympozium etnochoreologické studijní skupiny ICTM (<i>Kateřina Silná</i>)	60

Svátky – slavnosti – rituály ve východní Evropě (<i>Jana Nosková</i>)	61	J. Blahůšek – J. M. Krist – J. Matuszková – K. Pavlišťik: Slovácký verbuňk (<i>Kateřina Silná</i>)	67
Sociální a prostorové důsledky demografických změn ve městech postkomunistické střední Evropy (<i>Jana Grohmannová</i>)	113	CD Moravské a slovenské lidové písně zpívá Jaromír Nečas... – L. Vaculík: Polepšené písničky (<i>Karel Pavlišťik</i>)	68
České dudy v elektroakustické hudbě (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	114	Nezapomenutá krása. Kroje a zkyky z Kunovic (<i>Josef Jančář</i>)	69
Konference Muzeum a škola 2007 (<i>Blanka Petráková</i>)	115	A. Vondrušková: České zvyky a obyčeje (<i>Věra Thořová</i>)	120
Bulharské studentské etnologické setkání 2007 (<i>Barbora Machová</i>)	200	E. Večerková: Nábytek v národopisných sbírkách Moravského zemského muzea (<i>Jarmila Pechová</i>)	121
Výstavy		R. Ottens – J. Rubin: Klezmeři (<i>Marta Toncrová</i>)	121
Fotografie Františka Zapletala v Slovenském institutu v Praze (<i>Nada Valášková</i>)	117	D. Klímová: To všechno jsem já (<i>Karel Pavlišťik</i>)	123
Ke kulturním kontaktům mezi Lužickými Srby a Moravou (na základě aktivit Podhoráckého muzea v roce 2006) (<i>Miroslav Válka</i>)	117	M. Korandová: Chodské pověsti a legendy. Chodové v pověstech (<i>Josef Nejdrl</i>)	124
Svět pod sklem – podoby vosku (<i>Daniel Drápala</i>)	201	Folia Ethnographica 40. Supplementum ad Acta Musei Moraviae Scientiae Sociales XXXXI, 2006 (<i>Karel Pavlišťik</i>)	125
O výstavě Kraslice z Moravy v Kittsee (<i>Eva Večerková</i>)	202	Acta Musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Supplementa 2006/1 (<i>Josef Jančář</i>)	126
O výstavě Krasohled (<i>Jana Košťuríková</i>)	258	Zpřístupňování díla Františka Bartoše (<i>Pavla Gajdošíková</i>)	127
Výstavka „Lidová kultura německého Vyškovského jazykového ostrůvku“ (<i>Jarmila Pechová</i>)	259	G. Welz – R. Lenz (eds.): Von Alltagswelt bis Zwischenraum. Eine kleine kulturanthropologische Enzyklopädie (<i>Zdeněk Uherek</i>)	210
Festivally, koncerty		L. Tyllner – Z. Uherek (eds.): Kultura – společnost – tradice I. (<i>Karel Pavlišťik</i>)	211
Strakonice 2006 (<i>Jan Krist</i>)	62	Slovácko 2006. Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí (<i>Karel Pavlišťik</i>)	212
2. ročník MFF „Česká náves – Dyšina 2006“ (<i>Marta Ulrychová</i>)	64	I. Dvořáková – K. Homolová – J. Jáchym – M. Stehlíková – A. Turnovec: Spolužáci (<i>Marta Ulrychová</i>)	213
„...ani sem si šňorečky neuvázal“ (<i>Judita Kučerová</i>)	65	V. Baier: Úsměvy z kraje pod Čerchovem; Muzikantské vzpomínky; Daremný písničky z Chodska (<i>Miriam Sudková</i>)	213
„V třemošný louka...“ – koncert věnovaný 25. výročí založení souboru Úsměváček (<i>Michaela Vondráčková</i>)	119	P. Janeček: Černá sanitka a jiné děsivé příběhy (<i>Marta Ulrychová</i>)	266
Gořalka silná, disciplína slabá aneb Rok na vsi ve Vlčnově, Strážnici, Velké nad Veličkou a v Kyjově (<i>Josef Holcman</i>)	203	J. Holcman: Hýlom, hálom aneb Kyjov v jízdě králů (<i>Jan Krist</i>)	267
K dvom vrcholným celoslovenským podujatiam folklorizmu (Šaffova ostroha a DFF Likavka 2007) (<i>Hana Hlôšková</i>)	207	M. Brtník: Zpěvník horáckých písní po lidech sebraných (<i>Marta Toncrová</i>)	268
Myjava 2007 (<i>Alena Schauerová</i>)	260	Museum vivum 2005 (<i>Karel Pavlišťik</i>)	268
Dancing Europe Olomouc 2007 (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	261		
Lužica 2007 (<i>Jan Krist</i>)	262		
Festivalová Kokava nad Rimavicou (<i>Hana Hlôšková</i>)	263	Zprávy	
V Bohuslavicích u Kyjova se roztočilo „Mlýnské kolo“ (<i>Eva Pavlíková Abramuszkinová</i>)	265	Ako prísť Gašparkovi na meno. Spoločné vydanie poštových známok Indonézia – Slovensko (<i>Juraj Hamar</i>)	69
Recenze		Realizace akčního plánu „Slovácký verbuňk – živá tradice“ v roce 2006 (<i>Jan Blahůšek</i>)	71
M. Knížák: Encyklopedie výtvarníků loutkového divadla v českých zemích a na Slovensku od vystopovatelné minulosti do roku 1950 (<i>Juraj Hamar</i>)	65	Ceny České národopisné společnosti za rok 2006 uděleny (<i>Miroslav Válka</i>)	215
K. Altman: Podíl národopisu na rozvoji české národní společnosti na Moravě (do roku 1918) (<i>Karel Pavlišťik</i>)	67	Musaion (<i>Barbora Čumpelíková</i>)	270
		Rok Františka Bartoše (<i>Karel Pavlišťik</i>)	270
		Nositelé tradice lidových řemesel v roce 2007 (<i>Martin Šimša</i>)	271

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2007

(Volkskundliche Revue 4/2007)

Herausgegeben vom Nationalinstitut für Volkskultur

696 62 Strážnice, Tschechische Republik

Tel. 00420- 518 306 611, Fax 00420-518 306 615

E-mail: info@nulk.cz

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2007

(Journal of Ethnography 4/2007)

Published by the National Institute of Folk Culture

696 62 Strážnice, Czech Republic

Tel. 00420-518 306 611, Fax 00420-518 306 615

E-mail: info@nulk.cz

Das Heft 4/2007 der Zeitschrift *Národopisná revue* (Volkskundliche Revue) umreißt in verschiedenen Bereichen der ethnologischen Forschung die bisher wenig frequentierte Frage des Kommunikationsprozesses und der Funktion der Kommunikation. Alena Křížová befasst sich mit der Funktion des Schmückens und von Schmuck (*Schmuck als Symbol*). Petr Janeček widmet sich der Folkloreerzählung und ihrer Funktion in der modernen Gesellschaft (*Die Kommunikationsrolle der oralen Folklore in der modernen Gesellschaft: städtische Phantome des Zweiten Weltkrieges*) und Marta Šrámková erläutert aus dieser Sicht gegenwärtige Trends der Folkloreforschungen (*Ein neues Forschungsgebiet der Folkloristik – mediale Kommunikation*). Martina Vyziblová beschäftigt sich in ihrem Beitrag mit der Kommunikation mit ethnischen Minderheiten (*Die Arbeit mit Romakindern oder Mehr als nur Nachhilfeunterricht*). Eva Večerková wiederum befasst sich mit dieser Frage anhand traditionellen Materials (*Das „Treiben der Schafe nach Bethlehem“ am Heiligen Abend in Südwestmähren*).

Die Rubrik „Tradition im Wandel“ bringt den Aufsatz der Autorin Blanka Petránková „*Die Wallfahrt zu dem Hl. Antonius (Eindrücke eines neuzeitlichen Pilgers)*“. Die „Gesellschaftschronik“ erinnert an die Jubiläen der Ethnologin Věra Kovářů (geb. 1932), des oralen Folkloristen Bohuslav Beneš (geb. 1927) sowie der volkskundlichen Mitarbeiterin Marie Pachtová (geb. 1932); außerdem werden Nachrufe über den Komponisten Zdeněk Lukáš (1928 – 2007) sowie über Jana Rychtová (1946 – 2007), eine herausragende Persönlichkeit der Folklorebewegung gebracht. Weitere regelmäßige Rubriken enthalten Berichte über Ausstellungen, Festivals, Konzerte, über die Aktivitäten im Bereich der Volkskunde sowie Besprechungen neuer Bücher.

Journal of Ethnography 4/2007 outlines the issue of the function and process of communication which have been hitherto infrequent within various ranges of ethnological researches. Alena Křížová deals with the functions of decoration and jewel (*Jewel as a Hallmark*). Petr Janeček pays his attention to folklore narration and its function in the modern society (*Communicating role of folk literature in modern society: urban phantoms of the World War II*), Marta Šrámková specifies the contemporary trends of folklore researches from that standpoint (*New research field of folkloristics – media communication*). In her essay, Martina Vyziblová deals with the communication in relation to ethnic minorities (*Work with Romany children or more than just remedial classes*) and Eva Večerková gets down to that issue based on traditional material (*Christmas Eve “Driving the Sheep to Bethlehem” in South-Western Moravia*).

The essay Pilgrimage to St. Antonius (*Impressions of a contemporary pilgrim*) by Blanka Petránková specifies the changes of tradition. Social Chronicle remembers the anniversaries of the ethnographer Věra Kovářů (born 1932), the literary folklorist Bohuslav Beneš (born 1927) and the ethnographic worker Marie Pachtová (born 1932); it publishes also the obituary notices for Zdeněk Lukáš (1928 – 2007), composer, and Jana Rychtová (1946 – 2007), a personality of folklore movement. In other regular columns, the reports of exhibitions, festivals, concerts, professional branch activity and the reviews of new book editions are published.

